

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Kölcsey Ferenc tenyerén

Bornemissza Gergelynek az egri várfal alatti dombról az ellenség közé törő tüzes kereke éppen olyan emlékként élhet a magyar irodalmat olvasók többségében, mint az Illés prófétát elragadó tüzes szekér látomása Ady Endre *Az Illés szekerén* című verséből. A küllőivel a sorsot, a történelmet forgató, fénylő kerék metaforája a magyar kultúra ünnepén kivételes tisztasággal sugározza fel Kölcsey Ferenc életművét. A szikár, érzékeny, a magyar lét perifériájára sodort, mégis parancsolatszerűen élő ember alakját, aki a XIX. század első harmadában munkáinak küllőivel – esztétikai, irodalmi, jogfilozófiai, műfordítói, nyelvújító, retorikai, történelemértelmező, politikusi, s az Isten felé tekintő, morális természetű ágaival – a magyar bölcsészeti kultúra és a történelmi tudat egyik legerősebb formálója lett. Nemcsak a pozsonyi diétáról, a pesti szerkesztőségekből, a főúri vendégszobákból, hanem élete jelentős részében a tiszai áradásoktól, vad erdőktől körülvelt Szatmárcsekéről is. Ahol a borzongató, havas némaság közepén, a Karácsony és az Újév szentségétől és a nemzet létének történeti fájdalmaitól megérintett lélek lázadásából született meg 1823. január 22-én a *Hymnus*. Akár egy Jézus jászlára visszatekintő, jajgató, véres, boldog kised – akinek születésnapja azután, 166 esztendővel később, fénylő pontként pecsételődött a történelembe: a Magyar Kultúra Napjának ünnepévé lett. S időről időre felmutatja azt a Kölcseyt is, aki dacból, lázadó eszmékből, az európai horizontok tanulságaiból, s egy félig már elveszett öntudat cserépdarabjaiból teremtett *Hymnus*ában – a hiányzó helyett – nemzetet és hazát. Nincs egyetlen nap sem az esztendőben, amikor a tizennégy millió emberből ne idézné, énekelné valaki a *Hymnust* – a magyarság száján szakadatlan, befejezhetetlen költeményt. Kölcsey magyar földön, magyarul, a nemzet nevében épített benne hidat az égbe. S ez a híd van olyan fontos, mint Széchenyi Duna-hídja. A nemzet teljes lelkét és önértelmezését köti össze önmaga múltjával és az Istennel. A *Hymnus* kicsap a földből, és lesugárzik az égből. Keresztülcikázik az életünkön. A *Hymnus* nemzeti létünk kódja, arcunk és rebelliónk az időben. Kölcsey Ferenc – a posztmodern korban is – a legtöbbet idézett magyar költő. Csekei kivertségéből az égre forgó, s ott a magyarság nevében magával az Istennel párbeszédet kezdeményező ember.

Az Országgyűlés és a csekei Tisza-part közötti tengelyen mozgó léte már életében Magyarország legjobb erőit szólította meg. Egyetlen szemének a történelembe vetett sugaraitól kortársainak sokasága nézhetett szabadabban előre – Kossuthtól, Wesselényitől Petőfin át Arany Jánosig, Deák Ferencig s tovább. A ma is tenyerének sorsvonalain lépkedő történelmünket s kultúránkat ebben az évben (más fontos évfordulók között) a reformáció ötszázadik, Arany János, Tompa Mihály kétszázadik, Szabó Magda századik születésnapja kötelezi – a tavalyi Szigetvár-Zrínyi emlékévhöz hasonló erejű – új szembenézésekre és önértelmezésre. A *Hymnus*ban csillogó, egyszerre a múltba és a jövő kapui felé figyelő tekintet irányait követve rajtunk fog múlni, hogyan tudunk megfelelni Kölcsey Ferenc – és a *Hymnus*ban megszólított Isten – bizalmának.

Jánosi Zoltán

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*, *Vasy Géza*

Újraalapító főszerkesztő: **Oláh János**

Főszerkesztő: **Jánosi Zoltán**

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: **Bíró Gergely** (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

Munkatársak:

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)

Mobil: (70) 421-9580

magyarnaplokb@gmail.com

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)

E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Parragi Zoltán (ügyintéző)

E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7032

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János

(ügyvezető)

E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Mátyas László**

*

A címlapon: **Ughy Szabina**

(A fotót Raffay Zsófi készítette)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választóborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Jánosi Zoltán: *Kölcsey Ferenc tenyerén* 1

SZEMHATÁR

Tornai József: *Buddha mondja: Viráguk mély illatában* 3

Sergiusz Sterna-Wachowiak: *Az 1956-os magyar felkelés*
– *Shakespeare-re várva* 4

Kovács István: *Jánossal azon az őszön* 6

Kiss Anna: *(Két hangon a szélből)* 7

Lázár Balázs: *A Bolond dala* 8

Bodó Ibolya: *Shakespeare a magyar irodalomban*
A kezdetektől a XIX–XX. század fordulójáig 9

Vári Fábán László: *Vásártér* 17

Marcák Gergely: „...s egy reggel nem volt már Magyarország”
A nemzeti sorskérdés és az egyéni létértelmezés párhuzama
Vári Fábán László Változatok a halotti beszédre című versében 20

Simon Adri: „Leleplezni a hazugságmátrixot”
Beszélgetés Deák-Sárosi László filmesztétával 23

Csontos János: *Nostradamus apokrif jóslata* 25

Alföldy Jenő: *Jön még tavasz, hogy elmúljon (Csontos János: Tíz év)* ... 27

Kő Pál: *Ashot Baghdasaryan köszöntése* 30

Wehner Tibor: *Szobrok őszi tárlata*
Kiállítás a budapesti Stefánia Palota kertjében 31

Vörös István: *Gólyalásos felvonulás* 32

Széki Soós János: *Disznóölés* 33

Végh Attila: *Por, nyál; Slam the door* 36

Kovács Imre Attila: *Rokonok*
A Németh László- és Móricz Zsigmond-kép változásai 37

Bíró Máté: „Muzsikaszóból nem lehet megélni”
Móricz Zsigmond Nem élhetek muzsikaszó nélkül
című drámájának feldolgozása 40

Bolla Eszter: *A Szigeti veszedelem veszedelme* 42

Czakó Gábor: *Hol a Világ Középe?* 44

Killyéni András: *Borsafüredi sportlétesítmények nyomában* 45

Haklik Tamás: *Dugóhúzó* 49

Ughy Szabina: *Az nem a mi dolgunk; Térítő nélkül* 56

NYITOTT MŰHELY

Zsille Gábor: „A jó versben több a csönd”
Beszélgetés Ughy Szabinával 57

KÖNYVSZEMLE

Oláh András: *Az alagút végén*
Vári Fábán László: Ereimben az idő 63

Simon Adri: *Nagymama arca*
Papp-Für János: Árnyékapa 65

Máriás József: „Jelet hagyni versekben”
Októberi stációk. Nagy Gáspár és 1956 66

Szepessy Béla: *Szépség és alázat*
Takács Gábor: A szépség szolgálatában. Beszélgetések Somogyi Győzővel
festészetről, grafikáról, esztétikáról 68

Szabó Lajos: *Sísport és történelem*
Killyéni András-Péter: Olimpiai álom a Radnai-havasokban 70

SZERZŐINK 72

Lapszámunkat Ashot Baghdasaryan örmény szobrászművész munkáinak reprodukcióival illusztráltuk.

TORNAI JÓZSEF

Buddha mondja

*Ha nem vagy egészen ura önmagadnak,
 érzékeid gubancos bábuja vagy,
 beleiddel törődsz csak, ágyék-vadász,
 káromkodsz, vén, bocskoros kanász.
 Kedvére teszel egy oszló felhőnek:
 ha azt mondja, bármiért lelőhetsz
 akárhány szelid embertársat,
 eleget teszel az álmessiásnak.*

*Nagy szentnek képzeled tennenmagad,
 pedig csak téveszméd akaszt
 a nyakadba bünt, gonosz terveket,
 könnyedén suhansz át erkölceid felett.
 Akár alkohol húz le, vagy nem vagy részeg,
 a semmi-mélyedést nézed felsőbb lénynek.
 Arra a zavaros zenére is táncolsz,
 elmezavarodhoz ami láncolt.*

*helyes tetteket és helyes igét,
 járj körbe mindent, mint a csillagkerék,
 így leszel tiszta, s a mindenség iránt
 hő áhítat töltsön, és űri vágy.
 Mert nem elég csak mindent szeretni,
 odaadás tett nélkül mákszemnyi semmi.
 Igaz cél, kész szándék, gondolat
 fordítsa, kövesse nemessé utadat.*

*Ember vagy még? Persze, hát ember,
 hazugságokra szőtt fegyelemmel.
 Magasan tartod gőzbeli fejedet,
 mintha olyan volnál, mint az istenek
 legkedvesebb, hűgyszagú szukája,
 habzik a nyelve, egybefolyik a nyála.
 Háborút, háborút, mind csak harcot hirdet
 ez a sosem volt, szőrösomós kísértet.*

*Én mondom hát, nem vagy te se hős,
 se fényes lélek, és ha mennybe nősz,
 újra meg kell még ezután születned,
 de csak egyetlen egyszer élheted meg
 törvényeit a tiszta fajta lángnak,
 annak szülötte vagy, bárhogyan alázhat
 gazdád, élj szabadon: engem se kövess,
 légy, aki eredetéből is növeszt*

Viráguk mély illatában

*A hársfasor alatt mindig megálltunk,
 ha csapkodni kezdett az eső,
 viráguk mély illatában csókolóztunk,
 mert megvadított az az erő,*

*az a lombokból érő boldog iszonyat.
 Irénke, kérdeztem, te nem érzed
 e percben örültnék magad?*

*Irénke, csókoltam, még hány hársfa
 vár ezen a sár-verte úton?
 Mondd meg, suttogtam, neked nem
 kígyó most a szád, kísértet-hugom?*

*A tornya-lelőtt templomból jöttünk,
 ott imádkoztunk a Madonna előtt,
 és én szerelmemben akkor először
 rohamoztam meg arcodon a jövőnk.*

*A tavaszt, hosszú szenvedést hozó,
 folyton másként összeáldó nyarat,
 míg szívünk elárulását követelte
 évadokig a föl-föltámadó indulat.*

*Eszembe jut a bolt-nélküli templom,
 ahol még azt hittem, egy ábránd maradunk.
 Most sírok, hogy Máriáknál is szüzebb voltál,
 akiből nem él már más, csak az árva múlt.*

SERGIUSZ STERNA-WACHOWIAK
Az 1956-os magyar felkelés
– Shakespeare-re várva

A Bari konföderáció Oroszországgal vívott négyéves háborújának kezdetétől, azaz 1768-tól, Lengyelország orosz, porosz és osztrák megszállásának időszakán keresztül egészen az 1918-ban visszanyert függetlenség küszöbéig írónk, kiváltképpen legnagyobb költőink, irodalmi műveik révén küldetést teljesítettek a nemzeti szellem és az anyanyelv megőrzéséért, a történelmi igazság és a függetlenség eszméjének éltetéséért. Sokan közülük részt vettek lázadásokban, szervezkedésekben, felkelésekben és háborúkban, vagy pedig, mint például a romantikus költőóriás Adam Mickiewicz, igyekeztek bekerülni a szabadságért, a függetlenségért és a demokráciáért vívott igazságos harc tüzebe. A napóleoni háborúk, a novemberi és a januári felkelés, a Népek Tavasza, az 1848-as nagylengyelországi felkelés, végül a második világháború – mindezeknek megvan a saját autentikus képük, hiteles megfogalmazásuk és igazságos megítélésük, köszönhetően a szabad, független, gyakran gyötrő nyomozásokkal zaklatott, mi több, bebörtönzött, megkínzott és meggyilkolt szerzőknek. Verseik, dalaik, riadók, kiáltványaik, jelentéseik és feljegyzéseik titkos körökben keringtek, bekerültek a papok szentbeszédeibe és a tanárok iskolai előadásaiba, márpedig a huszadik században a két világháború közötti nevelés a történelemoktatásra és a lengyel nyelv művelésére épült, a nemzeti irodalom tanítását hazafiassággal, romantikus eszményekkel és a hagyomány kultuszával gazdagítva.

Így volt ez 1956. június 28-án is, amikor a kommunista, a Szovjetunió által megszállt Lengyelországban, Poznań városában kitört a munkáslázadás, és a tömeg által a magasba tartott transzparenseken megjelent néhány jelszó, melyeket a sokaság kiáltott is: „Szabadságot akarunk!”, „Követeljük a hitoktatást az iskolákban!”, „Le a diktatúrával!”, „Le a ruszikkal!”, „Le a vérszívókkal!”, „Szabad választásokat követelünk ENSZ-ellenőrzés alatt!”, de ironikus élel azt is hallani lehetett: „A fűre lépni tilos!” A nemzeti himnuszt énekelték és egyházi énekeket. S ugyanúgy, 1956. október 23-án Budapesten, Bem József tábornok szobránál, az Oroszország és

Ausztria által eltiport 1848–49-es forradalom és szabadságharc utolsóként legyőzött hős parancsnokánál, akit szárnysegédje, a költő Petőfi Sándor „a szabadság régi bajnokának” nevezett és „a népek védelmezőjének”, diákok sokasága gyűlt egybe. Kifejezték szolidaritásukat a poznaí Fekete Csütörtök áldozataival. Azon a hatvan évvel ezelőtti napon kezdődött az ötvenhatos magyar felkelés, amelyet forradalomnak is mondanak, s amely november első harmadában elvérzett a szovjetek gyilkos beavatkozása miatt. A magyarok szolidaritása és együttérzése a lengyelekkel gyorsan kiváltotta a lengyelek szolidaritását és együttérzését a magyarokkal.

Számos lengyel újság küldött Budapestre alkalmi riportert, illetve állandó tudósítót, olyan írástudókat, mint például Hanna Adamecka, Marian Bielicki, Krzysztof Wolicki és Wiktor Woroszyński. Lengyelországba visszatérésük után nyilvánosságra hozták beszámolóikat, illetve gyárakban, üzemekben, klubokban és a legkülönbözőbb találkozókön a jelentős számú közönség előtt kimerítően és az igazsághoz hűen beszámoltak a Magyarországon látottakról – egészen addig, amíg a hatóságok meg nem tiltották e találkozót. E beszámolók legteljesebb gyűjteményét – egyedülálló módon – a Lengyel Rádió közvetítette: száznegyven perces (!) adásban, *Vita az erkölcsöségről* címmel, 1956. novemberének végén. A lengyel haditudósítók közül néhányan éppen a Budapesten szerzett élmények hatására szakítottak kommunista nézeteikkel. Az ő munkájuknak köszönhető a tény, hogy a lengyel társadalom hiteles képet formálhatott a magyar felkelésről.

Maria Dąbrowska 1989 után publikált naplójában, 1956. november 16-i dátummal olvasható, hogy az Új Kultúra című újság zárt szerkesztőségi értekezletén Wiktor Woroszyński kijelentette: „Mindaz, amit az emberek a második világháború során átéltek, semmi ahhoz képest, ami Budapesten a forradalom idején történt. Amikor egyes szovjet katonai egységek átálltak a felkelők oldalára, a Kreml kalmúk osztagokat vetett be, amelyek házról házra járva mindenkit meggyilkoltak, mindenkit, a kisgyermeknek sem kegyelmezve. Most menekül idegenbe az egész magyar ifjúság.” És hozzátette: „Elátkozom Oroszországot, pusztuljon el és hulljon alá az emberi gaztettek és szörnyűséges Bálványa, az emberiség ellensége, az ember alkotásainak e komor hóhéra.”

Az irodalom, amelynek célja az élet elmélyítése, a szovjet típusú kommunizmus fogságába esett Közép-

Európában, a huszadik század második felében szüntelenül várt, és mindmáig vár a maga Dosztojevszkijére – állapította meg a lengyel költő, Stanisław Barańczak, a hetvenes évek ellenzéki vezére, a negyven évvel ezelőtt létrejött Munkásvédelmi Tanács társalapítója. Csak egy olyan nagyságrendű író, mint *A félkegyelmű*, a *Bűn és bűnhődés*, *A Karamazov testvérek* szerzője, lenne képes feltárni azoknak az időknak a lelki mélységeit; a diktátorok és politikai zsarnokok, az elvetemült gonosztevők, a homályos ideológiák, a gátlástalan karrieristák, az önáltató megalkuvók és a gonoszság számtalan kiszolgálójának belső életét. Dosztojevszkij vagy Shakespeare, erősítette meg Mészáros Márta filmrendező 2006-ban, amikor az 1956-os magyar forradalom ötvenedik évfordulóján Poznańban, az Új Színházban egy színpadi beszélgetést moderáltam vele és férjével, Jan Nowicki lengyel színművésszel – abból az alkalomból, hogy hivatalosan bemutatták Mészáros Márta *A temetetlen halott* című filmjét, amelyben Nowicki Nagy Imrét alakította. Csak egy olyan nagyságrendű író, mint a *Macbeth*, a *III. Richárd* és a *Hamlet* szerzője lenne képes szavakba önteni a tomboló gonoszságot és véráztatta időszakot, amelyek felébresztették Nagy Imrében a jót, és szavakba önteni Kádár János ördögi gonoszságát.

Nagy Imre, a kommunista politikus, az 1956-os forradalom idején miniszterelnök, reformer szellemiségű demokrata, aki a gyilkos szovjet invázióval szembeni magyar ellenállás élére állt – végül letartóztatták, titkos büntetőeljárással halálra ítélték, kivégezték, és összedrótzott kézzel és lábbal egy szemétdomb aljára temették... Borzasztóan tragikus, de nem egyetlen áldozata volt Kádár hitszegő és rava-szul kitervelt gaztetteinek. „Kádár nagyon szemfüles politikus volt – szögezi le Mészáros Márta –, akinek jóformán egyáltalán nem volt magánélete. Felesége roppant különös nő volt, egy igazi elvtársnő, párttag; gyereke nem volt, szeretett vadászatokra járni, és retentően szeretett lövöldözni. Feljegyzéseiből kiviláglik, hogy 1956 és 1959 között kétnaponta elment vadászni, és egyfolytában lőtt. Csak egyetlen dologba volt szerelmes: a hatalomba. Bizonyos értelemben diktátor volt, több mint harminc esztendőn keresztül állt az ország élén; nagyon erős kezű, kegyetlen ember. A mi 1956-os évünk nem zárult le 1958-ban, amikor Nagy Imrét kivégezték, és még akkor sem, amikor néhány hónappal később, 1959 márciusában

Mansfeld Péter nagykorúvá lett – hanem csak akkor zárult le, amikor a hatvanas években kihirdették az első amnesztiát, és aki még életben volt, kijöhetett a börtönből.” Azután pedig elkövetkezett a konszolidáció, amely megalapozta Kádár legendáját. A boltokban, a piacokon bőséggel volt árucikk, de a lelkek, az emberek személyisége belefulladt a Trabantokkal és kolbászokkal teli, kisszerű jólétbe. A történelem pontosan kiméri, hol van Kádár helye, és hol van Nagy Imréé. Az én szememben Kádár shakespeare-i figura, és ez a két alak, Nagy Imre és Kádár, az ő párbeszédük és haláluk, mind-mind olyan, mintha Shakespeare-nél olvasnám. Nagy Imre halála – és Kádár halála éppen aznap, amikor Nagy Imrét rehabilitálják. És azt megelőzően Kádár örült beszéde az MSZMP KB ülésén, Kádáré, aki halála előtt teljesen megbolondult.

1956-ban mindazonáltal hidat, új reménnyel dobogó, láncként egybekapcsoló szívet alkottak a magyarok és a lengyelek között a magyar *Hymnus* szavai, Kölcsey Ferenc tollából. E nemzeti imádságot az 1933 és 2004 között élt József Waczków fordításában ismerték meg a lengyelek:

*Boże, nie szczedź Węgom łask,
Chleba i wesela,
Niech Twe ramię chroni nas
Od nieprzyjaciela.
Daj nam rok radosnych dni,
Niech ten lud ukoi,
Co okupił morzem krwi
Przyszłość ziemi swojej.*

Csakhogy nekünk, Közép-Európa lakóinak 1989 után megadatott, hogy az „áldás, a jókedv és a bőség” éveiben éljünk, fennmaradjunk, álmodjunk, létezzünk. E boldog napok nem valósulhattak volna meg, ha nem lett volna a ti népetek és a mi népünk bátor, rendíthetetlen helytállása, „Amely tengernyi vérrel váltotta meg / A szülőföld jövőjét”. Tiszteljük a hősök emlékét, de tudjuk, hogy felkelésük, vérük és életáldozatuk nagy kötelezettséget ró ránk! Ez a szabadság, a függetlenség és a demokrácia iránti kötelesség nem lehet csupán ünnepi, évenkénti. E kötelességünk mindennapos és egyetemes, és valóban azzá is kell válnia.

(Poznań–Varsó–Budapest, 2016. október 26–29.)

Zsille Gábor fordítása

KOVÁCS ISTVÁN

Jánossal azon az őszön

Nagy Lajos doktornak és Lenkének

*Az Elérhetetlen földről útnak indulva
címről címre araszoltunk
fél Erdélyen át
a Vitorlaének költőit keresve...
Helyettük a párhuzamos megtorlás
áldozatait ismerhettük meg...
Ezerkilencszázötvenhét, -ötvennyolc,
s a rá következő esztendőök,
torzszülött amnesztiák kísérték, kísértettek,
bármerre jártunk...*

*Csaknem ötven esztendeje
heverünk a futásfalvi hegyoldalon
Jánossal együtt
a novemberbe szökött vénasszonyok nyarán
– huszonkét, huszonöt évesen.
Halottak napja.
Mögöttünk tarka hegyhátakkal
magasan felpárnázva az ég,
ahogyan ünnepkor illik.
Arra húzódott régen a határ.
Beszélgetünk.
Hogyan lehetne élni úgy,
mint azon az egyszer volt, hol nem volt őszön?
önmagunkra döbbszenten, szabadon...
Önmagunkra döbbszenten... – ahogy ma itt is,
a futásfalvi hegyoldalon.
A mindennapi kenyérrel együtt
e megrendülést is add meg nekünk
mindennap, Uram...*

*A tatárok elől hajdan elfutott faluba
mentőautóstopppal érkezünk
éjjél körül.
Alkalmi vendéglátónk
az aradi vértanúk
színes nyomata alatt ébresztett.
Öt évig raboskodott a Duna-deltában.
Az ő Golgotájáról ki tud?
Társait történelmi imába foglaltan
ki tartja számon?
Tekintetünkkel beszélgettünk,
szavakkal
csak a szilvapálinkát dicsérgetve.
Ő kórházba ment a feleségéhez,
mi nehéz léptekkel a hegyre föl.*

*Könyökünkre támaszkodva
fektünkbe is rálátni az iskolaudvarra;
négyzetében a bezárt gimnáziumból
isten háta mögé űzött tanári kar
szétszóródott tagjai
az alkoholos jókedv kényszerzubonyában...
köröttük a gyerekhad
mint megpiszkált hangyaboly nyüzszög
gépiesen céltalanul,
majdani felnőttként
ebben a földi megváltást hirdető
képmutató, képtelen világban.*

*Lepereg előttünk
hirtelen véget ért gyermekkorunk is.
Semmi zsvaj,
semmi zsvibongás,
semmi önfeledt lárma,
csak a hunyorgó szempillákkal
besatírozott fény vacogása
a megnémított film kockáin.*

*Ezerkilencszázhatvanhét novembere.
Heverünk a futásfalvi hegyoldal
végtelen kéziratpapírján,
a rokontartalmú antológiacímek
álcázott metszéspontján
az elszántság idézőjeleként mi ketten:
végzett és végzős diák.
Elérhetetlen föld,
Vitorlaének.
Futásfalva.*

*Kihívjuk magunk ellen a sorsot.
Újra tanuljuk anyanyelvünk,
a jelbeszédet,
a félszavakat,
a krákogás-marta csöndet...*

*A templomtoronyhoz érő napot
fölnegyeli a kereszt,
lánggra kap a déli harangszó is,
bronzba önti az őszi tájat.*

Indulnunk kell!

2016 novembere

KISS ANNA

(Két hangon a szélből)***Kökényfákat kerül****Kökényfákat
kerül a zajos víz,**kesztyűt varrtam
bánatból,**hogyan felvedd,**ha álmod hűvös
hold-**kökényesében**messze jársz,
mint a felleg.****Milyen fanyar, mégis****Milyen fanyar,
mégis**édesget a
kökény, ha**gyöngyözi
csuklód,**bokádat,**hamarabb
érik meg a**bánat,
egyetlenem,**szegény.****A síp dombot keres****A síp dombot
keres,**vadmályva-
kévét**derekamnak,**beszélgető
kövekre**ül a három
varjú,**ölelj, úgyis
szétmarnak.****Elestem, köss levélbe****Elestem,
köss levélbe,**ez a rontások
éve,**eltévedtem,
keress meg,**folyjon a
szívem vére.*

LÁZÁR BALÁZS

A Bolond dala

*Igen, Uram, Bolond vagyok. Szent hivatás ez,
mely összeköt földet és eget,
tekintetem hámozza a végtelent,*

*hogy meglátva végül a semmit,
kiröhöggessem a nagyképű jelent.
Hivatás, mi komoly tettekre sarkall,*

*kifordítani a durva dolgokat,
hogy fonákján értessem meg veled,
mi simán se több, mint az egyszeregy.*

*Hivatás, mit rám mért hülye sorsom,
de hülye mégis te vagy, hogy lettél
pártolóm, s ha kigúnyollak érte,*

*az csak foglalkozási ártalom.
Az vagyok, kivé te teremtesz,
vicceim is belőled áradnak szét,*

*mint fagyos kriptában a hullaszag,
s szavaink úgy hálózzák be egymást,
mint galandféreg a beleket,*

*és a csöndben rakják le petéiket,
miket majd bölcsességnek nevezek.
Így lettél fojtó lírám, drága Learem,*

*de szolgállok folyton, hitetlen híven.
Tükrözlek téged, ahogy engem tükrözöl,
kettős tükrünkben közös a pillanat:*

*én és te, bent és kint ugyanaz,
s álarcomat, mely eddig elfedett,
felfedi bennünk egy ismeretlen alak.*

BODÓ IBOLYA
**Shakespeare
 a magyar irodalomban**

A kezdetektől a XIX–XX. század fordulójáig

A XVI–XVII. századi angol drámaíró és költő, Ben Jonson a következőket írta kortársáról, a 400 évvel ez előtt elhunyt Shakespeare-ről: „Nem egyetlen koré volt, de örök [...] / Költők csillaga, fényesen ragyogj, / biztasd, vidítsd a bágyadt színpadot, / mely, ha elszálltál, gyászol, mint az éj, / s napot csak műved fényétől remél.”

Shakespeare sorsa a zsenié: minden kor emberéből szenvedélyes véleményt vált ki: vagy szidalmazták, vagy elragadtatással magasztalják – közömbös senki sem maradhat művei iránt.

Saját korában csak kevesen értékelték. A XVII. század angol ízlését a francia dráma modellje határozta meg. A szigorúan betartott kompozíciós szabály: a hármas egység (tér, idő, cselekmény egysége), a csiszolt, finomkodó stílus uralkodott az angol irodalomban is. Azután elérkezett a XIX. század, amely már kitüntetett jelentőséget tulajdonított Shakespeare szellemi örökségének. A nagy drámaíró hőseiben az általános emberit tükrözi vissza, azt, ami minden emberben közös, korra és fajra való tekintet nélkül. Ezért hatott minden nemzet irodalmára, melyeknek „értéke arányosan emelkedik azzal a termékenyítő hatással, melyet Shakespeare-től von” (CSÁSZÁR Elemér).

A magyar irodalomtörténet büszkesége, hogy nálunk kezdettől fogva, úgyszólván egyhangú elragadtatással fogadták Shakespeare műveit. Diadalának csúcspontját Magyarországon az 1840-es években érte el, a hazafias és nemzeti érzések kibontakozásának korában. Riedl Frigyes szerint a keresztény és az antik szellem után Shakespeare tette a legnagyobb hatást irodalmunkra.

A magyar drámairodalom jelentős részben Shakespeare ihletésére indult virágzásnak. Nálunk már Shakespeare-kultusz volt, amikor még magyar színpaddal sem rendelkezünk. A magyar Shakespeare-honosítás művelődéstörténeti szempontból is több érdeket szolgált, mindenekelőtt a magyar színjátszás kialakulását, amely aztán magyarosító és „pallérozó” hatással volt a színházzal éppen most ismerkedő, egyes összetételű közönségre.

Tavaly világszerte megemlékeztek William Shakespeare-ről halálának 400. évfordulója alkalmából. Jelen írást az emlékévként zárultával tesszük közzé.

Shakespeare neve hazánkban először egy német nyelvű nyomtatványon fordult elő 1773-ban. A Shakespeare-kultusz kezdetét azonban 1777-től számítjuk, ekkor írta le először magyar író, Bessenyei György Shakespeare nevét a *Magyarságban*. „Effrayentes mais sublimes” („ijesztők, de fenségesek”) – mondta a Shakespeare-drámákról Bessenyei.

A magyar Shakespeare-recepcióban fontos helye van Szerdahely György egy 1778-os, Budán megjelentetett latin nyelvű esztétikai munkájának, amelyben a szerző Shakespeare-t Homérosz, Aiszkhülosz, Szophoklész után említette. A későbbi évek folyamán, úgy látszik, Szerdahely egyre behatóbban tanulmányozta a nagy angol drámaírót. Ő az, aki több dráma (*Hamlet*, *Macbeth*, *Lear király*, *Rómeó és Júlia*) említése mellett, már eléggé jellemzően ismertette nézeteit Shakespeare-ről:

„Shakespeare a természet csodája, atyja és megteremtője az angol színháznak; képzelme könnyed és dús, elméje gyors és világos, szelleme heves és fennkölt, szenvedelme legmagasb szárnyalású, entuziaszusa hihetetlen. Nálánál senki jobban az emberi lélek föllobbanásait meg nem figyelte...”

Sándor István, a magyar bibliográfia megteremtője látott először igazi Shakespeare-színpadot 1786-ban, angliai útja alkalmából. Élményéről lelkesedéssel számolt be, és megállapította, hogy szomorújáték játszásában az angolok minden más nemzetet felülmúlnak. Ugyancsak 1786-ban látta Kazinczy is a bécsi Burg-Theaterben a legnagyobb Shakespeare-darabot, a *Hamletet*. A fogékony költő még intenzívebben reagált a látottakra, mint Sándor István. Azon nyomban fordítani kezdte a drámát a Schröder-féle prózai átdolgozásból. „Kazinczy a magyar irodalom nagy gyöngyhalásza, aki valóságos bűvár-szenvedéllyel hozza felszínre a világirodalom kincseit” – írta Riedl Frigyes. Kazinczy valóban megszállottként dolgozott; még ebben az évben befejezte *Hamlet*-fordítását, és megnyitotta ezzel a „fordítások korszakát” a magyar irodalomban. Ezeknek a fordításoknak a gyümölcse a nemzeti irodalom felvirágzása, ami nem független attól, hogy kitágult a horizont költőink előtt. „Valamint Egyiptom lapályait a Nílus gázdagon áradó hullámai, épp úgy megtermékenyíti a költők képzeletét a nemzetük nyelvén megszólaló Shakespeare” (CSÁSZÁR Elemér).

Nem véletlen, hogy ebben az időszakban Martynovics, Hajnóczy hazájában a nagy angol költő művei egyértelmű lelkesedést váltottak ki. Shakespeare

a lázadás, a korlátlan szabadság költője – s a kor, a magyar Shakespeare-honosítások kora lázadó indulatoktól terhes. És mivel oeuvre-jében az egész világ benne van, így a XVIII–XIX. század magyarja számára is volt mondanivalója.

Kazinczy Hamlet-fordítását Prónay Lászlónak ajánlotta, neki írta egyik levelében: „Tudjuk, hogy az a rémítő borzadás, amelyet a *Hamlet* személye és a kísértet támaszt a nézőkben, nagyon analogizál nemzetünknek mostani nem rózsaszínű érzéseivel.”

A magyarországi német színészek először a *Hamletet* mutatták be 1774-ben Pozsonyban, majd 1776-ban Pesten. Az egész nemzet ügye volt egy magyar anyanyelvű színtársulat létrehozása, amely az 1790-es évvel, Kelemen László társulatának megalakulásával valósult meg. A színészetet a hazafias érzés hevítette. „Nálunk nem az elmélet hódította meg Shakespeare-t, hanem a színészet” (RIEDL Frigyes). Maroknyi lelkes csoport, városról városra járva ismertette meg a néppel Shakespeare-t – vállalva a nélkülözést, megvetést és minden nehézséget, amely az úttörőknek osztályrészül jutott.

A Hadi és más nevezetes Történetek 1790. évi szeptember 3-i számában olvashatjuk: „Kassa mellől következő örvendetes Tudósítás érkezett hozzánk: Hazánknak egy nagytekintélyű Fija, jól érezvén, melly igen fogja segíteni Anyai Nyelvünknek elterjedését s gyarapodását az, ha Iróinknak játszó színre készített darabjaik nem csak olvastatnak, hanem közönségesen el is játszódtnak, nevezetes jutalmat rendelt annak a Játszóseregnek, amely Kazinczy Ferencz Úrnak *Hamletjét*, illendően elkészülvén, Budán el fogja játszani... nints egyéb hátra, hanem hogy azok, a kik magukat Személyeknek felvállalásokra, melyek *Hamletben* előfordulnak, alkalmasaknak érzik, Budán, Strohmayer Úr könyvtárus boltjában (ahol Hamletek elegendő számban vagynak letéve) magokat jelentsék... Legelőbb az fog a felvétendő játszóknak tekintetni, hogy tiszta Magyar Accentussal szóljanak, és beszédeken idegen iz ne esmértessek...” Ugyancsak a fentnevezett újságban jelent meg 1790 januárjában az első behatóbb megemlékezés Shakespeare-ről, Kerekes Sámuel tollából: „Hamlet, egy igen nevezetes szomorú Játéka ama halhatatlan Shakespeare-nek, az Angol nép Bálványának, kinek születése napját úgy üli a Nemzet, mint Innepet és akinek tetemei a királyok tetemei közt nyúgosznak. Ezen tiszteletet Shakespeare-nek nem a származás, hanem az ész szerzette.” Az a tény, hogy Kerekes az

ész elsődlegességét hangsúlyozta a származással szemben, a felvilágosodás (az enciklopédisták), valamint a francia forradalom hatását mutatja.

1807-ben az erdélyi színjátszó társaság egy része Pestre került. Kazinczy Hamlet-fordítását Pesten is színrevitték, majd *A makrancos hölgy* átdolgozása és a *Sok hűhó semmiért* következett. A Shakespeare-honosítás elsősorban a színészet érdeme. Állandóan műsoron tartották a darabokat, amelyek hálás, sokszínű szerepet adtak a színésznek, és gazdag élményt a közönség minden rétegének. Mint Hevesi Sándor írta: „Shakespeare a színpad paradoxonjának a legtökéletesebb megvalósulása. Kell a tömegnek és kell a választottaknak.” A mágikus költő példája a drámai műfaj felé fordította költőink figyelmét. A XIX. század első felében a magyar drámairodalom is virágzásnak indult. Két iskola, a szigorú kompozíciós szabályokat betartó, zárt világú francia dráma (Corneille, Racine), valamint a shakespeare-i iskola között kellett választania az éppen kifejlődőben lévő magyar drámairodalomnak, amely az utóbbit választotta – természetesen nem függetlenül az ugyancsak shakespeare-i elveket valló német drámairodalomtól.

A francia drámánál a külső természet háttérbe szorul, vagy néma, ezzel szemben „Shakespeare drámái az élet széles képét adják, az egész világot, minden jelenségét, a tragikust a nevetséggel vegyítve, az élet minden alakját, a dicsőt, a gonoszt, a bolondot, az örültet, a részegét, az állat-embert” (RIEDL Frigyes). Shakespeare hősei a temperamentum emberei, intenzív érzelmi életet élnek, nagyszabású, nem mindennapi egyéniségek – nagy szenvedélyekkel. A jellemzés helyes módjára is megtanít: azokat a jellemvonásokat színezi, amelyek valóban megtalálhatóak az egyénben. Nem idegen típusokat eszményít (lásd Shakespeare hatását Katona Tiborc-ábrázolására); hőseinek beszédével is jellemez, „dictioja kifejezi a hős lelkiállapotát, nem szentenciákat hallunk, hanem valóságokat” (RIEDL Frigyes).

Shakespeare-nél a színváltozások gyakorisága is különböző. Csapong időben és térben – evilágon és túlvilágon egyaránt, és mindezt bámulatos természetességgel teszi, boszorkányos varázserővel bénítva meg tiltakozó józanságunkat. A kompozíciós forma csak eszköz számára, hogy a lényegét fejezze ki.

A kezdeti bizonytalankodás, utánzás után kialakul a magyar drámairodalomban a „helyes középút” a francia és a shakespeare-i drámamodell között. Eszerint elvetik a hármas egységet, de a felvonáson belül nem

változik a szín, nincs időbeli ugrás. Mindez jelzi, hogy a XIX. században komolyabb esztétikai, dramaturgiai, történeti és filológiai vizsgálatok tárgya lett Shakespeare.

Shakespeare-utánpótlás csak kevés található nálunk, ezek is inkább az igazi drámairodalmat megelőző korból; maguk a darabok jelentéktelen, kezdetleges művek. 1794-ben írta Dugonics András *Etelka Kármánban* című drámáját, amelyen erősen érezhető a *Vihar*, a *Cymbeline* és a *Téli rege* hatása. 1795-ben egy Lear-utánpótlás jelent meg: Mérey Sándor *Szabolcs vezér* című drámája, amely Lear magyar névvel látta el, és hazai környezetbe helyezte. E mű – a kortársak beszámolója szerint – magasabb színvonalú volt, mint Dugonics alkotása, ám sajnálatos módon elkallódott.

Magyarországon a Shakespeare-paródia műfaja sem honosodott meg. Bár utóbbira történtek kísérletek, így Bolyai Farkas *Párizsi per* című drámája a *Rómeó és Júlia* mintájára készült 1818-ban.

Ugyanakkor olyan drámák is születtek, amelyek csak egy-két motívumot vettek át a nagy angol drámaírótól, és azt átalakítva illesztették be a cselekménybe. Kisfaludy Sándor *Hunyadi János* (1814) című drámájának előszavában hivatkozott Shakespeare-re. Ez a mű tulajdonképpen dialogizált elbeszélés, amelyet esztétikailag értékesebb történeti drámák követtek az 1810-es, '20-as években: a *Bánk bán* (nem azonos Katona József alkotásával!), amely az élesesű, keserű bolondot is szerepelteti a cselekményben, illetve a *Kun László*, amely a Lear-téma hatását tükrözi, különösen Zongor és gyermekeinek jelenetében.

A legtöbb Shakespeare-reminiscencia a fiatal Katona József *Lucza széke* című drámájában található, amelyet a drámaíró 1812-ben írt. Hősében hamleti vonásokat fedezhetünk fel. Ugyancsak a *Hamlet* és a *Macbeth* hatása érezhető Katona 1813-as *Ziska* című drámájában.

Shakespeare a nemzeti történelem felé fordította költőink figyelmét. A történeti drámát erős nemzeti érzés jellemezte, s célja – Shakespeare hatása alatt – olyan eseménysorozat kiválasztása volt, amely már költői erejével is hatni tud. Katona József politikai eszméit is belevitte történeti tragédiájába, a *Bánk bánba*, amely messze kimagaslik a magyar drámák közül. „Ami az angolnak Shakespeare, az nekünk Katona: legnagyobb és egyben legnemzetibb drámaírónk” – írja Császár Elemér. A *Bánk bán*nal jelent meg drámairodalmunkban az új kompozíciós törek-

vés. A mű stílusa, szerkezete eltért a Shakespeare-drámákétól, mégis leginkább az angol drámaíró szellemiségét idézte fel. Mint Alexander Bernát mondja: „... úgy hatott rá, mint egy nagy lélek hat egy nagy-nak induló lélekre”. Tragikus stílusa szaggatottabb, zordonabb, mint Shakespeare-é, de Bánk jellemében rokon Othelloval, Coriolanusszal, Brutusszal, Hamlettel. Bánk az ellentétes hatások között ugyanúgy örlődik, mint Othello, cselekvésre éppolyan nehezen szánja rá magát, mint Hamlet. Bánkban a „gondolatok, kételyek fellépnek, küzdenek egymással, elvonnulnak; a gyanú, mint valami bőszip kutya, Bánk körül ugrál, előre, hátra siet, felugatja az elhatározást” (RIEDL Frigyes). Katona azonosul hőisével: „Én vagyok Bánk, én Zách Felicián, aki megfertőztetett magyar becsületéért egy királyi háznépét akar eltörölni.” Méltó ez a mondás a magyar nemzeti dráma megteremtőjéhez.

A XIX. század nagy magyar államférfija, Széchenyi István és Shakespeare között is szellemi rokonság van: az érzelmek nagyfokú intenzitása. Széchenyi lelki alkata a nagy Shakespeare-hősökére emlékeztet. „Kínos tépelődéseiben, lelkiismerete gyötrelmeiben mintegy in statu nascendi szemlélhetünk shakespeare-i tragikus küzdelmeket” – írja róla Riedl Frigyes. Az angol drámaíró műveit Széchenyi Schlegel-Tieck német fordításából ismerte meg, azonban 1815-ös londoni tartózkodása idején már eredetiben olvassa. „Csak könyvekben élek, és behatolok egészen az angol költészet templomáig, Shakespeare-ig” – írja útinaplójában.

Az 1830-as al-dunai hajózása idején – a közlekedési állapotokat tanulmányozva – kapta kézhez Döbrentei Gábor *Macbeth*-fordítását. 1852-ben lázas önmarcangolással magát okolta a magyarság sorsa miatt. Naplójában a következőket írta: „Nincs egy percig sem lelkinyugodalmam... Úgy, mint Macbeth előtt megjelenik Banquo szelleme, úgy jelennek meg előttem milliók, vérben, fagyban, kétségbeesésben.” Az öreg Széchenyit Riedl Lear-hez hasonlítja.

Vörösmarty 1820-ban, börzsönyi tartózkodása idején kötött barátságot Teslér Lászlóval, aki nagy hatást gyakorolt a költő szellemi fejlődésére. Ő ismertette meg Shakespeare-t is az ifjú Vörösmartyval. „Shakespeare világát választjuk lakul, / Hogy míg zajával eltelik szívünk, / Ne halljuk itt a külvilág zaját, / Mely édes álmainkat elveri” – írta ekkor a költő.

Vörösmarty nagyon szerette Shakespeare-t, behatóan tanulmányozta műveit, s motívumait tudatosan

alkalmazta drámáiban, sőt, *Eger* című epikus alkotásában is. Művészetét páratlan értékűnek tartotta. 1821-ben írt drámájában, a *Salamon királyban* a *Julius Caesar* hatása érezhető, de fellelhető a bölcselkedő hajlam megjelenítésében is. Shakespeare stílusára mindenekelőtt a képszerűség jellemző. Döbbenetes erővel tudja a legelvontabb eszméket is képekké eleveníteni. Ezért mondja róla Hevesi Sándor, hogy a Shakespeare-drámákban sok a filmszerű mozzanat. S nyelvében és stílusán kívül, amelyekre még visszatérünk, ebben a legszembetűnőbb a rokonság Shakespeare és Vörösmarty között. A reformkori költőnél gazdagabb képalkotó fantáziával senki nem rendelkezett a magyar irodalomban. A mesealakok színpadi megelevenítésére nézve is kétségtelenül Vörösmarty *Csongor és Tündéje* közelíti meg leginkább Shakespeare tündérvilágát. Az 1830-ban írt regényes színmű mesejáték méltó párja a *Szentivánéji álom*-nak. Gyulai Pál szerint Vörösmarty „nyelve épp oly zengő, mint a nagy angol költőé: színes, árnyaló, kifejező, hangulatokhoz és a hullámzó érzelmekhez simuló, tele bájjal, zeneiséggel, líraisággal.” Milton Shakespeare-t „sweetest Shakespeare, fancies child”-nak, a legédesebb képzelet gyermekének nevezi, ám e bűbajos mesejátékkal Vörösmarty is méltónak bizonyul erre az elnevezésre.

A játékoság mellett a mély filozofáló költői hajlam is hangot kap a *Csongor és Tündében*. Vörösmartyt megragadja a halál minden szenvedéstől megváltó gondolata a *Hamletben* – ez a hatás érezhető a Tudós monológján. Tragikus és komikus hatás váltakoztatásában is követi nagy elődjét kevésbé ismert drámáiban: a *Kincskeresőkben*, a *Salamon királyban*, a *Vérnászban*, az *Áldozatban*, a *Cillei és a Hunyadiakban*. Ezekben zömmel nagy történeti alakokat, eseményeket dolgoz fel. Vers és próza a jelenet emelkedettsége szerint váltakozik; a főcselekmény mellett mellékselekményre is kitér.

A magyar vígjáték Plautus, Terentius nyomán indult meg. Vörösmarty (és jóval később Rákosi Jenő) próbálta a shakespeare-i hagyomány felé terelni. Hatása elsősorban a szatirikus elem teljes mellőzésében található Vörösmarty vígjátékában, az 1835-ben írt *A fátýol titkaiban*.

Vörösmarty Mihállyal kezdődött a művészi Shakespeare-fordítás és az elvi szempontok szerinti Shakespeare-kritika. 1837-ben írta a Dramaturgiai Lapokban: „...sajnos nincs Rómeónk, nincs Learünk, nem láthatjuk *A velencei kalmárt*, Hamletnek csak

árnyékát bírjuk...” Ezt a hiányt pótlendő kezdett a fordításhoz, Chénier fordítási elveit tartva szem előtt, amelyek szerint nem a szót, hanem a lelket kell lefordítani. Vörösmarty vallotta, hogy Shakespeare fordítása felér a szépirodalom felével.

1834-ben mutatták be a *Macbethet* Budán, s ettől kezdve Kassa, Komárom, Kolozsvár után a főváros színpadát is Shakespeare uralta. Lelkes hangú kritikák méltatták a darabokat, amelyeket egyre több vezető színész választott jutalomjátékkul, bár a fordítások még kezdetlegesek, művésziellenek voltak.

1837-ben már rendelkezünk Nemzeti Színházzal, de nem volt még meg a kapcsolat az irodalom és a színház között. 1838-ban a Pest-Dráma Füzér a színművészet színvonalának emelését és művészi fordítások létrehozását tűzte ki célul.

Riedl szerint Kölcsey a „legshakespeare-telenebb”, s ezt kevésbé szenvedélyes voltával magyarázza. Shakespeare-nél „villámok cikáznak, a magyar költő lelkén méla ború ül, villámok nélkül”. Kölcsey azonban elismerte Shakespeare géniuszát. 1834-ben írta Pozsonyból az országgyűlések idején: „Benne nyugszik ki a napi unalom által okozott fáradalmakat. Mily világ ez, mely az ő műveiben megnyílik. Tele irtózatokkal, tele az emberi természet ezerféle hibáival; de oly való, oly meleg, oly étellel teljes és kolosszális alakban és erőben álló. Kínos ellentét ezen világ mellett ez itteni – erő, melegség és elevenesség nélküli világ.”

Arany János 19 évesen elhatározta, hogy felcsap színésznek. Tanára, Sárvári Pál, aki göttingai tanulmányai idején hallott Shakespeare-ről, biztatta: „csak Shakespeare-t játszani, domine!” Aranynak rövid színészi pályafutása alatt erre nem nyílt lehetősége, de szalontai nótárius korában sokat foglalkozott az angol drámaíróval. Wieland német fordítása után lefordította a *Szentivánéji álmot*, ez a munkája azonban elveszett.

Megmaradt fordításai – amellet, hogy követik Shakespeare dikcióját – Arany költői stílusának jellegzetességeit is magukba foglalják: a tömörséget, a részletek erős kidolgozását, illetve az árnyalatokat is kifejező jelzők használatának művészetét. Hevesi Sándor írja Aranyról: „Ő az egyetlen, aki Shakespeare darabos, szaggatott, véresen igaz és véresen eleven mondatait nem nyírta és fésülte simára, nem olajozta és nem parfümözte meg Schlegelék módjára.” Arany fordításai a műfordítás remekei. A *Biblia* szavait alkalmazza Shakespeare-re: „Nagy vagy a nagyokban,

és nagy vagy a kicsinyekben.” Csodálatos balladaköltészetének szerkezetére a magyar és skót népbalлада, pszichológiai ábrázolására pedig Shakespeare hatott. Gyulai Pál Arany sírja felett tartott emlékezésében „a ballada Shakespeare-ének” nevezte. Balladáiban gyakori az örülés motívuma. Költőink az örülést főként erkölcsi okokra vezetik vissza. Ez dominál Arany balladáiban is, ahol a kiváltó ok leginkább a büntudat nyomasztó érzése (*Tetemrehívás, Ágnes asszony* stb.). Az örülési folyamat megnyilatkozási formája az egyén jellemétől függően sokféle lehet. A balladák mintegy igazolják azt a definíciót, amely szerint az ember sorsát akarata determinálja.

Minden műfaj a maga körén belül érvényesíti legjobban hatóerejét, így természetes, hogy Shakespeare hatása elsősorban a magyar drámairodalmon érezhető. A legnagyobbak a Shakespeare-motívumok alkalmazása mellett is megőrizték egyéni hangvételüket, ábrázolásmódjukat. Rendkívül nagy számban találhatók azonban olyan művek – még egyébként jelentős íróktól is –, amelyek teljesen önállóan alkotások. Tóth Lőrinc *Vata* (1836) című történelmi drámájában a *VI. Henrik*-ből vett át részletet, jellegében utalt is erre. Tárkyként a magyar trón körüli viszályt dolgozta fel. Gaál József 1838-ban írt *Peleskei nótárius*-ban a komikus hatás kedvéért alkalmazott részletet az *Othelló*-ból. Már az ötlet sem volt eredeti; Gaál Kotzebue-tól vette, aki nagy hatással volt a XIX. századi magyar vígjátéokra.

Kisfaludy Károly *A tatárok Magyarországon és Csák Máté* című drámaiban Shakespeare királydrámáinak hatása tükröződik – sajátos módon. Maga Kisfaludy adott ironikus jellemzést a hazafias érzést ébresztgető drámáiról: a darabok végén a magyar tönkreveri elleneit, s ezzel a hatás teljes, a közönség zajos tapsal tünteti ki a szerzőt.

Lukács György írja *Shakespeare és a modern dráma* című munkájában: Shakespeare kompozíciójának lényege erős, a tragikus emberek tragikus érzéseit teljes erővel feltáró nagy jelenetek egymásutánja. Ez a kompozíciós hatás Kisfaludy Károly *Irene* című drámájában éppúgy érvényesült, mint Teleki László *Kegyenc* című római tárgyú történelmi tragédiájában. Az utóbbi szerző állítólag nem volt Shakespeare híve, hatása alól mégsem tudta kivonni magát.

Dobsa Lajos *I. István király* (1861) című drámájában alkalmazott a *III. Richárd*-ban szereplő helyzeteket. A főhős tulajdonképpen Orseolo Péter, aki nagyon emlékeztet jellemében Gloster herceg alakjára.

A *Rómeó és Júlia* és *A velencei kalmár* hatása érezhető Rákosi Jenő *Régi dal régi gyűlölségről* (1867) című színművén. Rákosi „Shakespeare új magyar prófétája” költői dikciójában megmaradt romantikusnak. Vörösmarty után a leggazdagabb nyelvű drámaköltő volt, aki új stílust alapozott meg. Stílusára jellemző a fordulatosság, a szójátékok, élcek alkalmazása. *Aesopus* (1866) című mesejátéka a *Téli rege* és a *Vihar* hatását tükrözi. Az 1867-es koronázásra írta a *Szent korona varázsa* című színjátékát, amelyben shakespeare-i reminiscenciák találhatók. Tárnya: Imre király és öccse, Endre trónviszálya.

Shakespeare római tárgyú tragédiái – a *Coriolanus* kivételével – alig hatottak drámáinkra. Tóth Kálmán kéziratban ránk maradt tragédiája, *Az utolsó Zách* (1858) mellett Szigligeti *Trónkeresője* (1868) állítható párhuzamba a *Coriolanusszal*, de az utóbbi magyar műre Schiller *Demetriusa* is hatott. Szigligeti, bár jól ismerte Shakespeare-t, kevés drámájában alkalmazott tőle kölcsönzött motívumokat. A *Liliomfi* (1849) befejező mozzanata a *Windsori víg nőket* juttatja eszünkbe, az 1840-ben írt *Micbán családja* című drámája pedig *Cymbeline*-hatást mutat.

Hamlet tragikumuma sok magyar író ihletett meg. Shakespeare benne „egy mindinkább terjedő és gazdagodó újkori typust festett... Bűn nélkül, sőt cselekvés nélkül is tragikus ez a typus, már dispositiojánál, lelki erőinek némi ellentétes összetételénél fogva. A Hamletek lelke tragikus... Önbírálatuk és világbírálatuk hajlamuk élessége, finom erkölcsi érzékenységük, a lelki összeütközések komor felfogása nem engedi, hogy az élet forgatagában békében megálljanak” (RIEDL Frigyes). Ilyen lelki alkatúak Kemény Zsigmond hősei is. Évtizedekkel később Rákosi Viktor *Egy falusi Hamlet* (1891) című pszichológiai regényének költői eszméjét is a Shakespeare-drámából meríti.

Madách fiataalkori tragédiája, a *Nápolyi Endre* több Shakespeare-motívumot foglal magában. Ilyen többek között az örültségszínlelés. Endre tudatára ébred a romlott nápolyi udvar ellene irányuló ármánykodásának. Közeledni érzi a veszélyt, s ezt az örültség színlelésével akarja elhárítani. A mű egyik jelenete is hamletti monológgal zárul: „Egy kockavetés, s rajta a lét vagy nem-lét kérdése függ.” A tragédia befejező részében is új, friss erő jelenik meg Durazzo személyében, aki – miként Fortinbras Hamletnek – igazságot szolgáltat a tragikus sorsú hősnek. „Vitéz urak, keressük most meg a halottat, fényes tisztelettel legyen

temetkezése, véle egy nagy lélek szállt alá.” *Csák végnapjai* (1843), majd a *Mária királynő* (1855) című tragédiáiban is felfedezhetők shakespeare-i mozzanatok: *III. Richárd*-i szituációkat dolgoz fel. Berzeviczy Albert is utal az angol és a magyar történeti helyzet hasonlóságára.

Ezek a történelmünk eseményeit feldolgozó tragédiák igazolják azt a Shakespeare-hagyományt, hogy a források alapos tanulmányozása elengedhetetlenül szükséges a drámaíráshoz. A történeti hűség nem zárja ki a költői szabadságot, bár maga Shakespeare sem volt mindig hű a történelemhez.

Szigligeti 1845-ben írt *Gritti* című darabjára a *Rómeó és Júlia* és a *Julius Caesar* hatott. Gritti népláztatása emlékeztet Antoniuséra, amely a világirodalom egyik legbravúrosabb szónoki műve. Shakespeare-nél új személy jelenik meg a színpadon: „a nép, mint határozó, rábeszélhető, cselekvő collectivitás” (lásd *Coriolanus*, *Julius Caesar*). „A tömegnek külön lelke van. Nincs felelősség-érzéke, mint az egyesnek, ezért is merészebb és hevesebb. Kevesebbet gondolkodik, tehát nagy az utánzóhajlama. Ezért végletes és gyors a tömeg cselekvése” (RIEDL Frigyes).

Az Othello-témát dolgozzák fel: Garay János *Ország Ilonája* (1837), Eötvös *Bosszú* című szomorújátéka és Szigligeti több drámája, mint a *Gerő* (1844), *Az egri nő* (1851), *A cigány* (1853), *Török János* (1870). A nagy elődöt nem tudják követni a lelki folyamatok ábrázolásában, csupán e processzusok eredményét látjuk.

Shakespeare vígjátékai kisebb mértékben hatottak irodalmunkra. A már említett Vörösmarty-darabban, *A fátyol titka*iban és Szigligeti *Rózsa* című vígjátékában mutatható ki Shakespeare-hatás, valamint Rákosi Jenő nyomán az újromantikusok kapcsolódtak a shakespeare-i előzményekhez. Itt kell megemlíteni Dóczy Lajos *A csók* (1874), Csiky Gergely *A jóslat* (1875) és *Az ellenállhatatlan* (1878), illetve Bartók Lajos *A legszebb* (1860) című darabjait. Az újromantikusok művei közül a leginkább shakespeare-i Rákosi Jenő *A szerelem iskolája* (1874) című regényes színműve, amely következetes jellemfestésre törekszik. *A makrancos hölgy*, a *Téli rege* és a *Cymbeline* hatása mutatható ki az angol tradíció egyik tehetséges kései képviselője, Tardos-Krenner Viktor *Nero anyja* című drámáján, amely sikertelensége ellenére is jelentős irodalmi alkotás. Korának kedvelt drámái: Szathmáry Király Antal: *Az oltovány*, Obernyik Károly: *Messias* (1843) és Czakó Zsigmond:

Könnyelműek (1847) című művek. Utóbbi Lear-hatást mutat.

Shakespeare nemcsak a drámairodalomra gyakorolt nagy befolyást, hanem a lírára is. Vörösmarty *Az úri hölgyhöz* című költeménye Lear lányait, Regant és Gonerilt juttatja eszünkbe. Petőfi nagy rajongója volt Shakespeare-nek. „Shakespeare egymaga fele a teremtésnek. Ő előtte tökéletlen volt a világ... neki jutott örökségül a világ szellemi ecsetje...” – írta elragadtatással az angol drámaíróról. Amit róla mondott, „az valósággal prózában írott dicsének, mely felülmúlja mindazt, amit előtte és utána valaha irodalmunkban Shakespeare-ről mondtak” (BAYER József). Színészként Hamletet szerette volna eljátszani, de csak Lear bolondjaként léphetett fel Kecskeméten.

Thorsteinssen Steingrim, Petőfi izlandi fordítója összehasonlította *Az örült* című költeményt Shakespeare örülési monológjaival. Petőfi versében is megfigyelhető, hogy „az örült zavart beszédében értelmes titkos vonatkozás van a valóságra” (RIEDL Frigyes).

1831-ben az Akadémia kezdeményezésére a Shakespeare-honosítás határozott irányítást kapott. Az 1837-ben megalakult Nemzeti Színház is művészi fordításokra ösztönözte költőinket.

1842-ben mutatták be a *Julius Caesart* Vörösmarty fordításában, de az 1840-es évek elején színrekerülő Shakespeare-darabokat zömmel még lelkes, ám költői tehetséggel nem rendelkező színészek (vagy nem túl jelentős írók) átültetésében adták elő. (*A velencei kalmár* – Lukács Lajos, *Coriolanus* – Egressy Gábor, *Othello*, *III. Richárd* – Vajda Péter, *Macbeth* – Egressy, *Rómeó és Júlia* – Gondol Dániel, *IV. Henrik* – Matisz Pál, Egressy.)

Az 1840-es évek fokozott Shakespeare-kultuszában nagy szerepe volt a kor kiváló színészének, Egressy Gábornak. 1847-ben jutalomjátéku választotta a *III. Richárdot*. Petőfi az Életképekben méltatta barátja játékát, s ebben a cikkében Shakespeare-bámulatának is kifejezést adott: Shakespeare „fölhozta a szív tengerének legmélyebben fekvő gyöngyeit... Nincs az az indulat, az a szenvedély, az a jellem, melynek mását nem adta...”

Egressy Gábor 1848-ban javaslatot terjesztett elő az Életképekben a teljes Shakespeare-életmű lefordítására. A három legnagyobb magyar költő, Arany János, Petőfi Sándor és Vörösmarty Mihály vállalkoztak a fordításra, amelynek költségeit az egész nemzet vállalta volna. Olyan indítvány volt ez, amely szinte páratlan a világirodalomban.

Egressy egész pályája a Shakespeare-kultusz szolgálatában telt el. Szerepeire tudományos módszerekkel készült fel: alapos kortörténeti tanulmányokba mélyedt.

Már 1848 előtt is történtek kísérletek és indítványok a Shakespeare-oeuvre lefordítására. 1842-ben írta Bajza: „...igen kívánatos volna Shakespeare műveit nálunk is megkedveltetni, meghonosítani.” A közönséget hozzá kell szoktatni ahhoz, hogy a „színpadi csecsebecsék, üres spectaculumok és semmiségek helyett való dolgokhoz szokják, olyanokhoz, melyek a művészet lényegét teszik.”

Lemouton de Boidofre Emília már 1845-ben tervezte az egész életmű lefordítását, de erejét és tehetségét felülmúlta vállalkozásának nagysága. A tervezett füzet sorozatból csak néhány jelent meg, művészietlen, gyenge fordításokban.

1846-ban Szigligeti Ede akadémiai székfoglaló értekezésében kifejtette: Shakespeare-nek képzetesebb színészek és közönség kell, mint Scribe-nek, Dumasnak vagy Hugonak.

A nagyjelentőségű Egressy-indítvány után mindhárom költő fokozott kedvvel látott munkához. Petőfi a *Rómeó és Júliát*, majd a *Coriolanust* fordította. (Az előbbiből csak részlet készült el.) „A coriolanus-i jellemvonások, a közömbösség hiánya, váltakozó érzelmek, szenvedélyes dac, kihívó büszkeség, a képben való gondolkodás megfelelték Petőfi lelkületének” (RIEDL Frigyes). Az *Életképek* 99. száma közölte a fordítás egy részletét. 1848. március 21-én kelt levélben Petőfi arról adott hírt Aranynak, hogy *Coriolanus*-át már nyomják. Az 1848. január 16-i Pesti Divatlapban Vahot Imre tájékoztatta az olvasókat Vörösmarty és Petőfi fordítási terveiről. „...oly nagy költő műveit, mint Shakespeare, csak ily nagy költők fordíthatják le, a lehető legnagyobb hűséggel” – írta Vahot.

A mindent elsöprő erejű nagy nemzeti megmozdulás azonban meghiúsította a fordítási terveket. A nemzet, a szabadság ügye mindent háttérbe szorított.

Az 1850-es évek általános letargikus időszakában továbbra is jelentéktelen fordításokban adták a Shakespeare-darabokat, kivétel Szász Károly *Antonius és Cleopatra*-fordítása, amely már műfordítói igényrel készült.

1853 novemberében a beteg, meggyötört lelkű Vörösmarty Pestre látogatott. Ezt követően – 1854 elején – adott hírt a Budapesti Híradó a költő fordítási terveiről: a *Leart*, majd a *Rómeó és Júliát* ültetné át

magyarra (az előbbi elkészült, az utóbbi – Vörösmarty korai halála miatt – nem valósult meg).

Gyulai Pál Arany Jánost, majd Szász Károlyt is biztatta, hogy fordítsanak Shakespeare-t. Az 1850-es évek egyik jelentős kritikusa, Salamon Ferenc szintén a Shakespeare-honosítás ügyén munkálkodott.

1857-ben a Szépirodalmi Közlöny felelevenítette Egressy eszméjét (névének említése nélkül) – ám sikertelenül. A fenti újság 1858-as vitacikke hű képét adta az 50-es évek irodalmi közállapotainak.

„Élünk egy napról a más napra, megvetvén a tanulmányt, mit a múlt nyújt, és nem gondolva olyan eszmék és igék csoportosításával, melyeknek jövődjük lehetne.” Az irodalom stagnálásának, hanyatlásának oka szerinte az irodalmi kritika teljes hiánya. Aranynak is hasonló a véleménye, amelyet 1854-ben kelt levelében közölt Tompával: „...nálunk a bírálat minden egyéb, csak nem bírálat, azaz olyan, miből az író vagy tanulhatna, vagy büszkeséget, a jövőre kitartást, kedvet stb. meríthetne. Czigányos magasztalás vagy otromba szidalom az egész; tertium non datur!” Ezen az irodalmi állapoton Arany szerint remekművek fordításaival lehet csak javítani.

A teljes magyar Shakespeare-életmű ügye azonban váratlan fordulatot vett. A Szépirodalmi Közlöny 1858. október 28-i száma közölte az örömhírt, mely szerint Tomori Anasztáz – Theodorovits, dunaföldvári szerb kereskedő fia – vállalta magára az irányítást és a költségeket.²

1858-ban a Shakespeare-fordítás ügyét Arany és a Kisfaludy Társaság irányítása alá helyezték, amikor a császári udvar hosszú évek után ismét engedélyezte a Társaság fennállását és üléseit, bár cenzúrázott, megalázó körülmények között. Toldy Ferenc három nagy munkát indítványozott: 1. Széptudományi enciklopédiát, 2. Teljes magyar Shakespeare-kiadást, 3. Külföldi Regénytár megindítását.

Megalakult a Shakespeare-bizottság. Tagjai a következők voltak: Arany János, Csengery Antal, Jókai Mór, Lukács Móric, Szász Károly, Szigligeti Ede. Ekkor sokan úgy látták: az eredeti magyar drámairodalom szorulhat háttérbe a nagyszámú fordítás miatt.

² Tomori, aki nemcsak nevében, hanem érzéseiben is magyarrá lett, az eredeti magyar irodalom és kulturális élet fejlesztésére is törekedett. Egy történeti drámapályázat díjával 100 aranyat tűzött ki, melynek eredményeként megszületett Jókai Mór *Könyves Kálmán*, Obernyik Károly *Brankovics György* és Hegedüs István *Bibor és gyász* című drámája.

Ugyanakkor a tekintélyes Gyulai Pál a fordítások ügye mellett szólalt fel.

1878-ban végre elkészült a „teljes magyar Shakespeare”³ „...magyar classikussá vált, a magyar költészetnek és színpadnak értékes, élő és ható elemévé” (RIEDL Frigyes).

Magas színvonalú Shakespeare-tanulmányok jelentek meg a XIX. század végén és a XX. század elején, mint Greguss Ágost, Alexander Bernát, Bayer József munkái. 1911-től kezdődően a Kisfaludy Társaság Magyar Shakespeare-Tára minden évben kiadta kötetét.

A XX. századi Shakespeare-kultusz azután minden addigit felülmúlt. – „Avon hattyújának” művei maiak, mert örökvényűek. Hogy ki volt Shakespeare,

3 A korabeli Shakespeare-fordítások legnevezetesebb darabjai: *Julius Caesar* – Vörösmarty Mihály (1840); *Lear király* – Vörösmarty Mihály (posztumusz megjelenés: 1856); *Coriolanus* – Petőfi Sándor (1848); *Szentivánéji álom* – Arany János (1864); *Hamlet* – Arany János (1867); *János király* – Arany János (1867); *Antonius és Cleopatra* – Szász Károly (1866); *Vihar* – Szász Károly (1871); *Rómeó és Júlia* – Szász Károly (1871); *III. Richárd* – Szigligeti Ede (1878).

az ember, azt a kutatások ellenére ma is misztikus homály takarja. Ő maga volt Prospero, aki varázshatalmával a föld szörnyeinek, tündéreknek, indulatoknak egyaránt ura volt. „...égi zenét idézek... / ...s aztán pálcám eltöröm, / Több öltre ásom föld alá, s a tenger / Mérőlánc által eddig el nem ért / Mélyébe hányom könyvemet.”

Felhasznált irodalom:

BAYER József: *Shakespeare drámái hazánkban*, Bp., 1909, Franklin

BENEDEK Marcell: *Shakespeare*, Bp., 1957, Bibliotheca

CSÁSZÁR Elemér: *Shakespeare és a magyar költészet*, Bp., 1917, Franklin

GREGUSS Ágost: *Shakespeare pályája*, Bp., 1880, Ráth Mór

HEVESI Sándor: *Az igazi Shakespeare és egyéb kérdések*, Bp., 1919 (1920), Táltos

RALEIGH, Walter: *Shakespeare*, Bp., 1909, MTA

RIEDL Frigyes: *Shakespeare és a magyar irodalom*, Bp., é. n. (1911–1920 között), Lampel, Franklin Nyomda

Noé

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

Vásártér

Az öreg fát már nem lehet átültetni – tartja elődeink bölcsessége. Vannak azért, akik mégis próbálkoznak, s készítik a helyet nagy körültekintéssel. De hiábavaló minden igyekezet, mert a tapasztalat lehangoló. Ilyen a megöregedett emberfa is, ott érzi jól magát, ahol az élet zajlott körülötte, s ha kidőlt is mellőle társa, arra sincs elegendő ereje, hogy gyökereit kiemelje a földből. Az én anyám nem ilyen volt, ő nem akart egyedül maradni, nem érezte magát otthon biztonságban. Új helyét nehezen szokta, meg aztán rászakadt idejével sem tudott mit kezdeni. Látogatni kezdte nászasszonyát, a szomszédokat, unokáját, aztán olyasmire fanyalodott, amit otthon sohasem gyakorolt: templomba kezdett járni. Azt nemigen tudta, hogyan kell ott viselkedni, az istentiszteleti rendtartásról fogalma sem volt, de némi töprengés után arra juthatott, hogy az ő korában minden becsületes falusi asszonynak ott a helye. Jól gondolta, s ha az Isten még néhány évig tűrhető egészségben tartja, talán pótolhatta volna fiatalkori mulasztásainak egy csekélyke részét. De hát ki nem mulasztott akkor? Ha visszagondolom magam gyermekkorom gypeszönyegére, ha sorra veszem a legközelebbi családtagok valóságát, nagyon gyorsan összeáll a hiányok leltára, hamar kirajzolódnak az igazság körvonalai.

Nagymama, mint tudjuk, római katolikus gyökereit férjhezmenetelével maga számolta fel, református gyökereket pedig nem volt képes növeszteni. De hogyan is tehetne volna, amikor egy jóval idősebb, négy árvával magára maradt özvegyemberhez kötötte fiatal életét? Aztán, hogy édes mostohái ne unatkozzanak, ő is megszülte a maga négy gyermekét. Igaz, az egyházával való szakítás örökké égette a lelkét, de az Istennel nem tarthatott haragot. Törvényes vallásossága helyett a lelki élet törvényen kívüli formáit kereste, s meg is találta, valahányszor arra kényszerítette a belső parancs. Egy ribizlibokor előtt is térdre tudott borulni, mert ösztönösen érezte, hogy nem a körülmények és nem a szent oltár, csak az Úrral való kapcsolatteremtés őszinte szándéka számít.

Általában az ilyen „szabaddá” lett lelkeket szemelték ki és környékezték meg már akkor is a lélekvadá-

szok, akiket brooklyni feletteseik időnként tagtoborzásra ösztönöztek. Hat-, talán hetedik éves lehettem, amikor Nagymamát látogatni kezdte egy idegen asszony. Nem varrni valóval jött, beszélgetni járt hozzánk. Úgy hatvan-, esetleg hetvenéves lehetett, és hófehér, dús hajáról már messziről megismertük Oláhnét, akiről azt is lehetett még tudni, hogy Váriba való. Ott ült a konyhánkban akkor is, ha Nagymama dolgozott, és beszélt hozzá hosszasan olyan dolgokról, amelyekről házunkban eddig nemigen esett szó. Meg van írva – mondta –, hogy az utolsó időkben csak azt hajtogatják majd a világ hatalmasai, hogy béke és biztonság. Na, mondja meg, Margit, most nem pont így van? A rádióból is csak ezt hallani, meg az újságok is ezzel vannak tele, de mink tudjuk, hogy a prófécia szerint ez már a Megváltó eljövételét ígéri, ez már az utolsó ítélet jele. Azt még nem tudjuk, pontosan mikor fog elérkezni, de azt mondja az írás, hogy úgy fog rátörni az emberiségre, mint szülő asszonyra a fájdalom. Az azonban biztos, hogy már itt van a küszöbön. És attól kezdve egy akol lesz és egy pásztor. Meglássza, Margit, ezt mink még meg fogjuk élni. Ha nekem nem hisz, higgyen Petőfinek, aki nagy próféta volt. Ő is azt írta, hogy ez lesz az ítélet, és ezután kezdődik csak az élet. De máma ezt hiába is keresi a könyveiben, mert ebbe’ az istentelen világba’, amikor a tízparancsolatot a sarokba állították, az ilyen verseket is üldözik. De nekem otthon megvan, én elhozom magának, hogy saját szemével olvassa.

Én még nem sokat értettem az egészből, de azért eszembe jutott, hogy a Nagymama ágya melletti szarvasos falvédőn is valami ezzel kapcsolatos felírás található. Éveken át bámultam a papírtekercsre készült vásári festményt, és nem tudtam felfogni, hogy kerül a patak mentén álldogáló szarvasok mellé a gonoszok pusztulását jövendölő bibliai vers. De most mintha ez az asszony is valami hasonlót emlegetett volna: „De a gonoszok mind elvesznek, a gonoszok vége pusztulás.” Nagyapa nem volt hajlandó végighallgatni, buta papolásnak mondta a hittedesztést, s kiment inkább, elfoglaltságot keresett magának, valahányszor feltűnt az ajtóban az Oláhné magasra fésült ősz haja. Nagymama ellenben érdeklődéssel hallgatta, s néhány hét múlva, amikor a házban már mindenki nyugovóra tért, letakarította az asztalt, füzetet, tollat, tintát készített maga elé, és egy ronggyá olvasott vékony nyomtatvány késő éjszakába nyúló másolásába kezdett. Anyátok iskolába jár – jegyezte meg félig tréfásan Nagyapa, ha valaki szóba hozta

Részlet a szerző készülő regényéből

éjszakai szorgoskodását. S valóban: hetente, ha jól emlékszem, szombatoként Nagymama letette a tüt, cérnát, ollót, és néhány órára elment hazulról. Egy idő után aztán hallom én, pedig csak bizalmasan beszéltek róla, hogy Nagymama jehovista szokás szerint is megkeresztelkedett. Attól kezdve kisebb változások jöttek az életünkben. Nem volt szabad többé megszédni a baromfi vérét, hogy a vasárnap reggeli asztalra bőséges hagymás zsírban, a zúza és a máj társaságában finom étek készülhessen belőle. Abban van az állat lelke – hajtogatta –, azt el kell temetni. És így lett számúzva a jó kapros-majoránnás véres hurka is a disznótoros alkalmak asztaláról, pedig azt is nagyon szerettük. És rövidesen Nagymama is elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy téríteni kezdjen. Elsorolta mindenkinek, aki hajlandó volt meghallgatni a prófécia beteljesedésének jeleit és az örök élet elnyerésének feltételeit. Moháné és Badalovics Ilon továbbra is lelkes hallgatói közé tartoztak, és Nagymama egyik húga, Róza néni be is állt a tanúk sorába.

Apám nemcsak tudta, hogy országunkban tiltott a szekták működése, de félt a gyanú rávetődő árnyékától is. A család távolabbi, fiatalabb tagjait: Böskét és fivéreit, a Boriska néni lányát, Elvirát óva intette a csatlakozástól. Intő példaként ott volt annak a keresztúri, ráadásul Fábián nevű fiatalembernek az esete, aki Jehova tanújaként azzal vállalt személyes áldozatot az ő Krisztusáért, hogy megtagadta a katonai szolgálatot, s ezért bíróság, majd súlyos börtönbüntetés várt rá. Csakhogy, amíg a börtön a törvénytisztelő polgárra elrettentően hat, a hívő ember társai szemében pont attól várja erkölcsi felemelkedését.

Apám és nagyapám az én helyzetemet is meg tárgyalva megállapították, épp ideje, hogy elkezdjek a templomba járni. A többi gyerekkel majd elüldögéljünk a karban, rosszat ott nem tanul – állapítja meg Nagyapa. És hosszas tépelődés után apám, nagyapám nagy meglepetésére úgy dönt, hogy ezentúl ő is látogatni fogja az istentiszteleteket, mert akkoriban, s bizonyára erre éreztek rá a jehovisták is, enyhülés mutatkozott az állam és az egyházak viszonyában. Pedig még nem is oly régen elég volt, ha valaki egy rosszindulatú megjegyzést tett a papra – gondolkodott hangosan apám –, máris vitték. Kovács Zoltán tiszteletes sétabotjával csak rámutatott egy süldő-lányka mellén díszelgő, Lenin-fejes jelvényre, s megkérdezte tőle: Ez neked több mint Krisztus? Hogy tudott-e valamit válaszolni a megszólított, már nem is

fontos, de akkor este erőteljesen bezörgettek a parókia bejáratán. Később, amikor fejére olvasták a szovjethatalom elleni lázítás bűnét, csak hüledezett, mert biztos volt benne, hogy ezt bizonyítani is képtelenség. Hanem a tanúként behívott lányka, amikor a vádló megkérdezte, hogy mit is mondott a pap a komszomolista jelvényre, ezt vallotta: Vedd le, és taposd a sárba! A tiszteletes, aki az új tárgyalási rend szerint háttal lett állítva a tanúnak, ekkor hirtelen megfordult, és erősen a szemébe nézve ezt kérdezte: Valóban ezt mondtam? A kiskorú tanú hebegni kezdett, talán el is sírta magát, de ez már senkit sem érdekelt. A papot kétfelől megragadták, és úgy elvezették, hogy többet sose láttuk – fejezte be a történetet apám. Én azonban jól emlékszem, hogy élete során még jó néhányszor felemlegette, mint okulásra való esetet.

Eszébe juthatott akkor is, amikor a húszas tanács a gyülekezet pénztárosává választotta. Kínosan érezhette magát, aki soha, semmilyen vezető tisztségbe nem vágyott, de ezt a megbízást nem utasíthatta vissza. A havonkénti, késő estig tartó pénztári ellenőrzések attól kezdve a mi házunkban zajlottak. Ma is előttem van, ahogyan a pénztári jegyzőkönyveket a kis papír cetlikre írt nyugtákkal összevetik, ahogy a pénztár tartalmát, a nagy halom aprópénzt többször átszámolják, és sosem feledem a vén Gál Józsi hatalmas, szőrös füleit, melyeket egy alkalommal a háta mögött megállva, a cirokseprőből kihullott vékony ágacskaival piszkálni kezdtem. Az öreg a legyekre gondolhatott, amikor kezével hessentő mozdulatokat tett, én pedig mindaddig jól szórakoztam, amíg anyám észre nem vette a pimaszságot.

Anyám vallásosságát illetően, mint már jelezni próbáltam, nem sok jóval tudok előhozakodni. Ennek okaként elsősorban gyermekkorát és családi hátterét lenne érdekes megvizsgálni. Puskás nagyapám, akit még születésem előtt elvitt a vérmérgezés, római katolikus közösségben keresztelkedett, de a hit nem tudott otthont találni a lelkében. Ha nem így lett volna, '19-ben nem áll be vörös katonának, és sógorával meg néhány más hitvány kopcihérrel nem állják körül puskákkal a Nagyiday-kastélyt, nem riogatják annak békés lakóit. Anyai nagyanyám reformátusnak született, de gyerekei – négy lánya és egyetlen fia – olyan-amilyen rendszerességgel a katolikus hittanórákat látogatták. Így hát kész csoda, hogy legidősebb lányából, Ilonka nénéből istenfélő ember lett, de ebben már minden bizonnyal házasságának és a rájuk szakadó családi tragédiának is meghatározó

szerepe volt. Az én anyám épp eleget mesélt ahhoz a hittanórákon való komolytalan viselkedésükről, hogy következtetni tudjak a laza szülői fegyelemre, a Puskás család zilált, egészségtelen légkörére. Mert volt abban a családban minden – civakodás, irigység –, csak szeretet nem, s erre a szegénység sem lehet magyarázat. Hogyan tűrheti el egy szülő, hogy egyik gyereke beleköpjön a testvére tányérjába, hogy annak tartalmát is maga falhassa fel? Nem, Teréz nagyanyám a legalapvetőbb anyai feladatok ellátása terén sem állhatott helyzete magaslatán, gyermekei lelki fejlődéséről már nem is beszélve. Igaz, neki magának sem lehetett valami szilárd református öntudata, ha ő is a katolikus szertartásokat látogatta. Ha úgy érezte, hogy környezetében ezen kiakadt valaki, azonnal fájós lábaira hivatkozott, de szerintem nem sokan hittek panaszai őszinteségében. Viselkedésének valós oka az lehetett inkább, hogy a Szent Ilona templom viszonylag közel volt hozzájuk, s a vasárnapi szertartást csak amolyan letudni való kötelességnek tartotta.

Nem hiszem, hogy anyám a vallásosságát saját anyjához igazította volna, mert sok tekintetben rajta is túltett. Bárhogyszámolom, fiatalasszonyága idején mindössze kétszer járhatott a templomban: az esküvőjén és az én keresztelésem alkalmával. De azt sem állítom, hogy istentagadó lett volna. Az étellel való napi küzdelmeiben, akárcsak más, hozzá hasonló sorsú asszonyoknak, sokszor kijött a száján valami fohászféle, de emlékeim szerint ez sohasem volt lélekből jövő. Ha megijedt, ha rácsodálkozott valamire, szavajárása volt a Jézus Mária, de ezt is csak a megszokás mondatta vele. Ellenben ha engem küldött a templomba, lelkemre kötötte, hogy nagyon figyeljem a pap bácsi beszédét, mert majd meg fogja kérdezni tőlem, hogy miről is volt szó.

Én meg – eleinte valóban igyekeztem odafigyelni, de megérteni még sokáig nem tudtam az igemagyarázatot. Hol egyik társamra néztem, hol a másikra, de az ő arcuk sem mutatott több értelmet. Unalmamban angóragyapjából kötött szvetterem bolyhait kezdtem tépkedni, majd cseresznyenagyságú gömbbé formáztam a könnyű pihét, s a karzattól egy finom fűvással elindítottam az alattunk terpeszkedő hatalmas térbe. A fuvallat szárnyán vízszintesen szállt a pihegolyó, majd a szószékkel egy vonalba érve finoman ereszkedni kezdett. Tisztára úgy szállt alá, akár a hópehely, s ezen a pap maga is meglepődött, hisz még csak októbert, esetleg november elejét mutathatta a naptár. A harmadik pelyhecske láttán aztán

Emlék

abamaradt a beszéd, és a tiszteletes karzatra irányuló tekintete elől már képtelen voltam elkapni a szememet. Visszagondolva akkori helyzetembe, azt mondhatom, hogy az alma, mely én voltam akkor, valóban nem esett messze a fájától.

Ott hevertem hát almaként az anyafám alatt, s vártam, hogy történjék már valami. Később aztán oda került valahonnan egy nevetlen kutya, s miután hiába acsarkodott a szomszéd portán tébláboló társára, dühödten kaparni, rúgni kezdte közelemben a földet. Így csapott meg egy rúgástól megpördült göröngy, amitől én egy kicsi lejtő szélére jutottam, és gurulni kezdtem, a fámtól egyre távolabb.

MARCSÁK GERGELY

„...s egy reggel nem volt már Magyarország”

A nemzeti sorskérdés és az egyéni létértelmezés párhuzama Vári Fábián László *Változatok a halotti beszédre* című versében

Másodpercnyinek tűnő életünk helye a végtelen időben, és a létezés oka, értelme örök témája az irodalomnak. Az egyén számára fontos a múlt és a jelen összefüggése, a sorsszerűség kérdése. A legtöbb esetben pedig, ami fontos az ember számára, fontos az emberi közösség, például a nemzet, a nemzetiség számára is. És igaz ez a kárpátaljai magyar közösségre is, hiszen ez a nemzetiség – folytonos fizikai és szellemi veszélyeztetettsége okán – önazonosságát, a szülőföldön való létezés jogát a múltban kutatja. Kovács Vilmost idézve: „...málló szirtbe temesetek, / fejem alatt korhadt nyereg, / két lábamnál lócsont sárgul – / ősi jognak bizonyosságul...” (*Verecke*). Írásomban arra szeretnék rávilágítani, hogy Vári Fábián László *Változatok a halotti beszédre* című verse milyen olvasati lehetőségeket rejt a nemzeti, nemzetiségi és egyéni sors kérdéseinek vizsgálatá során.

Penckófer János hívja fel a figyelmet tanulmányában arra, hogy Vári Fábián László munkásságának vizsgálatát „a költői személyiség”, a történelmi és társadalmi előismeretekkel bíró „szerző személye” és a „lírai én” keveredése teszi igazán izgalmassá. Penckófer szerint „...költeményeiben az(ok)on a hang(ok)on szólal meg a »lírai én«, amely(ek)ben a nemzet(rész) egésze vélhető hallani a saját (történelmi) hangját”. Majd felteszi a választott témám szempontjából kitüntetett jelentőségű kérdést: „Tettenérhető-e az a szituáció, ahol »már« nem egyéni a probléma?”¹ Vélhetően nem érhető tetten, vagy legalábbis nem markáns választóvonalak mentén, hiszen egyén és közösség problémái egyszerre mutatkoznak meg a meszterien megszerkesztett, gazdag motívumvilággal árnyalt verssorokban.

A tanulmány szerzője idézi Görömbei Andrást is, aki szerint Vári Fábián László „igen kevés szavú köl-

tő”², de helytállóan tűnik a gondolat továbbfűzése, amely megállapítja, hogy a szűkszavú kifejezésekből meglepően „expresszív erővel villan föl”³ egy-egy költői kép. A szikár kifejezésmódot magyarázhatjuk többek között a költői pályán igazodási pontnak tekinthető és indító erejű népköltészet letisztultságával, a publikációs lehetőségek politikai okokból történt beszűkítésével a pályakezdés utáni évtizedekben, de – Bertha Zoltánnal egyetértve – azzal is, hogy „a cizellált, míves szó hatásába vetett hit” domináns szerepet játszik az életműben, ahol a mindek felett álló „szépségigény az illúziótlan igazmondás szándékával mélyül és teljeseedik”⁴.

Ha Pécsi Györgyi gondolatmenetét követjük, úgy tűnhet, „érvényes, saját jogú” költészetet csak úgy terem az alkotó, ha levetkőzi „a népi, a nemzeti kisebbségéért felelősséget vállaló elkötelezett költő megtépzott és megviselt attribútumait”⁵. Pedig ezt a költői szerepet, akár önként vállalt, akár a születés helye és a szocializációs közeg „szabta rá” az alkotóra, levetkőzni nem lehet. Álljon itt két gondolat ennek alátámasztására. Az első éppen Vári Fábián Lászlótól való – a költő Penckófer Jánossal folytatott beszélgetéséből idézek: „Az egyénnek [...] többnyire alárendelt szerepe van a szűkebb és tágabb közösségi szintekkel szemben annak ellenére, hogy azok minőségi ismérvei (identitástudat, kultúra, gazdasági helyzet) elsősorban az egyes személyek, vagyis az »alapszöveg« magával hozott értékeiből állnak össze.”⁶ Vári Fábián ezt az „alárendelt szerepet” egyéni-személyes és alkotói mivoltában is vállalja, mint látható, társadalmi törvényszerűségnek tekinti, és verseinek többsége is erről a felelősségtudatról tanúskodik. A második gondolatmenet Kovács Vilmosé: „Egy közösség, ha magáénak tudja, szószólójának tekinti az író, bizonyos esetekben kényes, de megkerülhetetlen közéleti feladatokat ró rá.”⁷ Hogy Kovács Vilmos neve – tár-

1 PENCKÓFER János: *Emléklüktetés avagy a hűségre gondol egy kárpátaljai. Vári Fábián László költészete = Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen* (szerk. GÖRÖMBEI András), Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, 2000, 490.

2 GÖRÖMBEI András: *Kisebbségi magyar irodalmak (1945–2000)*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, 2001, 324.

3 PENCKÓFER János: i. m., 493.

4 BERTHA Zoltán: *Szépség és méltóság*, Együtt – irodalom, művészet, kultúra, 2006/1., 52.

5 PÉCSI Györgyi: *Olvasópróbák = A „bajvivő vonulat örököse...” Vári Fábián László hatvan éves (összeállította: CSORDÁS László és DUPKA György)*, KMMI-füzetek, Ungvár, 2011, 33.

6 VÁRI FÁBIÁN László: *Verset, ne ocsmány varangyot!* (interjú, beszélgetőtárs: PENCKÓFER János) = V. F. L.: *Jég és korbács (versek 2002–2010)*, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2010, 85.

7 M. TAKÁCS Lajos: *„Lépteimet piros öklű plakátok vigyázták”. Dokumentumok Kovács Vilmosról*, Alföld, 1989/6., 35.

sadalmi szerepvállalása által – milyen szorosan kapcsolódik a kárpátaljai polgárjogi mozgalom megszületéséhez, fölösleges bizonygatni. Egy közösség szószólójának lenni általában nem hálás szerep (főként a rendszerváltás előtti években nem volt az), de az alkotó értelmiség számára magától értetődő feladatot jelent. A továbbiakban arra szeretnék rámutatni, hogy éppen a *Változatok a halotti beszédre* című vers, amelyben Pécsi Györgyi a „kárpátaljaizás” ellenében az „érvényes, saját jogú” költészet megteremtésének bizonyítékát látja, egyéb értékei mellett közösségi érvényű üzenetet hordoz: jelen van benne a XXI. századi nemzetféltség gondolata.

A vers jelentőségét az életművel foglalkozó szerzők mind elismerik és kiemelik. Papp Endre a költőről szóló monográfiájában „reprezentatív” alkotás-ként tekint rá, amely szerinte a „jövő antológiáiban” képviselni tudná Vári Fábíán László líráját; olyan összegző versnek tartja, melyben „egy családtörténet keretében a lírikus pátriájának sorsa”⁸ is megelevenedik.

„...mert az olyan nemzetségek, amely száz év magányra van ítélve, nem adatik még egy esély ezen a világon”⁹ – így zárja híressé vált regényét a Nobel-díjas Gabriel García Márquez. Az elemzett vers családtörténete persze merőben más, mint a *Száz év magány* témája, a Buendiák regényi keretbe foglalt históriája, mégis fontos párhuzam a családi sors és a közösség története közötti kapcsolat, valamint „a magvaszakadás, az elmúlás” gondolatának nyomasztó jelenléte. Ezt a gondolatot nyugodt tárgyilagossággal fejt ki a regény narrátora és a versben szereplő lírai én egyaránt. Feltehetően a dél-amerikai regény világára utal a vers első sora is, hiszen nem véletlenül választja Vári Fábíán a ledólt büszke (család)fák virtuális élőhelyéül az „amazoni erdők”-et; az utalás pedig még direkttebbnek tűnik, ha tudjuk, hogy az esőerdők fáinak valójában nincsenek is évgyűrűik. Márpedig a lírai én később „időutazásához” használja azokat.

Hogy a címválasztásban éppen a legősibb magyar szövegemlékünkhez nyúl vissza a költő, nem meglepő – ismerve az életmű sűrítő képességét, mely a történelem, valamint a népi és a régi egyházi műveltség bevonásával magában egyesíti évezredek kultúráink

gazdag motívumrendszerét. Ezen kívül egyetemes emberi értékeket is felmutat, a címben megjelölt *Halotti beszéd és könyörgés* teremtéstörténetének, valamint a vers első részében megjelölt bibliai Ábel alakjának mitikus világában a családfa már nem lehet csupán egy nemzetsége; az egész emberiséget szimbolizálja. Ezáltal pedig a végzetről szóló költői látomás is egyetemes érvényűek, apokaliptikus jövőképet vetítenek elénk.

Érdeemes viszont azt is megfigyelni, hogyan reflektál a cím a klasszikus irodalmi hagyományokra, milyen kapcsolatban áll a mű Kosztolányi Dezső vagy Márai Sándor *Halotti beszédével*. „Hát miért vagyok én ennyire fontos?” – teszi fel a költői kérdést Vári Fábíán László család és egyén, közösség és egyén konfliktusában, és szinte magától értetődően tárul fel Kosztolányi válasza: mert ő „milliók közt az egyetlenegy”, az egyszeri és megismételhetetlen gondolkodó entitás. Máraival pedig a hazából kiteszített alkotó keserűsége, a szétszóródás, a nyelv- és kultúravesztés felett érzett bánata rokonítja: „Négy apa után hárman maradtunk. / Félárbocon nevünk lobogója. / Jimmy Fébien fent Canadában, / s az ő öcscsének sem lesz már utóda.”

A vers négy szerkezeti egységre osztható, melyeket a szerző arab számokkal jelölve választ el, és bár a címben megjelölt *változatok* kifejezés erős tagoltságot feltételezhet, azok tartalmilag mégis szorosan összekapcsolódnak, egy gondolatmenetet fűznek egyre tovább, jól felépített és megszerkesztett írásműről tanúskodnak. Az első rész „beszippantja” az olvasót a vers különleges dimenziójába, ahol az erdőirtás okozta környezetrombolás valósága egy transzcendens világgal találkozik. Felvezeti a vers témáját, és beemeli a költeménybe a *családfa* motívumát, ami a második részben válik különös fontosságúvá.

A második, leghosszabb szerkezeti egység az ősök felkutatásának és a nemzeti történelem fontosabb álmásainak a színhelye. Itt található a Penckófer János által feltételezett pont, amely közösségivé emeli az egyén emlékezetét. Papp Endre is megfigyeli, hogy az archaizáló elemek (tűzáldozat, ördögszegek) és a neologizmusok (computertomográf, gének) keveredése egyedi stílusértékkel rendelkezik, az idősíkok szinkroniáját eredményezi, ahol egyetlen lírai énben egyesül a múlt és jelen tapasztalata, a költői személyiség és a közösség emlékezete. Óhatatlanul idekiváncsolkodik egy újabb idézet Márqueztől: „Az élet nem az, amit az ember átél, hanem az, amire visszaem-

8 PAPP Endre: *Vári Fábíán László*, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia, 2016, 178.

9 Gabriel García MÁRQUEZ: *Száz év magány*, Budapest, Magvető Kiadó, 1971, 373.

lékszik, és ahogy visszaemlékszik rá, miközben el akarja mesélni”¹⁰. A nemzet, nemzetrészt emlékezte maga a történelem; annak jelenetei (Penckófer szavával élve) „expresszív erővel” villannak fel a versben.

A családfa történetének első, időben behatárolható alakja, mint Vári Fábán László írja, „ős üköm nemzéképtelen öccse”, akit „Bocskai vitézlkö kapitánya”-ként említ a kétszázötvenedik évgyürü környékén. Bocskai István a XVII. század elején uralkodott, ebből kiszámolható, hogy a szerző a családfa keletkezését, a család első emlékét az 1650-es évek környékére teszi. Egy nagy ugrással máris egy XIX. századi kolerajárvány idejében találjuk magunkat, amely megtizedelte a családot. A költő ezután apai nagyapjáról tesz említést, aki sok – „két fészekalja” – utódot nemzett, de a történelem viharai, a két világháború, az országcsönkítések a nemzetséget újra veszélybe sodorták. Így jutunk el napjaink siralmas állapotaihoz, ahol az atyafiság szentsége megbomlani látszik, és a világban szétszóródott rokonság sem viszi tovább a sok viszontagságot megélt család nevét. Ezt mutatja fel örökségül, végső számvetésül a vers ajánlásában említett Zoltán fiának a szerző: „Jöjj, fiam, lássad: így fest az ábra. / A históriák így érnek véget. / Az

íveket az Úr anygala írja, / de sokra a Sátán lehel pecsétet.”

A *Változatok a halotti beszédre* harmadik és negyedik egysége már a költői személyiség egyéni problémáit tárja elénk. Az előbbi a halál és az elmúlás borzalmaival szembenézö ember rémálmokkal terhelt keserü gondolatait jeleníti meg, míg az utóbbi egyfajta költői ars poetica, az élet örömeihez ragaszkodó, a mulandó szépségek megörökítésére törekvö alkotó vallomása. Itt olvasható a lírai lélek fájdalomteljes átéléssel sújtó önkifejezésének legszebb leírása: „Ám mellkasom mélyén, ha reng a lélek, / mit a szüloptikás kamera sem lát, / azt vérrel lehet csak... Ezért mártom / szívem falába olykor a pennát”. A költö lelke megremeg ugyan az elmúlás gondolatától, ám papírra veti élményeit, a fontosnak tartott értékeket, hogy azokat az utókorra örökítse. Ebben segíti Vári Fábán Lászlót írástehetsége, mely a kortárs magyar irodalom legjobbjai közé emeli öt.

Nemzetünk sorskérdése: hol van az utunk vége, beteljesedik-e a herderi jóslat? Úgy vélem, Vári Fábán László üzenete ebben az útkeresésben is közösségi érvényüvé emelkedik. Ha képesek vagyunk múltunk ismeretét, kultúránkat, értékeinket magas színvonalon átörökíteni az utókorra, hosszú ideig növekedhet még a magyarok nagy „családfája”.

10 Gabriel García MÁRQUEZ: *Azért élek, hogy elmeséljem az életemet*, Budapest, Magvetö kiadó, 2008, 5.

Van Gogh széke

„Leleplezni a hazugságmátrixot” Beszélgetés Deák-Sárosi László filmesztétával

A karácsonyi könyvvásárra jelent meg Deák-Sárosi László *A szimbolikus-retorikus film* című tanulmánykötete. A nagyszabású mű bemutatóját december 16-án tartották a Magyar Napló Könyvesboltban. A szerzővel pályájáról, a magyar film helyzetéről és új könyvéről beszélgettünk.

– Számon tartod a gyökereidet?
– Felmenőim székely köznemesek, úgynevezett lófők voltak.

– Te is ilyen katonás, harcias alkat vagy? Harcolsz valami mellett vagy ellen?

– Én már nem, de például apai nagyapámat, Deák Dénest felterjesztették vitézi rendre, és csak a második világháború vége sodorta el az ügyét. Nem harcolok, de képviselem magamat és az igazságot. Nem könnyű ez a hazugságmátrixszal átszótt világban.

– Mi a küldetésed költőként és filmesztétaként?

– Javítani az emberi kommunikációt, képviselni az igazságot és az esztétikumot a lehető legmagasabb színvonalon.

– Voltak ebben családi mintáid?

– Csak emberi mintáim voltak, a legértékesebb édesapám, aki mindössze négy elemet végzett.

– Mindhárom művészeti ágban jelen vagy. Hogyan kerültél kapcsolatba az irodalommal, filmmel, zenével?

– Az irodalommal az iskolában és a könyvtárban, verseket írok, mióta a betűvetést megtanultam. Zsengéimet felolvasták a Marosvásárhelyi Rádió magyar nyelvű gyerekadásában, első komolyabb versem az 1989–1990-es *Utunk/Helikon* évkönyvben jelent meg. Már kisgyerekként nagy filmrajongó voltam; aztán hetedikes koromban moziság lettem. Megyei filmes műveltségi vetélkedők-

ról parajdi csapatunkkal több első és második díjat hoztunk el. Bukarestbe készültem filmes szakközépiskolába, csak épp elvitte egy szívinfarktus a körzeti főnököt, aki segített volna ebben. Tizenhárom évesen tanultam meg a gitár alapjait egy cigány szabó barátomtól, utána játszottam több rock-, country-, népzenei, régi zenei együttesben. Klasszikus gitáron a székelyudvarhelyi Művészeti Népiskolában, a budapesti Bartók Béla Zenekonzervatóriumban és Luxembourg város konzervatóriumban tanultam.

– Mit emelnél ki az irodalmi munkásságodból?

– A lírai verseimet és kötetemen kívül az epikus műveimet. Van három elbeszélő költeményem: *Libás Matyi*, *Három sing a jutalom...*, *Nyolcágú csillag – Székely Mózes és a brassói csata*, illetve a *Keresztút* szonettkoszorú. Az utóbbira Kasó Tibor írt zenét, és meg is jelent CD-n 2015-ben. A *Libás Matyit* Farkas Mihály Ambrus és Tóth István „Sztív” zenésítette meg, a kiséposzból pedig Szilágyi Varga Zoltán rendezővel animációs filmet tervezünk készíteni.

– Mely irodalmi csoportokhoz állsz közel?

– Egyik a Hazanéző székelyföldi, sóvidéki irodalmi lap köre, Ambrus Lajos főszerkesztővel és a három éve elhunyt Páll Lajossal. A másik a Rákospalotai Irodalmi

Műhely (RIM) Adamik Tamással, Baka Györgyivel, B. Tóth Klárával és Kasó Tiborral. A Magyar Naplóban is gyakran publikáltam.

– Zenélsz még aktívan?

– Az *Újlatin gitártanulmányok* című első szólólemezem megjelent 1999-ben, a második, a *Három szonáta* (Bach, Paganini, Ponce) már nem, mert az aktív zenélést részben szakmai, részben családi okokból abbahagytam. Kidolgoztam egy új zeneelméleti módszert, és ezt Kodály országában nem nézték jó szemmel. Nem akartam szélmalomharcot. A család is fontosabb volt, mint a szakma. Vállaltunk három gyereket is, de a család később mégis szétesett.

– Elvégezted a filmelmélet és a magyar bölcsész szakot az ELTE-n, illetve ugyanott PhD-fokozatot szereztél képi retorikából. Mi volt a célod?

– 2004 óta publikálok filmelemzéseket, mióta megnyertem a Filmkultúra folyóirat országos kritikaíró pályázatát. 2010-től dolgoztam a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézetben. A MaNDA 2016. december 31-ével megszűnt, és a jogutódja nem tart igényt a munkámra, pedig én voltam az egyetlen az intézményben, akinek filmes szakmából posztgraduális (PhD) végzettsége volt.

– Hogy fordulhat ez elő?

– Nem tudom, a jogutód intézmény vezetőjétől kellene megkérdezni, hogy miért nem fontos

nekik a kutatómunka, amit a filmarchívumi tevékenységet szabályozó 2004-es Filmtörvény és az újraalapítást kimondó Kormányrendelet is előír. A dolgozat viszont megjelent a Magyar Napló Kiadónál *A szimbolikus-retorikus film* címmel, és ez is eredmény.

– *Egyes filmekhez és rendezőikhez kritikusan viszonyulsz. Miben látod másképp például Jancsó Miklós filmjeit?*

– Ő nagyon bonyolult, nehezen megfejthető, zavaros és agresszív művészi kommunikációt alakított ki. Néhány fejezetben az ő kódját fejtettem meg, lepleztem le. Jancsó szinte a teljes filmes szakma támogatását bírja, de nem esztétikai és etikai alapon, hanem ideológiai okok miatt. Őt azok is védik, akik nem bírják végignézni a filmjeit.

– *Van, aki érti az ő filmjeit?*

– Igen, három-négy filmtörténész. Szekfü András a korai Jancsót nagyra tartja, 1974-ben könyvet írt róla, de azóta semmit. Gondolom, érzi, hogy az újabbak védhetetlenek. Szerintem a régiek is védhetetlenek, a könyvemben részletesen meg is indokoltam ezt. Jancsó másik nagy elméleti értelmezője Hirsch Tibor, aki a Kapa-Pepe-filmeknek is megadja a kódját, de etikailag felmenti, sőt dicsőíti a pár éve elhunyt alkotót.

– *Mi kifogásolható Jancsó filmjeiben véleményed szerint?*

– Hogy a teljes magyar jelkép- és értékrendszert szarkasztikus gúnnyal, manipulatív stílusban tagadja. Hirsch például megírta, hogy e jelképeket tagadni már-már hazaárulás, de ő azzal simítja el az egészet, hogy Jancsó csak kérdez. Pedig tagad és támad – bizonyíthatóan.

– *Melyek a könyv legfontosabb újításai, és miért a retorika az alap?*

– Elsőként dolgoz ki átfogó elemzési módszert a filmek retorikai értelmezésére. Tudtommal ilyet még nem írtak a képi retorika 1960-as évektől való fokozatos megjelenése óta.

Azért a retorika az alap, mert e diszciplínában a pozitívumok mellett a kortárs film problémáit is el lehet beszélni. A ma divatos elméletek lerombolták önmagukat és a filmet, esztétikailag és etikailag egyaránt. A dolgozatom ezen elméletek kritikája is. A könyv azonban nemcsak kritika, hanem elméleti alapoató, elemző és értékelő munka is. Megmutatom, hogyan lehet összevonni az elemzésben a tartalmi és formai, az esztétikai és etikai szempontokat.

– *Csak szakmabelieknek szól A szimbolikus-retorikus film?*

– Bárkinek, érettségi szintű műveltségtől kezdve. Igazodik a Mozgóképkultúra és médiaismeret kerettantervi előírásaihoz is. Átfogó elemzési alapot nyújt elméletben és módszertanilag a filmekhez. Alkalmazza az alakzatokat és szóképeket a filmek elemzésekor, tárgyalja a szimbólumot és a szimbólum-kép korszakát, annak filozófiai és eszmetörténeti hátterét. Kiemeli a szöveges és képi archíválás fontosságát az alapos elemzésben. Felvázolja a magyarországi modern és posztmodern film történetét 1941 és 2011 között, és részletesen elemez kilenc, a szakma által fontosnak, újítónak tartott játékfilmet.

– *Mi a könyv legfontosabb állítása vagy eredménye?*

– Talán az, hogy segít leleplezni azt a hazugságmátrixot, amelynek felépítésében, működtetésében sajnos a művészek és a művészetelméleteket gyártó tudósok is aktívan közreműködtek. Remélem,

kiderül a könyvből, hogy a modernség (újszerűség, korszerűség) nem alapjaiban, csak túlzásaiban rossz.

– *Mi a legnagyobb „elhajlás” a modern és posztmodern filmben?*

– A nem őszinte, zavaros kommunikáció. A korszak végére annyira vállalhatatlanná vált a két irányzat eszmei üzenete, hogy képviselői azt csak saját szavahihetőségük megkérdőjelezésével tudták, merték elmondani. Például *A torinói ló* (2011, Tarr Béla) lényegében nihilista, eretnek teológia. Azt állítja, hogy maga a Jóisten megundorodva saját művétől visszaforgatja a teremtés kerekét az őskáoszba. Közben esztétikailag és hatáslélektanilag is lebontja a filmet, a kritikusok szerint bejelenti a film és a kép halálát. A filmtudósok ezt úgy értékelik, hogy bizony döbbenetes állítás tagadni még a teremtést is, de szerintük azzal, hogy a film és rendezője saját művének érvényességét is tagadja, enyhíti kijelentése ítéletjellegét. Pedig nem enyhíti. Egyes kortárs rendezők olyan retorikai trükkökkel mentik ki magukat, miszerint „csak vicceltem”, „magam is megbízhatatlan vagyok”, „a film meghalt” stb. Ez a *litotés*, a tagadva állítás. A gesztust Nietzschétől tanulták, akit idéznek az elméletírók és egyes filmek is; a filozófus leírta *Vidám tudomány* című könyvében, hogy „Isten halott. És mi öltük meg.” Sokan megfeledkeznek azonban arról, hogy ezt a szerző egy bolond szájába adta. Úgy idézik, mintha ő maga mondta volna. Persze, ő maga mondta/írta, csak alkalmazta a tagadva állítás gondolatalakzatát. A sors fintora, hogy Nietzsche élete utolsó tíz évét maga is elmeháborodottként élte le...

Simon Adri

CSONTOS JÁNOS

Nostradamus apokrif jóslata

Vörösmarty Mihály emlékének

Íme, beteljesednek az idők.
 Mert az idők mindig beteljesülnek.
 Kénsavas esők hullanak az égből,
 rojtosodik a roppant ózonszóttas,
 ürül az óceáni éléskamra,
 szójaföldek váltják fel dzsungel-tüdőnket,
 büszke nagyvárosok csendben fuldokolnak,
 fajok halnak ki minden félórában,
 s ősi sérelmekért elégtételt véve
 egyre terjeszkedik a fantom-Atlantisz.
 Ebben a lakóbolygónyi üvegházban
 országokat önt el a szomjazó tenger,
 életteret hódít a falánk sivatag,
 a gyarló teremtés korrekciójaként
 keringőre kéri fel egymást a gének,
 allergén pollennel támad a Sátán,
 öngyilkos merénylők vallásháborúznak,
 darabjaira robban minden, ami egy volt,
 s immár fenntartható az életpánik.
 Elbizonytalanodik megannyi mester,
 vátesz és tanító: romokban az Írás.
 A szó helyét átveszi a fecsegő kép,
 az agyét a zsiger, a szívét az ágyék,
 az igazság helyén halott törvény tátong.
 Felvirrad majd napjuk a kontár jósoknak,
 betölt minden űrt a csodavárás-plazma,
 tajtékozó paripák toporzékolnak
 az Apokalipszis istállóiban.
 Nemzetség fordul nemzetség ellen,
 nemek nemek ellen, sosem igenelve,
 nemzedék ront rá másik nemzedékre,
 s az ember, akár az égi Barna Törpe,
 áll magányosan és csillagtalan.
 Nímandok lopakodó birodalmat
 tákolnak Európa munkacímmel
 az európaiak feje fölött,
 számlát nyitva más kontinenseken.
 Más kontinensek könnyű konkra várnak.
 A gazdagok immár nem is szaporodnak:
 önmegvalósító önáltatásban
 konzerválnák az állapotokat,

rabszolga népeket betelepítve.
 Vágyuk a kékvérű status quo iránt
 elfelhőz logikát és önvédelmet
 s kiiktat minden alternatívát.
 A hatékonyság szentséges nevében
 irtanak nyelvet, buja esőerdőt,
 mindent, ami csak irracionális,
 és amiért még élni érdemes.
 Felszentelt papok mennyet káromolnak,
 szakralitását vesztí létezésiünk,
 deheroizált hősök szenvelegnek,
 profán bűnösökben telet át a szentség.
 Isten nevét már hiába sem vesszük.
 A mezsgyéken túlhan felsorakoznak
 mindazok, kik barbárnak tartanak:
 nézik, hogy miként emésztjük magunkat
 civilizáltakra várva.
 Föl sem merül, hogy megóvjuk magunkat:
 az rút dolog volna; szép csak a feltett kéz,
 mintha örökkévaló volna Róma,
 mintha volna Róma.
 Tágulnak a jogok, szűkül a szabadság,
 nem lévén elég trendi és korrekt,
 gondolatrendőr kápó igazoltat:
 limbóznunk kell a horizont alatt.
 Mi magunk vagyunk a veszély maga,
 a homokszem a monstre gépezetben,
 mely az „érdekünkben” konstruáltatott.
 Nem értettük meg élethivatásunk,
 megértünk hát a teljes pusztulásra.
 Ám addig eljő még a rend reneszánsza:
 a titkok gazdái aktivizálódnak,
 feljegyzik minden agytekervényünket,
 kattintásunkat, gyarló szokásunkat:
 bármely gyengeségünk terhelő adat
 ahhoz a legvégső nagy zsaroláshoz.
 Árnyék-erő sző be préda-társadalmat,
 hálója közepén pazar a kilátás,
 s a felfalattatás visszajátszható.
 Akárcsak futóhomok-ingoványra,
 ámitásból épül majd mítosz és kánon,

fogcsikorgatva mindenki más ellen,
tagadással pótolva az állítást,
gyűlölettel a szeretet-megértést,
s amíg illemt, kultúrát mimelnek,
fojtogatnak nyakkendő-igazgatók.
Habár nem adtunk felhatalmazást,
elkoboznak tőlünk múltat és jövőndőt,
relativizálnak izzadó jelent,
miközben nyílik a hipokrita olló:
orákulumok egyre gyarapodnak
tódítva mindenható népuralmat,
míg az atomizált nép folyton csak fogyaszt.
Dohos zugokba száműzve a Szellem,
regnál a rúdtáncos Matéria,
agonizál a sápatag Poézis,
apró gombszemeivel vizslat az Érdek.
Az üdvitanoknak végleg befellegzik,
benyomul hűlt helyükre a tőzsdevallás
határidős hazárdjátékával,
kipattanó buborékaival,
klimaxos hangulatváltozásaival.
Nem marad, csak a globál-pragmatizmus:
félvilághatalmak túlvilág-visszfénnyel,
szabadkereskedelem a lelkeinkkel,
szappanopera-történelmi műsor.
Minden világok e legjobbika
silányabb, mint amit egy kezdő Teremtő
tesztüzemmódban így-úgy összetákol.
Am azért búsulásra semmi ok,
hiszen bárminő nagy az önsajnálat,
ez itt a legvidámabbik falanszter,
s eltűrheteretlen kiváltságait
eltűri még a maradék világ.
Hogy tudósíthassunk huszonnégy óránkról,
szelfiket készítünk önfeljelentéshez,
úgy teszünk, mintha mi is modell volnánk:
tallózunk, lájkolunk, megbökönk, megosztunk,
szolgálatok alá illesztve a széket.
S nem is marad majd el a központi hála:
választanak nekünk árucikket, kormányt,

mintát és katarzist, vágyat és szorongást,
csak a lélekbékét tagadják meg tőlünk.
Tengődünk itt, a felső egytizedben,
dúsabbakra és tán boldogabbakra
sandítva, halálíg boldogtalanul,
mert a boldogság mindig relatív,
s mert az eszmény, ha végtelenített,
szükségképp az marad: elérhetetlen.
Csöpp türelem, még némi áldozat,
s majd a tükör is elhomályosul:
amiért haltunk, végképp bagatell lesz,
s a törzsek, melyek egymással csatáztak,
feloldódnak érányi szerelemben.
Hars szóval telnek meg a felolvadt puszták,
lelassulnak a pörgő neuronok,
nem tágul tovább, elég tág a tér,
helye lesz megint kinnak és gyönyörnek,
s a mindent letörő digitál-viharban
megtisztulva szalagvárosok épülnek
a funkciótlanná vált sztrádacsíkokon.
Eltűnik végleg a fényszennyezés:
nem kell már többé félnünk a sötétben,
felfedezzük újra a tágas égboltot,
s helyünk lesz ismét az Arkád alatt.
Jó lesz nekünk, mert megszabadulunk
taposómalomtól, önszipolyozástól:
szinkronban lépünk fogyó napjainkkal.
Visszatérünk az örök origóhoz,
nem hiszünk többé talmi haladásban,
nem leszünk teremtés-gyarmatosítók,
lefejtjük a kiválasztottság gögjét,
éljük, ami életként nekünk adatik.
Nem akarunk többé már Istenné válni,
mert Istennek lenni elviselhetetlen.
S mert az idők mindig beteljesülnek,
nyugtázhatjuk majd kábán, hunyorogva:
íme, az idő beteljesedik.

2016 virágvasárnapján

ALFÖLDY JENŐ

Jön még tavasz, hogy elmúljon(Csontos János: *Tíz es évek*)

Csontos János egy nyolcsoros mottóverssel indítja 2015-ben megjelent verseskötetét, a *Tíz es éveket*. A mottóvers címe: *Vezérelv*. Ez annyiban különbözik az *ars poeticától*, hogy az utóbbi az egész életmű irányát kijelöli, míg a „vezérelv” egy viszonylag rövidebb távú léthelyzet vagy költői feladat megoldásához mutat utat. Ennek egyik oka lehet az életkor növekedése, a történelmi–társadalmi–kulturális helyzet módosulása, és még sok minden, ami a közérzetre és a vérmérsékletre hat. A mottóvers érezteti a változás igényét: „Az én vezérem olykor túlvezérel, / felforrósít, [...] / hasztalan tart vissza decens kétely, / a szarkazmus hirtelen betáraz, / elnémul frigid tárgyla-gosság, / nem lehet már többé úr a véren” – ennyiből már látható, hogy a „vezérelv” egy megváltozott költői stratégia fölött uralkodik. Előtte jár az újabb elhatározásoknak és tetteknek, ezért lendületét mérsékli, hogy túl ne szaladjon a célon. Túllép saját kételyein, ellenáll a hajlamából eredő szarkasztikusságnak, de nem akar mindenáron objektív lírát művelni a személyesség, őszinteség rovására, s nem fogja vissza a hús-vér indulatot, amely Füst Milán „vezérelve” a látomás mellett. Hűsége József Attilához mint (egyik) legkedvesebb mesteréhez, mindenestre változatlan – akkor is, ha változást jelent be költői gyakorlatában. Az ő vezére továbbra is „bensőből vezérli”, csak a „túlvezérlést” óhajtja mérsékelni, s a „frigiditással” együtt annak visszaját is, a forrófejűséget.

Jelentős fordulatot éreztet ez az előhang a költő tizenkettedik verseskötetének élén. A kötet prelúdiuma a költői gyakorlat fölülvizsgálatát jelzi. Úgy sejtem, a választott főiránytól eltérítő hatások ritkítására törekszik. Régebben több volt a parafrázis, a parodisztikus utánzat és a mégoly bravúros stílusgyakorlat, más költők modorának utánzása az hommage-tól a persziflázsig. Emellett a korábbi Csontos János-kötetekben jobban érződött a versek politikai töltése. Minthogy politikai elképzelései a *tíz es évek*-ben kisebb ellenállásba ütköznek, mint korábban, érthetően kisebb a küzdelem és a kockázat hajtóereje, jobban „ráér” magára a költészetre és a lélek dolgaira. S ha néha mégis politikál, akkor az „érted harag-

szom, nem ellened” elvét követi. Politizálni csak jobbitásra törekedve érdemes versben.

Lényegesek a formai szempontok is. Bár mindig szívesen választott magának bravúrt igénylő formákat, poétikai fegyelmét megtartva, filozófiai indítatása továbbberősödött, és kissé iskolásan mondva: a tartalom és a forma közül a tartalom került előtérbe. A kiváló formaérzékű költőnek valami azt súgta *Maszkabál* című versében, hogy „az artistának arca lesz a maszkja”. Mostanra bensőségebb lett a költészethez való viszonya – akkor is, ha a más költők idézésében rejlő tiszteletadás és a *pastiche* vagy a *parafrázis* továbbra is megtalálható új kötetében. Ahogy számos mesterénél (a kései Babitsnál, a középső korszakában járó Kosztolányinál és másoknál), úgy önála is bekövetkezett a változás: a manierisztikus pályaszakaszt a klasszicizmus váltotta föl. Ezzel együtt a szabad, kötetlen formák is megjelentek könyvében, ha nem is a száz évvel ezelőtti, szabad asszociációkon alapuló képek gyakoriságával (mint Kassáknál), inkább a húszas évek Kosztolányijának gondolati és megjelenítésbeli pontosságáéval.

Csontos János költészetében ez a szemléleti újdonság alighanem összefügg a modern építőművészet iránti, fokozott érdeklődésével. A költő a pályakezdése óta meglevő *strukturateremtő* gyakorlatát emelte magasabb szintre. Szabályos ciklusok, arányosság, szimmetria, akrosztichonok, időmértékes, ütemhangsúlyos és nyugat-európai alakzatok újabb verseiben is találhatóak, de már könnyedebben, kényszermegoldások nélkül. Különleges vállalkozása, a két évtizeddel ezelőtti *Szonettregény* (szonettkoszorú a négyzetten) ritka szerkezeti bravúr volt sok más, ciklikusan fölépített, zárt formájú verskompozíciójával együtt, de a *Szonettregényben* nem mindig boldogult a részletekkel. Ez a lehetetlenséggel határos feladat. A szonetteknek minden egyes építőköckéje követi a formai előírásokat, s ezért a gondolatnak minden porcikája alkalmazkodik a kötelező szabályokhoz. Nem is született hibátlan mű, csak impozáns kísérlet. Bármelyik nagymesternél előfordulnának kényszeredettségek, ha egyáltalán belefogna egy ilyen szonettekben álló verskatedrális soktornyú, -mellékhajójú, -támfalú, cizellált építményébe.

Építészet című versében Csontos újabb meghatározó kérdések előtt áll: az építőmester immár „a győzedelmes anyag cinkosa, aki emlékszik még szakrális korokra”. De az álmodott negyedik dimenziót

nem hódíthatta meg. Vigasza: „ő formálja át a teret helyé, / a helyet az élet templomává”.

Csontos János új kötetében most is előfordulnak utalások a klasszikus irodalmi hagyományokra, egy-egy verscímben (*Halálnak halála; Rosszkedvünk nyara; Tabula smaragdina; A fejedelem; Zágon/Rodostó*) vagy egy-egy fordulatban. Sőt, a kötet egyik csúcsteljesítménye, a *Balassi-poetikon* húsz versből álló ciklusa a Balassi-témák és (bravúr)formák keretében tartalmaz önvallomást és filozófiát. Ez végképp nem egyszerű stílusgyakorlat, hanem klasszicista elvű önismereti költészet, gondolati poézis (csak néhol helyzetlira), kreatív küzdelem a hagyomány és a korszerűség újszerű egységére törve.

Nehéz egyébként megmondani, hogy mikor beszélhetünk nagyra nőtt költészetének hullámhegyeiről és hullámvölgyeiről. A folyóiratokban ritkán találkozunk verseivel, ezért új és új kötetei mindig meglepetésszerűek, és éles ellentétben állnak a napi újságírásban való, folyamatos jelenlétével. Költőként inkább kerüli a nyilvánosságot, gondolom, azért, hogy nagyralátó terveinek megoldásához időt nyerjen. Publicistaként viszont nemcsak naprakész, hanem vívó alkat – a televíziós képernyőn személyes megszólalásaival is annak bizonyult.

Gondolatiságával mindjárt a kötet elején kitűnik *Tabula smaragdina* című prózaverse. Ebben a mottó „*Vezérelvét*” bontja ki a kétezer évvel ezelőtti bölcselő, Hermész Triszmegisztosz tanításainak alapján. A gnosztikus filozófusokhoz hasonlóan gondolkodó – az Értelmet a Hit elé, a Szellemet az Anyag fölé helyező – tudós a fiának fogalmazta meg téziseit. A „Triszmegisztosz” név kifejezi, hogy az ősi Egyetlenegyből a világ *hárm*as lényege jött létre: a szellem, az anyag és a lélek. Csontos ezzel a hagyományral von párhuzamot, amikor meghatározza költői koncepcióját: „[...] ahogy minden dolog az Egyetlenegyből származik, [...] vidd hát papírra ama Egyet, melynek atyja a Nap, anyja a Hold, a Szél hordozta kilenc hónapon át, a Föld táplálta lágy emlőjével, s így lett egész nemzője a világnak, s bár férfiúi ereje véges, újfent duzzadóan tökéletes lesz, ha a Föld méhébe visszatál, válaszd el hát a Tüzet a Földtől, a könnyűt a nehéztől, légy telve tudással és szenvedéllyel, mert ami a Földről az Égbe emelkedik, idővel ismét a Földre száll, [...] fény-arcod elöl a sötétség kitér, s ez lesz mindenben az erő ereje, mert átsugároz könnyűt és súlyosat, mert a világot ekképp teremtették”.

A magasztos stílusban szóló, naivitásában is súlyos bölcsélet idáig azt sugallja, hogy a költészet a világ teremtésének és körforgásának mintáját követi, és isteni erőket mozgósít az emberben, amennyiben gyarló lényből igaz alkotóvá, „teremtővé” fejlődik. A világteremtés művelete persze áttételesen értendő, úgy, mint „az átvitel varázslata”, a szavakkal üzőtt „mágia”. Az értelemben óhatatlanul megjelenik a kétely, mivel a szavak csupán elvonatkoztatások. A bölcs, akinek nevében a költő megszólal, így zárja elméletét: „ezért hívnak Triszmegisztosznak, mivel a világegyetem tudásának mindhárom része az enyém, csak éppen mit kezdjek vele itt az íróállvány előtt, hisz’ mindent, amit a Nap műveleteiről mondtam, még el sem kezdtem, s már be is fejeztem”. A világról csak töredékesen és áttételesen lehet beszélni, s amit mondunk, nem több, mint a tölgyfához képest a tölgyfa árnyéka. A kétely nem szünteti meg az értelem elsőbbségét, sőt, éppen belőle fakad. Nincs megnyugvás a gondolkodásban. Ha ez elveszti dinamikáját, az „erő erejét”, ahogy előbb olvastuk, akkor a keletkezés és a pusztulás, a teremtés lényegét, a körforgást is elveszítjük.

Szabad formájú, de periodikusan tördelt, kilenc gondolati költeményből áll a *Vont litániák* talányos című ciklusa. Az igeikötő nélküli „vont” jelenthet absztrakciót (elvontságot), (le)vont tanulságot vagy a minden lehetséges litániákból (ki)vont lényegét. És főként a személyesség színeivel bevont szakralitást. A *Nagypénteki elégia* rezignált életemma, átjátszva a krisztusi sors példázatába. Csontos profánság nélküli alázattal alkalmazza a golgotajárást, többé-kevésbé bárki életútjára, sajátjára is értve a bevett metaforát. A csalódások és vereségek sorozatát sehogy sem egyensúlyozzák ki az üdvösség vagy a boldogság órái, a háromszorosan megismételt *szerellemmel* az élen, de már az is nagy szó, hogy egy ilyen elégikus versben kimondhatja: „van boldogság és van beteljesülés”. A bűnök, mulasztások és eltévelyedések sokasága miatt maradandó *harmónia* nincsen. A mulandó szerelmet a „vérzőszívű Egyszülött” példázatában fölül is írja a *szeretet*: „mibe szeretet költözött, nincsen ott bűn”. A költői pályamódosulást ezen a ponton látom legmélyebbnek. Csontos János eleddig itt vívódott legerősebben a végső igazságért.

A *fejedelem* a hatalom mindenkori birtokosának szól, egy „fordított” Machiavelli modorában. Ez a tanácsadó nem a mindenáron megszerzett, megtartott és bűnösen terjeszkedő hatalom érdekében beszél.

Ellenkezőleg: nem átalja, hogy erkölcsi tanácsokat adjon a hatalom képviselőjének. Politika és erkölcs? Az egyik tigris, a másik őz, bár mindkettő az emberben lakozik. Csontos jól tudja, hogy a hatalomnak két arca lehet: „Fejedelemnek lenni kegyelem, / fejedelemnek lenni istencsapás, miként a / szüzi papíron szép kalligráfiát / s ronda pacát is képes hagyni a ténta, / s e kettőt ráadásul egyidőben olykor.” A fejedelem kegyencének még boldogtalanabb a helyzete, mint magának a nagyúrnak: „Fejedelem nem vágyhat csilla koronára, / sem rókaszemű Machiavelliknek / nem utalhat szakértői kegydíjat”. – Ez telitalálat. Van még ilyen a versben: a fejedelem „csillog, mely körött bolygó nem kerenghet, / magányosan rója földi köreit, / az istenadta népségtől fogva s megemelve”. Ellenben „a rossz fejedelem riszál a fényes trónteremnek / s a hóhérváró plebsnek”. Ez a különbség a demokrata és a populista között.

A kötet legnagyobb erőssége a fáradhatatlan útkeresés, hagyományaink megbecsülése, és közben küzdelem a rossz értelemben vett irodalmiasság ellen. *Irodalom* című verse szerint „Az irodalomnak az írás vetett véget” – úgy tűnhet: ennél kiélezettebb paradoxont nem is mondhatna a szép formák és az igényes gondolatok kitarató ígézetében. (Ám erre is „rálícitál”

a *Maratonban* – az évenkénti Versmaratonról van szó.) De a forma csak eszköz, az igazi gondok nem a vers „megcsinálásában” rejlenek, az jön a veleszületett érzékből és a rutinból. Papírja, ceruzája, öntudata és bánata mindenkinek van, látomása és közéleti ambíciója is, de „[...] a jó költő univerzum: / más világokhoz nincs köze. / Díszre csupán a rím, a metrum: / a megtestesült nomenverbum”. Oláh János *Közel* című regényének motívumaira írt versében egyebek közt a következő szentenciát idézi az írótól: „Csak ami elveszett, az érdekel”.

S ahogy számos verséből kivehető, a spiritualitást, divatosabb szóval: a szakralitást szeretné újra megtalálni. Egyelőre a hiányáról beszél remek mondatokban, ötletekben és telitalálatokban. A szakralitás nincs vagy ritkán van jelen, hiába is törekszik felé vele együtt száz vagy többszáz versíró. Balassi átkot szórt élete vége felé saját verseire, példázva ezzel, hogy a tökéletesség a legjobbaknak is elérhetetlen. Vannak azonban ihletett órák, amikor az élet lendülete, a nehezen definiálható ihlet kizökkenti a költőt bénultságából, s remeklésekre teszi képessé őt is, az önmagával szemben oly igényes reneszánsz költőt követve: „Mégis az pusztulás üszkös csataterén / ímé: maradandóság, / Újult tavaszokban, korhadat fatörzsekből / kizöldülő sarjúág”.

Körték

KŐ PÁL

Ashot Baghdasaryan köszöntése

Kedves Barátaim, Drága Aska!

Töprengtem hosszasan, hogyan is köszöntsek itt, Budapesten Téged – egy jereváni szobrászt, mestert, barátot. Egy világjárót, aki Moszkvában, Párizsban, Rómában, Athénben, Firenzében, Marseille-ben egyaránt otthon van, sőt, úgy vélem: ezekben a városokban komoly galériákban vannak szép szobraid elhelyezve. Érdeklődő vásárlók viszik haza munkáidat, örömmel.

Megemlíteném itt és most, mennyire fontos számomra más népek fiainak barátsága. Talán a neveltetésem miatt is van ez így. A szüleim: édesanyám és édesapám meséikbe foglalták azt a lengyel menekültet, akit Maczky nagyapámék vettek magukhoz, fogadtak be a háború idején. Az én – első gimnazistaként – külföldről idemenekült barátom Hondromatidisz Rigasz lett. Együtt különböztetiztünk a Török Pál utcai Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában. Később nagyon jó barátok lettünk. Rigasztól kaptam a Lujos keresztnevet, ő lett a „keresztapám”.

Ez aztán rajtam is ragadt, máig így hívnak. De ott van a másik szobrász barátom, Den Úr. Kollégám, komámuram. Vagy akit Kobzos-Kiss Tamás révén ismertem meg: Erdál Salikoglu török, magyar dalnok. Isztambulban fejedelmi módon látott vendégül bennünket. Egy Kobzos-Kiss Tamás-koncertre mentünk ki, és ugyan a taxis egy másik irányba indult el a szállodánkból, azért a csodával határos módon megérkeztünk, némi késéssel, de az igazsághoz tartozik az is, hogy Isztambul – régi nevén Konstantinápoly –

hatalmas, gyönyörű szép város. A taxis azután rájött arra, hogy tévedett, és nem kérte el a fuvardíj teljes összegét. Sőt: feljött velünk, a hegyoldalba árkon-bokron át – találjuk meg végre a helyszínt vaksötétben.

Idilli kép fogadott minket. Erdál és Tamás sötétvörös borral teli kristálypohárral fogadott bennünket:

– Lujoskám, de jó, hogy megjöttetek végre! Azt beszéltek Erdállal, addig nem kezdünk, amíg nem jöttök.

De szeretném megemlíteni a másik mongolt, Gانبoldt. Már azt is kedvelem benne, hogy mongol viseletben jár. Ő irodalmár. Műfordító, író, a Balassikard tulajdonosa, Ulánbátorban egy magyar tanszékét hívott életre.

És talán érzitek – bár én mindvégig Ashot kedves barátomról, kollégámról beszélek –, érthető az is, miért pont most beszélek még egy arab barátomról, így a köszöntőm vége felé?!

Gaffer Muhammad Hasszán Muhdi, Muhamed, Muhály, Mihály iraki, magyar, holland festőművész. Egyszerűbben magyarul MUHI.

Komák vagyunk Muhival, ahogy Dannel és Szőnyi Endre szobrászművésszel is. Ez némi magyarázatra szorul. Ugyanis Muhi fia Krisztián, Endre leánya Imola, Den leánya Anna, Agáta, Radna. Ők mindahányan keresztgyerekeim, ezért aztán – magyar szokás szerint – mi „komák” is vagyunk. Asikámat azért is kedvelem és csodálom, ahogyan megtanulta a magyar nyelvet: szótárból.

Szikora Tamás festő barátomtól „örököltem” Ashot. Sajnos, most ahogy ezt kimondtam, eszembe jutott, hogy Tamást is elveszítettük azóta.

De az élőknek az a dolguk, hogy éljenek! Éljenek, dolgozzanak és alkossanak, de emlékezni nagyon fontos azokra, akiket szerettünk, és akik megérdemlik!

Ashot Baghdasaryan örmény szobrászművész 1957-ben született. Édesapja, Sarkis Baghdasaryan is szobrászművész volt, ő szerettette meg a szobrászatot és Magyarországot fiával. Sarkis ugyanis 1977-ben Magyarországon, Sopronban faragta ki a magyar és az örmény nép barátságát szimbolizáló Barátság-szobrát a városnak, a város vendégeként, ahol nagyon jól érezte magát. Hazaérve, sokat mesélt magyarországi élményeiről. A család jereváni, Ashot itt kezdte tanulmányait, majd Szentpéterváron (akkor Leningrád) folytatta a képzőművészeti főiskolán, szobrász szakon. Onnan jutott el először Magyarországra egy diákcsera-program révén, majd a diploma után is többször ellátogatott hazánkba. Máig megtartva e jó szokását,

évente többször is eltölt itt hosszabb-rövidebb időt. Kisplasztikáival folyamatosan kiállít Örményországban, szerte Európában – és Magyarországon is rendszeresen. Több elismerést is kapott munkáira, háromszor díjazták a ravennai Nemzetközi Dante Biennálén (1992, 1996, 1998), ahol 1992-ben az aranyérmert nyerte el. Legutóbb, 2010-ben a legjobb szobor díjában részesült a Világ Örményeinek Kongresszusán. 2016. december 12-én kisplasztikáiból nyílt kiállítás Budapesten, a Király utcai K11 Művészeti és Kulturális Központban. A kiállításon, amelyet mások mellett Kő Pál Kossuth-díjas szobrászművész nyitott meg, körülbelül húsz bronz alkotását láthatták az érdeklődők.

Oláh Katalin

WEHNER TIBOR

Szobrok őszi tárlata

Kiállítás a budapesti Stefánia Palota kertjében

Ez a szabadtéri szobrászati kiállítás szimbolikus jelentőségű környezetben lett otthonra: ebben a kertben, a hajdani Park-Club épületének közvetlen környezetében az 1989-90-es rendszerváltásig a szocialistának nevezett korszak művészetpolitikájának egyik legterményebb foglalatja állt. Monumentális, de esztétikai szempontból alacsony színvonalú, szobrászatinak vélt produktum: Kiss István *A béke védelmében* című 1979-ben készült, hatalmas, környezetidegen króm-acél propaganda-objektuma. Az 1990-es évek már nem tűrte a késői szocreál eme agresszív kinyilatkoztatását, a rendíthetetlen katonák és fegyvereik csillogó fém-élőképbe való kimerevítését, és valamely félre-eső raktárba, vagy inkább olvasztótégelybe száműzte. Így felszabadult a kert, megnyílt a tér és a lehetőség a finomabb, mértéktartóbb és művészi igényű, elsősorban szobrászati „kérdésfelvetésekkel” foglalkozó plasztikai „megszólalások” számára.

A 2014 telén a Bálnában, vagyis egy belső térben rendezett csoportos szobrászati tárlat után két esztendővel most a szabad térbe, egy gondosan ápoltságú park természetű közegébe költöztek a nagyméretű szobrok – azok a kompozíciók, amelyek már a lépték, a méret révén is nagyobb befogadó teret követelnek maguknak, és amelyek mintegy feltételezik a közösségi rendeltetésű elhelyezést: a közvetlen és állandó párbeszédet a befogadókkal. E művek többségét nem konkrét helyre tervezték, de mindegyik azzal a reménnyel készült, hogy egyszer majd meg fogja találni befogadó környezetét. Az alkalmazott anyagok és a technikák a szabad tér időjárás- és más, fizikai jellegű viszonyait szemben felvértezten, hosszú időszakokra szólóan, érvényes mondandót megfogalmazva valósultak meg. Fontosabb azonban, hogy egy

művészetet nem éppen kultiváló korszakban, a megbízásokat, vagyis a biztos anyagi támogatást nélkülözve, az autonóm szobrászati program szellemében születtek meg. És a megbízó, a konvenciók betartását megkövetelő támogatók hiánya ezúttal a pozitívumok között könyvelhető el: mert ez a hiány a műegyüttes sokszínűségében és változatosságában érhető tetten, és így e kollektív mintegy keresztmetszetet adhat a hagyományokhoz erőteljes szálakkal kötődő modern – konkrétan: a XX. századi magyar szobrászat erős tradícióit továbbvivő jelenkori – plasztika helyzetéről.

Ha a mintegy harminc alkotó műveit felsorakoztatott tárlat művész-szereplőit vizsgáljuk, akkor több generáció jelenlétét regisztrálhatjuk: a nagy öregek, az évtizedek óta dolgozó, immár életművel rendelkező szobrászok mellett itt vannak a középgeneráció erőteljes képviselői, és megjelennek azok a fiatalok is, akik már túlléptek a pályakezdés periódusán. Talán ebből is eredeztethető a szemléleti sokszínűség: az, hogy békében jelenik meg egymás mellett – sokszor a szobrászati effektusokat, hatóerőket kölcsönösen felerősítve – a konkrét és az elvont, a természetelvű és az absztrakt kompozíció. A figurákat, az emberi alakokat megjelenítő, vagy az emberalakra utaló motívumokat feldolgozó művek harmonikus ellenpontjai a teret új impulzusokkal átható nonfiguratív, gyakran geometrikus hangsúlyú alkotások. És a két, egymással korábban oly élesen szembeállított kifejezőmód körében is milyen árnyalt, sokirányú a kifejezés: hol narratív, hol szimbolikus, hol jelszerű, hol konceptuális a szobrászati megszólalás, egyszer a szobrászi eszközök, formák és tömegek, térszervező aspirációk emóciókra ható gazdagsága, máskor a gondolatot ösztönző minimalizmusa, tömör összefoglalása, lényegre törése jellemzi az alkotásokat. Fontos műegyüttes-jellemző, hogy a klasszikus anyagok és technikák – a kőfaragás, a bronzöntés – mellett egyre jelentősebb szerepet kapnak a különböző materiális és megmunkálásmódjaik, a régen bevált módszereket és eljárásokat felváltó, friss kezdeményezések, újítások.

És van itt még egy fontos, szobrokat „éltető” tényező: az időlegesen megnyílt szabad tér. Egy – a XIX–XX. század fordulóján emelt – eklektikus épület és az épületet közrefogó gyönyörű park, sétautakkal és kutakkal, fákkal, sövényekkel és virágokkal, amely – egyszerre épített és természeti környezetként – mintegy varázsütésre befogadta ezeket

A Stefánia Szoborpark őszi tárlata 2016. október 12-én nyílt meg a Stefánia Palota – Honvéd Kulturális Központ kertjében. 2017. március 31-ig tekinthető meg. A kiállítást Wehner Tibor művészettörténész, valamint a honvédség és a támogató A-Híd Zrt. képviselői nyitották meg. A tárlat kurátora: Klacsmann Péter. A kiállítás-sorozat első, őszi fordulóján 27 művész mutathatta be munkáit. Áprilistól új válogatással nyílik a tavaszi tárlat. A közölt szöveg Wehner Tibor kiállítás-megnyitójának írott, szerkesztett változata. (A szerk.)

a műveket, és finoman, egyszer háttérrel teremtve, máskor aurát, hangulatos és zavartalan közeget kreálva kibontakoztatja tartalmi mondandóikat és formai jellemzőiket. Mintha már nagyon régen itt állnának ezek a szobrok, és mintha még a reményeink szerint nagyon sokáig itt állnának majd. Természetesen mindez csak illúzió, hiszen időszaki kiállításról van szó, amelynek bezárása után a szobrok visszakerülnek a műtermekbe és a raktárakba, de immár szép művészeti élmények élesztőiként. Ismét levonhatjuk azt a következtetést, hogy az autonóm szobrászati mű létezmódjában a XX. század utolsó harmadában gyökeres fordulat következett be: és ez a konkrét világoktól, az úgynevezett „valóság”-tól eltávolodó függetlenedési folyamat. A leképező, a tükrözőtető megjelenítés helyébe egyre inkább a gondolat, a koncepció tárgyiasítása lép, a szobrászat új célja a független vagy annak tűnő, az öntörvényű, új való-

ságelem létrehozása. A külön világ, illetve az önálló plasztikai létezmód kereteinek megteremtése napjainkban is az egyik legfontosabb jellemzője ennek a művészeti területnek. Az e tárlaton jelentkező szobrászok és a legkülönbébb művészeti ágazatok alkotói tehát teszik a dolgukat: szobrokat, vagy szobroknak nevezett tárgyakat készítenek, dinamikusan a térbe illeszkedő, a teret magukba olvasztó, vagy a tereiket átható plasztikákat, amelyeket eleven gondolatiság és szellemes formalelemény éltet. Az úgynevezett „valóság” persze azért ott van, ott rejtőzködik az áttételek rendszerében, a tartalmi mélységekben, fel-felbukkan a szimbolikus utalásokban, az anyag-tömeg metaforákban, összegződik a jellé sűrűsödő motívumokban. A dolgok régi rendje ez: a dolgok végül mindig megtestesülnek, és ha egyszer megtestesültek, akkor a keményebb vagy szelídebb szembe-sülések sem maradhatnak el.

VÖRÖS ISTVÁN

Gólyalábas felvonulás

Van-e valami közös az azonos keresztnévet viselőkhöz? Lacik barátságossága, Istvánok én-szerűsége, Líviák éles, pengéfényű arca, mint egy tekintet. Kriszták színen túli vagy inneni barna szeme. A színen inneni barnaszeműség jellem kérdése, és a névvel függ össze leginkább. A keresztnévben az a jó, hogy nem mond semmit, viselői tölthetik ki lélekkel, jelentéssel. A Péterek pontos megfigyelőkészsége. Az Imrék szinte megalkuvásszerű jovialitása, ami belső forradalmat takar. Az Ágnesek szépsége, vezetni tudása, határozott lépései. Az Annák jósága. A Mihályok vízen olajfoltként terjedő bölcsessége. A Juditok törékenysége, ami, ha keménységgel párosul, nagygyá és ijesztővé tesz. Gólyalábon vonuló emberek az esőben. Újraélem

a gyerekkorom. Valamikor ilyen volt mindenki. Hosszú végtagú, magas. Kicsi fejű. Gyerekként a név még lötyög rajtunk, mint a két számmal nagyobb kabát, amibe majd bele kell nőnünk. De mi lázadni akarunk és félrenövünk. A kabát mellé nővünk. Juszt se akarunk olyanok lenni, mint a Katik, Editek, Bélák, Károlyok. Becenév váltótömésével igazítanak formára: Katika, Béci, Pista, Juci, Teca, Pubi, Buci, Cini, Nyuszi, Sutyi. Ez már annyira kínos, hogy az ember a beszédről, a nyelvről, az ember létről is lemondana néha szégyenében. Nem mintha nem irigyeltem volna másoktól egy-egy jó, igazi becenevet. Alighanem engem soha senki nem szeretett igazán, még egy tisztességes nevet se tudtak adni.

SZÉKI SOÓS JÁNOS

Disznóölés

Anyai nagyapám (hogyan is első legyen a faluban!) már november első hetében ölt egyet, igaz, a rusnyábbik süldőt, amelyikbe „kár a drága málé”. A feldolgozás után alig maradt nekik belőle valami, anyámmal és velem széthordatta kóstoló gyanánt a rokonoknak, szomszédoknak, meg a plébánosnak, pedig nagyapám református volt, de a plébánia közelsége miatt az atya is szomszédnak számított. Miután átadtam a két káposztalevél közé szorított, kiadós vacsorához elegendő pecsenyét, kolbászt és májas hurkát, az éjig dicsérte adakozásra való hajlamunkat. Azzal búcsúztam tőle, hogy ne hálálkodjon, mert ha a plébános úr is disznót ölne, akkor ezt viszonzni kell.

A hízó mindig vízkereszt után került kés alá, pedig december közepére már nem bírta a súlyát, csak ülve tudott enni. Mindkettőt Magyarai sógor segítette a túlvilágra. 1940 májusában tért haza Kolozsvárról, nyurga, temperamentumos fiatalember volt. Úri szabó által varratott felöltője zsebében még ropogott a frissen kiállított hentesség és mészáros-ság üzésére feljogosító mesterlevele, a kincses város Iparos Testületének kövér pecsétjével szentesítve. Nemsokára szerény mészárszéket nyitott Szék központjában, a piactéren. Még véletlenül sem nevezte soha üzletét húskimérésnek, nem is illett volna hozzá, hiszen ő a vevők előtt vágta le az állatot. Többnyire kényszervágásokból működtette vállalkozását. Alighanem eredeti terve is ez volt. Jól döntött. Akkoriban ezer pár ökör, kétszerannyi fejőstehén, növendék marha, több ezer juh és disznó taposta Szék legelőit. Magyarai sógor egy kissé el is lustult. Talán igaz sem volt, hogy segéd korában a szarvától fogva teperte földhöz a bikákat! Többé már nem kellett megküzdjön a behemót állatokkal, azokat legtöbbször törött végtagokkal, szekérrre fektetve szállították üzletébe. Ha Medárd napján esett, akkor negyven napig vigasztalanul csöpögött fentről. Ilyenkor újra megizmosodott a sok munkától, nem volt olyan nap, hogy ne törte volna nyakát-lábát néhány rakoncátlankodó körmös jószág a falu dimbes-dombos legelőin. Ráadásul Samu, a falu bikája is Magyarai sógor keze alá dolgozott. Ha rájött az ágaskodás, akkor a lejtőn lefelé ereszkedő tehenet sem kímélte, ráugrott, s közel

hatszáz kilójával menten maga alá tiporta, nyomorékká tette azt. A pásztorok felnyalábolták, s gyorsan a mészároshoz fuvarozták, aki egy hajszálpontos kegyelemdöfessel örökre megszabadította a kízó fájástól. Majd megnyúzta, kibelezte, feldarabolta, és – enyhítve a gazda tetemes kárán – felesben kiárulta az épen maradt részeket. A pásztorok is elengedheték volna a vérét, mégsem tették, féltek Magyarai sógor csúf szájától, meg attól, hogy nem veszi át tőlük, mert „ki tudná megmondani pontosan, hány órával azelőtt történt a kivéreztetés?”

Nagyapám ritka jó sógorságot ápolt Magyarival. Igen, mert mind a ketten jól tudtak inni! – vágott közbe anyám, ha valahol példátlan rokonsági viszonyukat hoztuk szóba. Ebben igaza is lehetett, ha nem feledjük, hogy nagyapám akkoriban városszolgai minőségében, amolyan piaci légyként, mindig és mindenhol ott lehetett, de legtöbbit mégis Magyarai sógor mészárszékében szeretett időzni, ahol nyugodtan csókolhatták az üveg száját. Magyarai sógor nem mozdulhatott boltjából, amíg az utolsó cafat húst is el nem vitte valaki, de addigra általában öreg este lett, mert falusi vásárlói leginkább csak a mezőről való hazaérkezésük után kopogtak ajtaján. Az utolsó aszszonyságnak vinnie kellett az összes megmaradt húst, különben nem kapott egy dekányit sem. Ha sokallta a ráerőszakolt mennyiséget, Magyarai sógor még le is teremtette. „Aki sajnálja hústra a pénzt, az főzőn árvatokányt!”

Az évek múltával Samu bika a tehenekkel együtt legénységének virágait is a földbe taposta. Ő is Magyarai sógornál végezte. „Pótolhatatlan üzletfelet vesztettem el!” – ordította a kocsmában, és teljes erejével verte az asztalt. Aznap este a szokásosnál is jobban lerészegedett, ráadásul a nagyapám által közölt hír is lesújtott rá. „Holnaptól a falu bikájának feladatait a katolikus kántor látja el – természetesen mesterséges megtermékenyítés útján” – fűzte hozzá magyarázatként nagyapám. Valóban, a kántor által végzett „munkafolyamat” alatt többé nem születtek balesetek, de egy jó ideig borjak sem.

A frissen alakult Petőfi Tsz – szegény Petőfi! – mindenre rátette a kezét, Magyarai sógor boltjából borbélyműhely lett, a kényszervágásra ítélt állatokat már a szamosújvári örményektől elkobzott és államosított vágóhidra szállították. Az „új szelek” nagy erővel fújtak, mindent kifordítottak a sarkából, alighanem csak a két ember közötti sógorsági jó viszony maradt töretlen. Nagyapám dohánykertész lett a téészenben,

Magyari sógorból segéd munkás egy távoli építőtelepen. Az együtt ivásra már csak az ünnepi, névnap-köszöntési és disznóölési alkalmak szolgáltak. De ilyenkor aztán belekönyököltek, mint szomjas ökor a vályúba.

Üzent nagyapám a molnártól, aki velünk volt szomszédos, a malom pedig a nagyapámmal, hogy reggel keljünk korábban, disznóölés lesz náluk. Apám menjen még korábban, segítsen megfogni a disznót, és vigyünk magunkkal disznóöléshez szükséges alkalmatosságokat is, úgymint: fateknőt, nagyfazekat, késeket, hurkatöltőt. „Bapónak vénségre sem jött meg az esze! Nincs szükségük egyetlen edényre sem, mindenük van, ami a disznóöléshez kell, csak azért cipeltetne velem, hogy lássák a mi utcánkban is: Vinczellér Pista akkora disznót ölt, hogy még a lánya edényeit is igénybe kellett vennie.” Vaksötétben indultunk anyámmal. Én kapaszkodtam a szoknyájába, ő a zörgő edényekbe. Minden kutyát felriasztottunk, nem szívesen hagyták ott meleg vackukat, de úgy tettek, mintha nem aludtak volna, előjöttek, lerázták hátukról a szalmatöredéket, és megugattak. Kényszerből tették, mert púposan tartották a hátukat, és a farkuk is be volt húzva, az ilyen kutyaugatás nem vehető komolyan. A nagyutcai malmot elhagyva, letértünk az útról, hátulról, a hegyre kapaszkodó kerti ösvényen közelítettük meg nagyapám házát. Alig hurcolkodtunk be a gőzölgő, zsírszagú házba, nagyapám anyámra förmedt, hogy eddig hol voltunk, mindjárt keverni kell a puliszkát, és a kút mellé kirakott belek még nincsenek kimosva. Anyám egy szót sem szólt, fogott egy buta élű kést, és kimentünk a büzlő belekhez. Nagyapám jól tudta, hogy ölés előtt a disznót nem szokták megetetni, ő azonban bőséges vacsorával látta el, hogy reggel, Magyari sógor előtt kerek legyen az ő disznója. Cseppet sem sajnálta azt, aki másnap kivájja majd a ganét a ráncos belekéből. Anyám is jól tudta, hogy a bélmosást mindig az öregasszonyokra osztották, tudván, ők már semmitől sem undorodnak. Anyámnak fájt, hogy az apja mégis őt tette oda belet pucolni. Álltunk a büzlő csöbör előtt, felettünk élesen csörgő szarkák köröztek. A húgyhólyagot és a megperzselt körmöket már elvitték, a béle is pályáztak. Anyám szólt, hogy húzogassam a csöbörből a belet a keze alá, ő a mosószer deszkáján a buta élű késsel egyre ingerültebben tolta kifelé belőle a sárgászöld sarat. Nemsokára hangos panaszkodásba kezdett, hogy őt az apja sohasem szerette, tehet ő arról, hogy már hathetes korában a nagyszü-

lőkhöz csapták, mert Kolozsvárra mentek szolgálni, hát persze, hogy nem akart az ölükbe ülni, amikor hét esztendőre rá végleg hazajöttek. „Ha nem üsmertem őket, hogyan szerethettem volna?” Gyorsan vizet húztam a kútból, zsebkendőmet enyhén meg nedvesítettem benne, és végig töröltem a keserű dühtől égő homlokát, majd az arcát is, ahol szétfolytak könnyei, aztán elkezdtek mosni a beleket. Anyám három ujjával szétfeszítette a bél száját, én a pléhcsuporból öntöttem bele a vizet. Ezt többször megisméltük meleg vízzel is, amit már nagyapám hozott ki nekünk. Csak azért hagyta ott a pálinkázást, mondta anyám, mert Magyari sógor is biztos átment a konyhába az asszonyokhoz, hogy még utoljára ránézzen a rotyogó hentesmártásra, esetleg szórjon rá még egy csipetnyi borsot, nem árt, ha csípős, mivel sok benne a kövér húsfalat. Ahol Magyari sógor ölte a disznót, ott nem hiányozhatott a puliszka mellől az ő receptje szerint készített borsos hentesmártás. Ha puskát fognak rá, ő akkor sem mártogatja a puliszkát a sült hús pillanatok alatt kihűlő rozsdás zsírjában, ahogyan más házaknál teszik ilyenkor.

Anyám leszivárogtatta a dagasztótálba helyezett belekről a maradék vizet, majd a hóna alá kapta, és elindult befelé a házba. Miután rendet rakok magunk után, menjek be én is, mondta az ajtóból visszafordulva. Büszke voltam magamra, hogy béltisztítás előtt egy öl szalmát szórtam a lábunk alá, könnyebb volt összetakarítani a lágy ganét. A zöld kamraajtó előtt találok nagyapámmal, egy újabb üveg pálinkával igyekezett vissza az első házba, ahol disznóöléskor „fehércseléd” nem tartózkodhatott. Szólt, hogy menjek utána. Az asztal melletti karos padon szorított helyet nekem is. Jobbról Magyari sógor, balról nagyanyám bátyja, Erdei bácsi dúdoltak kipirosodott orcával. A nótát bizonyára Erdei bácsi kezdhette, mert azt fűjták, hogy „Akkor szép a huszár, ha felül a lovára...” Emlékeztem, mindig ezzel kezdte a nótázást, illet is hozzá, hiszen ő huszárként szolgált a háborúban. Szépen csengő hangja volt, észrevette, hogy figyelemmel hallgatom, átölelt, és pálinkát töltött nekem. „Ne idd meg, csak koccints vele – mondta –, de a nótámat az utolsó soráig tanuld meg!” Utána nagyapám tette vállamra a kezét, és tanítani kezdte nekem azt a nótát, hogy „Sárgát virágozik a repce...” Miután már egyedül is elénekeltem, Erdei bácsi újra átölelt, és azt mondta, hogy mondjam meg bapónak, máskor ne ilyen semmi énekre tanítson. A csipkelődésre nagyapám dallal válaszolt, amelyben arról panaszkodt,

hogy „Bandi lova csak a földet kapálja, mert hosszú szabadságra van a gazdája...” A nóta célba ért, Erdei bácsi is énekelni kezdte. A nóta befejeztével azért csak szúrt még egyet nagyapámba. „Nem gondoltam volna, hogy egy rongyos munkaszolgálatos katonára is tud ilyet énekelni!” Nagyapám erre szánt választát már sohasem ismerhetjük meg, anyám hirtelen ajtónyitása elvágta gondolatmenetük fonálát. Nagy tál borsos mártást és lapítónyi puliszkát tett elénk, és nagy hangon felszólította a füstölgőket, hogy azonnal oltsák el cigarettáikat, mert most enni kell. Magyarai sógor lassan összeszedte az asztalon heverő késeit, és óvatos mozdulatokkal a csizmaszárába dugdosta őket, de az evéshez már nem maradt ereje, fejét az asztalra hajtva elaludt. Nagyapám továbbra is csak inni és szivarozni akart, Erdei bácsi meg azt mondta, egyedül ő sem eszik. Én szívesen ettem volna vele, de nem ízlett a csípős, kesernyés mártás. Ekkor topant be apám egy vödör friss Pázsint-kúti vízzel, de hiába, nem ivott belőle senki, ránk nézett, és azt mondta, ő nem éhes, inkább megy hurkát tölteni. Délre járt az idő, Erdei bácsi sürgős teendőire hivatkozva elköszönt, Magyarai sógor még aludt, nagyapám ivócimborák nélkül maradt. Ingerülten felállt az asztaltól, és kiment a konyhába. Mikorra én is odaértem, már javában szekírozta anyámat, hogy szakad a bél, s ennek csakis ő lehet az oka, bizonyára nem vigyázott eléggé a pucoláskor, nagy sietségében megvagdosta őket. Anyám szemébe megint könnyek

gyűltek, aztán potyogni kezdtek, egy szó sem hagyta el ráncba szorult ajkát, visszanyelt mindent, csak sózta, sózta könnyeivel a kolbászhúst. Apám sem kelhetett a védelmére, őt már egyszer elűzte nagyapám a telkéről. A félálomban leledző Magyarai sógort valahogy talpra állította törekeny felesége, és egymásba kapaszkodva elindultak hazafelé. A hentesnek járó kóstolót már nem tudták magukkal vinni, a feleségnek elég megterhelést jelentett a hentes cipelése. Anyám hirtelen kirántotta apám kezéből a hurkatöltőt, és mérgesen a kolbászhúsos fűzfateknőbe vágta. Érintetlenül hagyott edényeinket onnan vettük el, ahová a reggel tettük. Én léptem ki utoljára a házból. Nagyanyám egy ujjnyi májas hurkát, kolbászt, féltenyérnyi húst süllyesztett fazekamba. A sötétség és csúszósság miatt nem rövidítettünk, végimentünk a Kisutcán, majd Viski Sári pusztuló háza előtt balra, a Boroskút irányába tértünk. Halvány lámpafény világított a házban, Viski Sári mosolyogva állt a tükör előtt, és hosszú ősz haját fésülte. Anyám kivette fazekából a disznótoros ázalékot, és bevitte a bomlott elméjű asszonynak, aki jobb napokat is megélt már. Valamikor marhákkal és gabonával kupeckedett, olykor a kocsmába is bekeveredett. Szivarozott, és versenyt ivott az emberekkel. „Viski Sári ma újra egykori kedvenc helyén, a vásári pecsenyesütő asztalánál képzelheti magát” – mondta anyám derült arccal, miután átlépett a házat szegélyező rogyant töviskerítésen.

Ashot Baghdasaryan munka közben

VÉGH ATTILA

Por, nyál

*Minden reggel ezerszer fölkelek.
Ezernyi ember indul belőlem útra.
Minden percben elvérzik egy,
folyton dönteni kell, választani,
és lefekvéskor csak én maradhatok,
véletlenek sortüzétől menekült,
önmagát őrző sorsüldözött,
aki úgy éli legszebb emlékeit,
mint a kertet egy szenilis csősz,
aki legszebb reményét akkor tölti be,
ha végül a kocsihajtó, akinek kezében
mindennapok szálai összefutnak
(remegve már az erőlködéstől:
egybetartani színek millióit),
a franc tudja, micsoda lovai közé
káromkodva dobja be a gyeplőt, kiköp.*

Slam the door

Timeának

*Álmomban kinyílt az árnyékok.
Csapóajtó. Beléptem rajta.
Szoba volt, valaki várt rég ott:
a sötét lény. Azt mondta, hallja,*

*mióta ismersz, hogy valaki
folyton rá gondol innen, túlról,
hogy átsüt sík léte falain
valami szeretet a múltból,*

*az árnyvilág színes istene
küldi talán opálkövetét,
derítse ki, hogy mi a fene
mélyíti el a tekintetét*

*a lánynak, kinek árnyéka ő,
a lélekszobát lakó senki.
Éreztem, fogy az álomidő.
Talán nem kéne visszamenni.*

KOVÁCS IMRE ATTILA

Rokonok**A Németh László- és Móricz Zsigmond-kép változásai**

Czine Mihály egy, a múlt évezredben tartott szegedi előadása előtt arról borongott az öt vendégül látó tanzék oktatóinak, hogy sajnos, Móricz művei nem tartoznak a magyar szakos egyetemi hallgatók kedvenc olvasmányai közé, sőt. Mint az író (egyik) monográfusa kellőképpen megszenvedhette e tapasztalatát, de talán épp ezért – az ügyben felelős professzorként – nem látta/láthatta reménytelennek a helyzetet. Szélesre tárta nagy, ölelő karját, és megejtő kedvességgel meg presbiteri baritonjának gyógyító szuggesztíójával egyensúlyba hozta a lelkeket. Utána (a kiszabott időre percnyi pontossággal ügyelve) gazdag retorikájú, áradó előadást tartott – Adyról.

A Móriczot elszűrítő érdektelenség (és persze az informális kritika) közegében jelentkezett az Alföld 1979-es centenáriumi emlékszám. A vállalkozást az irányítóját vesztett pártirányítás illetékesei és az új égtájak szabadcsapatai övezték. Az írók méltató (védelmező?) esszék feltárták a bírálat főbb témacsoportjait is: Móricz realizmusa túlságosan lehorgonyozza őt saját korának horizontjába, amely mutat ugyan (az 1970-es éveknek) ismerős társadalmi problémákat, viszont nyelvezete, stíluseidálja zavaróan „történeti”; témái túlnyomó részt a felbomló/eltűnő paraszti társadalomhoz kötődnek, illetve az irodalmi közlésmódot a gyönyörködtetés irányába felszabadító, az esztétikai hatásfunkciók egységét sóvárgó ízlés számára fölöslegesen komornak, nyugtalanítóknak, nyomasztónak bizonyulnak.

A '79-es jubiláns kiadvány merészebb írásai át akarták ugratni – mint valami hatástörténeti időküszöbön – az ötvenes évek „legnagyobb” és „megkoronázott” írófejedelmét Proust, Camus és Kafka univerzumába. A zöm viszont azt a szolidabb álláspontot képviselte, hogy Móricz népszerűségének nem – az európai szemszögből értelmezhetetlen, úgynevezett – provincializmusa ártott a legtöbbet (bár ez a vád is csak korlátozottan igaz), hanem a Rákosi-érában erőltetett kultusza. Tehát elérkezett az idő, hogy a révaista diskurzus túsza kiszabaduljon. Ennek jegyében értéke-

A szerkesztőség az írás Németh László-értékelésével nem ért maradéktalanul egyet. Azért közli mégis, mert gondolatébresztő lehet a realizmus irodalmi folyamatainak további, mélyebb megértésében.

lődtek fel a „kemény kritikai realizmuson” túlmutató *egyebek* (Jókai Anna nevezte így a szocreál kánonból kiszorult műveket), vagy – ugyancsak jó okkal – a gondolat frissessége, a tanulmányok (Tandori Dezső).

Köztes megoldásként (az idegen művészetideológiai szemléletforma csapdájába esettség és a nemzetközi irányzatokhoz való közelítés határán) fogalmazódott meg Dobossy László észrevétele, idézem: „Móricz Zsigmond tágabb hazája s művei hatósugarának is a körzete Kelet-Közép-Európa; igazi értékét és mélységét az itteni irodalmakon nevelődött olvasók érezhetik valószerűen.”

Ebben az ünnepi számban publikálta Cs. Varga István *Móricz Zsigmond és Németh László* című tanulmányát. A fentiekre tekintettel indokolt volt a párosítás, hiszen Németh a Móriczcal szembeni fenntartások alkalmas ellensúlya: nagy kárvallottja az ötvenes éveknek (hogy mi volt a véleménye Rákosiról, azt a *Homályból homályba* vonatkozó fejezete tükrözi), és közismerten európai tájékozottságú, egyetemes látókörű. Tehát aki átment Németh szűrőjén, azt botorság volna a kommunista üdvtörténet bárdjának vagy provinciális kismesternek bélyegezni.

Cs. Varga ügyelt az arányokra. Legalább annyi különbséget tárt fel a két szerző írásművészetére és alkata között, mint amennyi rokon vonást, illetve *közös lényeg*et. Eszerint Móricz a „balzaci, tolsztoji realizmus XX. századi modern követője” (híd a szocialista realizmus felé?), Németh viszont „konzervatív újító” (az oximoron jól tükrözi az életmű belső feszültségét, egyúttal kiemeli azt az esztétikai kategóriák uralta szakmai térből). Móriczot az *intenzív érzelmi, akarati élet ábrázolása* vonzza, Németh a *világban eligazodni akaró intellektuális hősök* nyomába ered. Ugyanakkor mindketten „kötődnek az Ady-örökséghez”, és „vállalják a hazai gondokat, a sorskérdéseket, szociális problémákat”.

Ennek a népi gondolatot közrefogó, kétfajta tehetőségnek a jellemzése – a képviselői irodalomeszmény jegyében – nem igényelt különösebb magyarázkodást, hiszen Illyés Gyula még élt (érvényben volt a „kód”). Az emlékszám is egy vele készült riporttal nyitott: Illyés igazi forradalmárnak mondta Móriczot – nem politikai/mozgalmi (hiszen *igazi*), hanem a természetes igazságérzethez való ragaszkodás értelmében. E forradalmiság a kor illúzióival konokul szembehelezkedő írói programként valósult meg („dunavölgyi [sic!] Gandhi”), amely ha továbbvihető (mert továbbviendő), akkor a társadalmi hatékonyságú kritikai ábrázolásmód új lendületet vehet – sugallta.

Örményország ajándékai

Kanyarodjunk vissza Cs. Varga István írásához; az abban felvázolt kettős portré – az újnépies hagyomány térvesztésére nem reflektálva – megidézte a népi mozgalom szakrális fejedelmét, s mellette legnagyobb hatású ideológusát. Miközben (az Alföld folyóirat „falain” túl) épp egy „olyan korszak zárul le a magyar irodalomban, amelynek a harmincas évek elején rögzültek a kérdésirányai és a kínáló világképi válaszok beláthatóságának főbb horizontjai [...] bomlásnak indul a poétikai beszédformák korábban megszilárdult rendszere...” – véli Kulcsár Szabó Ernő. Vagyis e periodizáció szerint (vagy ettől eltekintve, de Esterházy, Nádas és Oravecz opusaitól nem függetlenül) Cs. Varga az úgynevezett nemzeti paradigma átalakulásának korszakhatárán (1979) mozgósította a népies-nemzeti tradíció törzstiszteit, teljesen indokoltan és már-már hősies megkésettiséggel.

Míg a *Móricz Zsigmond és Németh László*ban egyforma presztízssú volt a két író (akárcsak Bakonyi István azonos című, 1999-es esszéjében), addig N. Pál Józsefet e kapcsolat fejlődésrajza érdekelte: hogyan társult a botcsinálta kritikus másfél évtized alatt a népiek spiritusz rektorához, illetve a Németh *eszté-*

taságán (lásd Ady kritikáját Kosztolányiról: „irodalmi író”) élcelődő Móricz miként fogadta előbb-utóbb a – kerekasztalukat veszített – lovagok közé a „tervhalmozót”. N. Pál 2005-ben publikált tanulmányából („*Ez az öreg ügynök, ez volt számomra akkor a magyarság*” – *Németh László Móricz Zsigmond-képének változásai*) figyelemre méltó összefüggések derülnek ki: 1935-ben Gömbös taktikai szándékkal közeledett (volna) a népi mozgalomhoz, és Móricz és Németh is egyre inkább „nemzetszervező eszközként” fogta fel a maga írói természetét – nyilván egészen más célok érdekében.

De mi vezetett idáig? A Nyugat Babits-korszakában az új esztétika sem Móriczot, sem Némethet nem elégítette ki – ez sok szempontból elősegítette egymásra találásukat. Babits 1929-ben levette a Nyugat címlapjáról Ignó nevét, az Ady-örökség újraosztásának kétes procedúrája fenyegetett. Úgy mint: egyfelől ott a polgári radikális, nietzscheánus felforgató, a mindenkori és általános elégedetlenség felkent hordozója, aki életmódjával, sorsával – íme – magával rántja a magyarság mítoszát („ami dől, azt lökni kell”). Másfelől a bűnvalló, önostorozó úr, aki számon tartja a rajtunk esett rettenetes igazságtalanságokat, aki egy Kazinczy előtti ősi(bb) nyelvet zenget, és a rebelliótól ödzkodó kisúri tohonyaság dacára magyar forradalomért kampányol. Németh még megpróbált az Ady- és Babits-szuggesztióból ocsúdókból irodalmi nemzedéket toborozni, Móricz – nyakába véve az országot – szerkesztette a Nyugatot, de valami már meghibbant. A harmincas évek közepére elmélyült a társadalmi válság, s egyre kevésbé tűnt lényegesnek, hogy Babits új klasszicizmusa egy évtized múltán sem csillapította az ízlés-zürzavart, vagy Szabó Dezső épp mit prófétál.

N. Pál József írását továbbgondolva elmondható, hogy bizony, Móricz volt az, akire (már Németh 1926-os cikke szerint is, s később egyre inkább) ráillett, a kijelentés egyszerűségével, hogy az író = vállalkozás. Míg Németh László e képlet két oldalát – saját gyakorlatában – időről időre módosuló (karakterológiai, kultúrkritikai s legfőképpen önkomentáló) összetevőkből bontotta ki, tehát az életmű egysége ezen változatok függvényeként írható le, addig Móricz ösztönösen és önmegfigyelési kényszertől nem zavartatva erősítette meg művével Németh tételét.

Ami ugyancsak felvetődhet N. Pál nyomán, hogy Némethnek a Kelet Népe kötelékében vállalt népnevelő előadásai a negyvenes évek pedagógiai ka-

landjának előtanulmányai lehettek. Ekkor került talán legközelebb a népi mozgalom gyakorlati lényegéhez.

A múlt évszázad második felében, az 1990-es években jelentkezett erőteljesebb igény (a történelem, vagy szerényebben szólva a *történesek* meglódultával) az irodalmi jelenség újraértelmezésére. Ez érintette a kultúra egyéb területeihez fűződő kapcsolatrendszerét (intermedialitás), a hagyomány szerkezetét (kánon) és a belső elméleti/módszertani megfontolásokat. Érezhető volt a különféle szemléletmódok területfoglaló aktivitása, a tabula rasától a tárgy nemzetközi presztízsvesztésére való tapintatos figyelmeztetésig. Ebben az évtizedben vált szembe-tűnővé és kimondhatóvá Németh népszerűségének csökkenése (Olasz Sándor úgy fogalmazott az 1992-es vásárhelyi konferencián: „Németh körül már csak a »szekta« maradt”), viszont megindult egy – Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténeti vázlatától is inspirált – Móricz-újraolvasási hullám, amely nem a beleéző, kommentáló élmény-kritika szintjén mozgott. Miközben Németh elvi/gondolati hatása erősen lecsökkent (utópiáira egyelőre nem érett meg az idő, illetve a szakma egy része még a kritikát sem erőltette), addig Móricz élőbeszédszerű, nagy sodrású epikája a nyelvi szempontú megközelítés kincsesbányájának bizonyult. A jelen évtized Móricznak a Némethtel szembeni „előnyét” mutatja (ezt eszmetörténeti/ontológiai síkon fejtegeti a *Móricz Zsigmond és a Nyugat alkonyának* előszava, 2012 – szerkesztette: Fejér Ádám, Bognár Ferenc); naplójának, szerelmi életének nyilvánosságra kerülése, Szilágyi Zsófia olvasmányos monográfiája pedig vélhetően tovább nyitja ezt a hatástörténeti ollót.

Németh lélektani kritikai realizmusa egy fárasztóan okos szövegvilágnak tűnhet az életvalóság és a virtualitás közt hánykódó olvasó számára, Móriczból viszont áradnak az (újra)beavatás varázsszövegei. A folytatás nem Németh vagy Móricz jövőbeli előny-szerzésén múlik, hanem azon, hogy a „kultúraturdat lehangoló kiszikkadása” vagy az „élő irodalmiság” lesz-e osztályrészünk.

Örményország

BIRÓ MÁTÉ

„Muzsikaszóból nem lehet megélni”

Móricz Zsigmond *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című drámájának feldolgozása
(Egy középiskolai irodalomóra terve)

Tanári bevezetés: A *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című Móricz-mű először regényformában látott napvilágot 1916-ban. Drámaátiratát elsőként a Nemzeti Színház Kamaraszínháza mutatta be 1923-ban. Móricz legtöbbet játszott darabja lett, sikeres, minden korban tömegeket vonzó, amelyből 1935-ben és 1978-ban filmet is forgattak.

1. feladat: Fogalmazzunk meg olyan kulcsszavakat, amelyek segítségével felidézhető a mű cselekménye!

Lehetséges válaszlelemek: „úri mulatozás”, „muzsikaszó”, „dzsentrí”, „polgár”, „pazarlás”, „takarékoskodás”, „cigányzene”, „férfi-női szerepek”, „nemek párharc”, „emancipáció”, „szöktetés” stb.

A történet megírásához az író első felesége és annak nagynénjei szolgáltak modellül. A cselekmény pedig egy valós mulatozás – Kós Károlynál, a híres építésznél tett 1914-es farsangi bál – emléke ihlette. Az esemény ugyan Erdélyben, a legkeményebb hidegben zajlott, a házigazda mégis ragaszkodott ahhoz, hogy Móricz Zsigmond is jelen legyen. Ezért a következő meghívót¹ küldte neki (is):

„Nagyságos Móricz Zsigmond úrnak, író, Budapest. IX., Üllői út 95. sz.

»Minden dolognak rendelt ideje legyen, a sírásnak és a nevetésnek.« (Préd. K. 3, 4) »Szolgáljatok az Úrnak vigassággal; jertek ő elébe örömmel.« (Zsolt. K. 100, 2) Alulírott rendezőbizottság 1914. februárius hó 1-én a sztánai áll. Iskola termeiben Protestáns bált rendez, melyre kívül címzett urat és kedves családját tisztelettel meghívja. Kezdeteste 8 órakor. Belépődíj személyenként 2 kor. Családjegy 3 személyre 5 korona. A tiszta jövedelmet a Bánffyhunyadi Református Egyházmegyei Otthon alapja javára fordítjuk. Muzsikál a váralmási Ötvös Berci bandája. Vendégeink ellátásáról és kocsikról gondos-

kodunk. Elnök: Kós Károly építész (...) Cigányvajda: Balázs Balázs.”

2. feladat: Írjátok a cselekményt indító Balázs-napi mulatsághoz vendégdívató szöveget (helyszínnel, időtartammal, várható programmal, fellépőkkel stb. kapcsolatban)! Törekedjete arra, hogy a meghívó nyelvezete megfeleljen a korabeli nyelvhasználatnak!

3. A feladat: Mit vagy kit fejez ki a mű címe: *Nem élhetek muzsikaszó nélkül*?

Lehetséges válaszok: egy konkrét magatartást fogalmaz meg (Balázsét), amely a mű központi konfliktusát is adja. De utalhat arra is, hogy a zene univerzális, emberi jelenség.

3. B feladat: Ti adnátok-e esetleg más, a darab lényegét jobban kifejező címet?

3. C feladat: Mire való a muzsika az ember életében? Hogyan lehet, hogy valamennyi kultúrában előforduló, univerzális jelenség?

Lehetséges válaszlelemek: a zene szórakoztat(hat); megnyugtat(hat); reményt, lendületet, erőt ad(hat), levezetheti félelmünket-agresszióinkat; segíthet kifejezni önmagunkat (vagy a közösségünket, lásd például: nemzeti himnuszok), tükrözheti érzelmi világunkat; viselkedési mintákat ad(hat); közeget-közösséget teremtet(het) (pl. amikor másokkal együtt énekelünk, táncolunk stb.); emlékeket idéz(het) fel; segíti a tanulást, gondolkodást stb.

3. D feladat: Szedjük össze, hogyan nyilatkoznak a főbb szereplők a zenéről (mit jelent számukra az aktuális helyzetben), mennyiben fejezi ki az ő személyiségüket! Ha a szövegben nem találunk rá utalást, próbáljuk meg a cselekmény alapján megfogalmazni!

A zene mellett:

„*Nem élhetek muzsikaszó nélkül*” – Balázs: sírva vigadó, pazarló dzsentrí, szenvedélyekkel teli, nem tűri, ha a felesége ellentmond neki, nem akar megalkodni, büszke férfi stb.

„*Jaj, de érdekes farsang van az idén!*” – Biri: fiatal, még gyerekként kezelik, cserfes, néha szemtelenkedik, a muzsikában csak a szórakozást, a bolondozást látja. Gyermeki áhítattal tekint Balázásra.

A zene ellen:

„*Avval, hogy még mindig itt muzsikáltat magának! Ahelyett hogy gazda volna a házában! És utá-*

¹ http://www.kronika.ro/szempont/sirva_vigadas_politika_adoma

nanézne a gazdaságnak!” – Pólíka: nagyon dolgos, hűséges felesége Balázsnak. Mégsem tipikus feleség: büszke, ellent mer mondani férjének. Takarékoskodó; ő igyekszik összefogni, amit az ura elherdálna.

„*Jaj, ez a muzsika megöl.*” – Zsani: Balázs ellentéte, takarékos, szigorú, bölcs asszony, állandóan résen van. Az író nagyon pontos leírást ad róla a második felvonás első jelenete elején.

„*Muzsikaszóból nem lehet megélni!*” – Pepi néni: szorgalmas, dolgos, néha titokban „kijátssza” Zsani nénit, nem tud haragudni Balázusra.

„*Mert én ezt a muzsikát nem bírom tovább. Menjenek, béküljenek ki, hogy ebbe a faluba csend legyen!*” – Lajos bácsi: személyét sokáig homály fedi (szándékos késleltetés), Balázshoz hasonlóan ő is büszke férfi. Végül szerepe lesz a béke megteremtésében (levélírás).

4. feladat: Hogyan épül fel a darab szerkezetileg? Milyen főbb események, ellentétek határozzák meg az egyes felvonásokat?

Lehetséges válaszok: négy felvonásra tagolódik:

1. FELVONÁS: A Balázs-napi féktelen mulatság bemutatása, Balázs és Pólíka kapcsolatának legfőbb

ellentéte: a férj mulatozik, a feleség takarékoskodik. Végül Pólíka elszökik.

2. FELVONÁS: A Semsey-kúria és lakóinak bemutatása: befogadják Pólíkat, próbálják jobb belátásra téríteni, de pártfogásukba is veszik, amikor az elbeszéli az eseményeket. Balázs nem alázkodik meg, hanem ultimátumot ad. Régi és új, férfi és női nemi szerepek.

3. FELVONÁS: Pepi néni segíti Balázst, kioktatja Pólíkat, őt pedig Zsani néni. Lajos bácsi és Zsani néni ellentéte. Pólíka otthon asszonynak, itt kislánynak érzi magát. Balázs „megszökteti” őt. A Kisvicsákne okozta bonyodalom (is) arra sarkallja, hogy urával azonnal hazatérjen.

4. FELVONÁS: Otthon – megoldás. Balázs: „Megélünk mi muzsikaszó nélkül”.

5. feladat: A móríci életmű fontosabb darabjainak ismeretében említsünk olyan motívumokat, amelyek szerzőjükre jellemzőek, és ebben a darabban is fellelhetők!

Lehetséges válaszok: dzsentrí-polgári ellentét (például: *Úri muri, Rokonok*); férfi-nő ellentétek (például: *Rokonok, Sárarany*); az enivaló mint örömforrás (például: *Tragédia*).

Táncosnő tamburinnal

BOLLA ÉSZTER

A Szigeti veszedelem veszedelme

A *Szigeti veszedelem* az egyik legkevésbé kedvelt kötelező olvasmány. Témája, nyelvezete és formája miatt távol érzik maguktól a diákok Zrínyi Miklós Szigetvár ostromáról és dédapja hősiességéről írott eposzát. A legtöbb iskolában egyetlen diák sem olvassa el, vagy aki igen, az is csak – ahogy mondani szokás – „végigszenvedi”. Jogos a kérdés: immár, 450 évvel a szigetvári ostrom után, vajon hogyan lehetne megváltoztatni a tanulók véleményét nemzeti eposzunkról, a *Szigeti veszedelem*ről?

A „Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566” Emlékév-keretei között több folyóirat – így a Múlt-kor, a Magyar Napló és a Magyar Tudomány – adott ki Zrínyi-emlékszámot, emellett a *Szigeti veszedelem* is megjelent új, illusztrált kiadásban. Talán nem illúzió azt feltételezni, hogy ezek a kiadványok közelebb hozzátják a diákokhoz a művet.

Ahhoz, hogy egy diák megértse a *Szigeti veszedelmet*, először az eposz történelmi háttérével kell megismerkednie. Ezzel szemben sok tanuló mindenféle előismeret nélkül veszi kézbe Zrínyi alkotását. Nem csoda, ha néhány oldal után a legtöbben feladják az olvasást. Továbbá a szigetvári ostrom rengeteg izgalmas részletet rejt, amivel a diákoknak nem áll módjukban megismerkedni, vagy ha igen, akkor is csak az említés szintjén. Ilyen például Szulejmán eltitkolt halála, amelyről Fodor Pál *A bólogató, halott szultán* címmel írt tanulmányt. Ha a pedagógus felolvas egy-egy részletet ebből az írásból, biztosan felkelti a diákok figyelmét a téma iránt. Csak a cikk egyetlen mondatát idézném: „Útközben, az egyik fegyverhordozó, akinek az írása hasonlított a halott uralkodóéra, kapta azt a feladatot, hogy a szultán nevében rendeleteket írjon, és a szultán turbánját mozgatva azt a látszatot keltse, mintha Szulejmán még élne.” Emellett több helyen (Magyar Napló, Magyar Tudomány, Múlt-kor) olvashatunk Szulejmán szultán elveszett sírjáról, amelynek feltárására kutatócsoport alakult Pap Norbert vezetésével. A diákok nemcsak a rejtelmekkel, de a régészeti kutatásokkal is megismerkedhetnek, amikor ezeket az írásokat olvassák, így rálátásuk lesz arra, hogy manapság mennyire tudjuk rekonstruálni a több száz éves állapotokat.

Megkülönböztetett figyelemet érdemel Papp Júlia „*Végy társadnak a harcba...*” című írása. A cikk a fegyverrel harcoló vitéz magyar nőkről szól, ez a téma pedig biztosan felkelti a diáklányok érdeklődését is – ami azért is pozitívum, mert tőlük eredendően még távolabb áll ez a téma, mint a fiúktól. A diáklányok könnyebben átélhetik a kötelező olvasmány bizonyos jeleneteit, ha olvasnak a Szigetváron férfiruhában harcoló magyar nőről, vagy az 1552. évi ostrom vitéz özvegyéről, akit anyja arra kért, hogy elesett férjét gyászolja illendő módon, a nő azonban a férfi fegyverével előbb három törököt küldött a másvilágra, s csak ezután temette el párját.

Sajnálatos módon a diákok többsége számára a hősi kirohanás csak a tananyag része, semmi több. Illetve Zrínyi nevéhez automatikusan társítják a „nemzeti hős” kifejezést – anélkül hogy valóban megértenék, miben áll a szigetvári várvédő rendkívüli történelmi jelentősége. Pedig ha alaposabban megismernék Zrínyi személyiségét, méltán tarthatnák példaképüknek. Számos cikk foglalkozik Zrínyi Miklós megítélésével, amely az évek során sokszor változott (Pálffy Géza: *A szigetvári hős többféle megítélése*), emellett többen értékelik katonai tevékenységét is (Varga Szabolcs: *Zrínyi Miklós, a katona*). A diákok számára nemcsak a kirohanás lehet a leglényegesebb motívum az ostromot illetően, hanem az a tény is, hogy Zrínyi Miklós mindig társaival együtt hozta meg a legfontosabb döntéseket. Emellett Zrínyi megmutatta, hogy lehet emelt fővel is veszíteni. Ahogy az Emlékbizottság elnöke, Hóvári János *A szigetvári Hektor és a magyar Trója* című cikkében olvashatjuk: a keresztény magyaroké az erkölcsi győzelem, hiszen a csatákat nemcsak kardokkal és puskákkal vívják, hanem lélekkel és gondolattal is.

Továbbá fontos lenne, hogy a diákok ne tévesszék össze egymással a „katona Zrínyit” és a „költő Zrínyit”, s az is, hogy tudják: hogyan vélekedett az utóbbi az előbbiről. A költő Zrínyi Miklós számára dédapja példája olyan mintát jelentett, amelyet egész élete során követni, folytatni, felülmúlni igyekezett. Abból, hogy megírta a *Szigeti veszedelmet*, megmutatkozik, mennyire tisztelte dédapját. A költő Zrínyire – többek között – éppen ezért, a család, az ősök iránti őszinte tisztelet miatt nézhetnek fel a tanulók. Illetve elgondolkozhatnak azon is, hogy ők vajon mennyire ismerik saját felmenőik, például dédapjuk életét.

Mindemellett a diákoknak el kell különíteniük egymástól a történelmi tényeket a megtörtént események

irodalmi feldolgozásától. E tekintetben jól használható számukra Bene Sándor *Valóság és költészet a Szigeti veszedelemben* című tanulmánya.

Itt kell bővebben szólnunk a *Szigeti veszedelem* új kiadásáról, amely lehetővé teszi, hogy a tanulók ne „kötelezőként” tekintsenek a műre, hiszen a könyv gazdagon illusztrált, és borítója is jóval „hívogatóbb”, mint egy szokványos kötelező olvasmányé. Somogyi Győző illusztrációival akár rajzórán is lehet foglalkozni, nemcsak az irodalomóra keretei között. Hóvári János arra is figyelmeztet, hogy a szigetvári ostrom mélyebb ismerete nélkül a *Hymnus* és a *Szózat* megértése sem lehetséges. Mivel az iskolában ugyanúgy tananyag a *Hymnus* és a *Szózat*, mint a *Szigeti veszedelem*, érdemes párhuzamba állítani őket.

Varga Szabolcs *Devictus vincit. A magyar királyság sorsfordulói a közép- és kora újkor határán (1439–1566)* című cikkében bírálja a használatban lévő tankönyveket, szerinte azok jelentős része torzítja a magyar történelmi tudatot. Továbbá negatív véleménnyel van a nagy népszerűségnek örvendő *Szulejmán* című tévésorozatról is. Célszerű lenne felhívni a diákok figyelmét erre, hiszen könnyen lehet, hogy – a közönség nagy részéhez hasonlóan – ők is elhiszik azt, amit a tévében látnak. Orlovsky Géza pedig arról ír „*Mert Isten rendelte itt végső órámat*” című tanulmányában, hogy Négyesy László 1914-es kritikai igényű kiadása óta a *Szigeti veszedelem* népszerű kiadásai általában az abban található enyhén modernizált helyesírású átiratot veszik alapul. Kiemeli, hogy a legtöbb ma közkezen forgó iskolai kiadás, különösen az interneten fellelhető azonosíthatatlan eredetű szövegek félreértésektől és olvasati hibáktól hemzsegnék. Erre viszont a pedagógusoknak kellene figyelniük, hiszen a diákok aligha tudják megállapítani, hogy melyik az a kiadás, amelyet érdemes olvasni.

A Publikon Kiadó *Szigetvár 1566* című kiadványa az, amely leginkább megragadhatja a diákok figyelmét, mert formáját tekintve könnyen hordozható, tartalmi szempontból pedig pontos és lényegre törő. Mi

több: a kiadvány illusztrációi segítik a diákokat abban, hogy megismerkedjenek a korabeli eszközökkel, sisakokkal, kardokkal, páncélokkal. Emellett magyar, angol és török nyelven olvashatunk benne Szigetvárról, így angolórán is ugyanúgy hasznosítható, mint történelemórán. A kötet külön érdeme a címadás, hiszen több fejezet címe kérdés formájú: *Ki volt Török Bálint?*; *Jó katona volt-e Zrínyi?*; *Kié Szigetvár?* Ezek a címek sokkal figyelemfelhívóbb jellegűek, mintha csak ennyi állna a fejezetek élén: „Török Bálintról”; „Zrínyi Miklósról”.

Osztálykirándulást szervező pedagógusoknak Meszik Miklós *Bolyongás Zrínyi-emlékek nyomában* és Varga Zoltán *Zrínyi Miklós emléke Szigetváron* című cikkét ajánljuk a figyelmébe. Az írások számos Zrínyi-emlékművet vesznek sorra szerte az országban, így biztosan akad olyan is, amely földrajzi értelemben közel esik saját iskolájukhoz. Természetesen Szigetvár felkeresése lenne a legfontosabb. A diákoknak minden bizonnyal könnyebb úgy elsajátítaniuk a XVI. századi Magyarország és Szigetvár történelmét, ha maguk is látják a helyszínt, ahol az 1566-os ostrom zajlott. Külön figyelmet érdemel Magyarország legrégebb Zrínyi-emlékműve, az oroszlános szobor, amely Szigetváron található, nem messze a Zrínyi-vártól. – Ha pedig az országhatáron túl gondolkodunk, Kursanecet (más néven „Zrínyifalvát”) ajánljuk célpontnak: itt találkozott a költő Zrínyi Miklós azzal a vadkannal, amely végzetes sebet ejtett rajta. Ez az esemény tette ismertté a települést.

A szigetvári ostrom egyik legnagyobb tanulsága Hóvári János szavaival, hogy a múltat nem lehet eltörölni, ez pedig magyarázatot ad arra: miért kell még most is elővenni a *Szigeti veszedelmet*. Szigetvár történetének nagy kérdése: megéri-e az áldozat, ha vesztünk? Zrínyi Miklós élete példájával bizonyította, hogy igen, és megtanított bennünket arra is, hogy a tett több, mint az egyes ember. Próbáljunk mi is ezen az úton járni!

(A hivatkozott írások az *Emlékpajzs Szigetvárnak 1566–2016* című kötetben olvashatók.)

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok
Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák

► www.magyarnaplo.hu

CZAKÓ GÁBOR
Hol a Világ Közepe?

Lázár Ervin előbb szólalt meg irodalmunkban, és korábban távozott. Ismeretségünk is ebben a sorrendben keletkezett, mert Ervin, aki amúgy nem számított jeles gondoskodónak, számon tartotta a Tolna megyéből kiröppenteket, különösen azokat, akik Szekszárdon, a Garayban érettségiztek. Ő ugyan már elballagott, mire én elsős lettem, tehát gimistaként nem találkoztunk, de ez nem számított.

Ervin ezután az ELTE író-újságíró szakának utolsó évfolyamát végezte. Öt év múlva Pécsen találkoztunk, ahol ő a helyi Naplónál dolgozott, én pedig jogot hallgattam. Címborák lettünk. A sors úgy hozta, hogy később Pesten sok hasznos tanáccsal látott el, például azzal, hogy semmi szín alatt ne írjak soha a Népszabadságba... Megtartottam, pedig e lapnál dolgoztak az ország *iránymutató* kritikusai, továbbá a honor többszöröse volt például a Kortárs tiszteletdíjánál.

A kor népi kultúrájának jellegzetes terén, házibulinn ismerkedtem meg Vathy Zsuzsával: kicsi volt, törekény és sugárzó. Sugárzása első rápillantásra a kék szeméből eredt, de egész lényé csatlakozott hozzá, ha valaki vagy valami fölkelte érdeklődését. Szeme volt a legfontosabb érzékszerve: egész lényét beragyogta.

Máskülönben kicsit álmatagnak látszott, gyakorta elmélázott, ám ha kellett, roppant határozottan viselkedett, mint a kistermetű emberek általában, akiket Teremtőjük a melákoknál több bátorsággal áldott meg. Tetszett. Ervinnek is. És ami különösen tetszett kettejükben: no lám, megjött a medve ibolyát szedni.

Barátságunk mindvégig megmaradt. Zsuzsa és az én Évám is barátnők lettek, évtizednél tovább kossaraztak együtt a Huba utcai iskola kolostori ebédlőből lett tornatermében.

De hagyjuk a kosárlabdát, magánügy. Persze, ami fontos, az mind magánügy, így emberi, tehát a Világ Közepéből érkezett, és oda is tart: tágas öltéssel odavarr bennünket. Melyikünk ne vó'na-lenne a Világ Közepe? Ha elhisszük a hazugságot, hogy menthetetlenül vidékiek vagyunk, a Szélén lakunk, akkor soha nem is látunk belőle semmit.

Zsuzsa a széléről indult: polgárcsalád, okos életvezetés, ilyesmi, ámde valódi íróként a sűrűjébe igye-

kezett. Korai könyvében – *Úgy hívtak, hogy Nyúlpatikus*, 1983 – például építőipari iskolában készített szociográfiának beillő nagy riportot, amelyben kimutatta, hogy a jövő uralkodó osztálya bizony jobbára írástudatlan, sőt, iskolai befejezésekor is az lesz...

No, ezért kell visszatérnünk Ervinhez, nemzedékünk legnagyobb mesteréhez – közjük érve a Nobel-díjjal kapcsolatban emlegetteteket is.

Ervin igazi mesterként nem leckéztetett, hanem élt. Boldog házasságban Zsuzsával. Akkor is, amikor éppen le-lekacsintott a pohár fenekére, vagy ollóval lenyisszantotta a hozzájuk beállító öltönyösök nyakendőjének végét, és hadizsákmányként a szekrény oldalára szögezte.

Ennél sokkal többet tudunk meg kettejükről és a művészetéről, ha szépen, kényelmesen elfekszünk, és lelünk fölajzva olvasgatjuk – ezúttal nem a Macskavatit, hanem – Zsuzsa későbbi munkáit, például az *Angolparkot* (2009), amelyben ilyen mondatokat találunk: „Ránéz a könyvre, a több mint ezer oldalra. Van benne javítónevelő, lövészárók, élő, eleven *boulevard*, szerelem, titkos küldetés, meghasonlás, egy egész korszak benne van, mégis minden hiányzik belőle, minden, ami fontos!”

Igen, korunk legfőbb csapása a művészet elrablása. Kicsérélése váltott gyereke: szocreálra, strukturalistára, posztmodernre, bármire, amit az előző szavatosságának lejárta után piacra küldenek az Idomárok. Egyetlen biztos tudomást szerezhethetünk róla: semmi. Nem megjelenése, nem, már leírása pillanatában érvénytelen volt, és mielőtt bármi lett volna, máris semmivé vált.

Az említett kötetben van egy csudálatos beszély-füzér: *Játékaink*. Négy és még egy ráadás *játék*. Négykezesnek is mondhatnánk, ha külső, ha testi dolog volna. De benső, ott készült, ahol két lélek érintkezik, s áttüzesíti... nem, jobb, ha kerüljük a nagy szavakat: átjárja egymást. A léleknek nincs keze. Ha ölel, márpedig szeret ölelni, nem a kezével teszi...

Az ember azonban ember, nem dolog, miként az Idomárok képzelik és szeretnék. Az ember képes átlátni a Túlnanba, s ilyesféle tapasztalatokra jut: „Ha meghalok is, szeretni foglak.” Ugyanis a szeretet misztikai tapasztalás, az Ösvénynek a Lét alapjában gyökerező köveze, mert „túléli testünket, nem földi tájakra, tájokról is átsugárzik. És nemcsak van, hanem lesz is, semmi nem tüntetheti el. Időtlen.” Aki az Ösvényre lép, nem szabadul meg életgondjaitól, betegségtől, hasraeséstől, földi haláltól, de biztos utat talál az örökkévalóságba.

Jelen írást a 2017. január 7-én elhunyt Vathy Zsuzsa emlékére jelentetjük meg.

KILLYÉNI ANDRÁS

Borsafüredi sportlétesítmények nyomában

A Radnai-havasokba ellátogató turisták közül kevesen tudják, hogy a hegység északi oldalán, Borsa város közelében ma is megtalálhatóak egy, az 1940-es években tervezett és kivitelezett téli síközpont nyomai. Síugrósánc, korabeli sípályák nyoma, szállodák és menedékházak emlékei – ma is őrzik egy korszak nyomát, amikor itt magyarok és románok közösen álmodtak egy téli olimpia megrendezéséről. És nemcsak álmodtak, hanem cselekedtek is.

A második bécsi döntést követően, 1940 és 1944 között épült ki Borsafüreden, a Radnai-havasok lábánál a Magyar Téli Olimpiai Síközpont. A korabeli elképzelések szerint Magyarország úgy építette ki ezt a sporttelepet, hogy minden szempontból megfeleljen az olimpiai követelményeknek. A tervek szerint a munkálatok túlnyomó részére sor került volna 1947-ig, így már az 1948-as vagy az 1952-es olimpiai pályázat reálisnak tűnt.

A tervezéskor a Garnish Partenkirchen-i létesítményt tekintették mintának. Németország sikeres téli olimpiát rendezett itt 1936-ban, ezt „szárnyalta túl” a magyar terv. A tökéletes hely megtalálása érdekében felkérték Déván Istvánt, hogy járja végig Kárpátalját és Erdélyt, és tegyen javaslatot, hol lehetne a téli sportok központját kialakítani. Déván – több havi tanulmányút után – a Radnai-havasokat jelölte meg helyszínül, Borsa község közelében. A Sí Szövetség bizottsága 1941. október 23-án a helyszíntre utazott, és minden szempontból alkalmasnak találta Borsafüredet, amely 830 méter magasan, hóban dús és szélcsendes helyen feküdt a Radnai-havasok északi részén. Így megkezdődhetett a „Magyar Nemzeti Téli Sportközpont” kiépítése.

A kor legújabb technológiája alapján elképzelt és kivitelezett síparadicsom a sízők, síugrók és turisták kedvenc helye lett. A befektetések folyamatosak voltak, és amikor ezekről döntöttek, nem számított, hogy a háború ismét szomorúan végződhet, és az 1940-ben visszakapott területeket a kiépített létesítményekkel együtt elveszítheti Magyarország.

A tervezett téli sportközpont számos létesítménye elkészült 1944 nyarára: sípályák, ugrósánc, szálláshelyek. Befejezés előtt állott a sportszálló és a drót-

kötélpálya. Az infrastruktúra kedvező volt: vasúton és országúton is el lehetett érni a központot, bár itt is számos befektetést terveztek. Következett volna a sportpályák, a tribünök, az úszómedencék kiépítése, illetve újabb szállók, villák, éttermek és egy kasszinó kivitelezése. A szakemberek az elektromos erőműtelepen, a fűtési rendszeren, illetve a vízvezeték-hálózaton dolgoztak.

A világháború után meggátolta a sitelep továbbfejlesztését. 1944. augusztus 23-án a bukaresti vezetés átpártolt a szövetségesek oldalára. 1944 augusztusában a front elérte Erdélyt. Nem sokkal később – a szovjet és román csapatok előretörésével – a harcok már Máramarossziget környékén zajlottak.

Az elvesztett második világháborút lezáró párizsi béketárgyalás érvénytelenítette a bécsi döntéseket, és szentesítette az 1938. január 1-jén létező határokat. Románia kommunista vezetése – az adott politikai és gazdasági helyzetben – nem tekintette prioritásnak a borsafüredi központ fejlesztését, így sohasem folytatódott a munkálatok.

A pályák megmaradtak, és számos nemzeti és nemzetközi síversenyt bonyolítottak le itt a következő évtizedekben. A felvonó közel 35 évvel később készült el, ám a völgy ellenkező oldalán, így a nyolcvanas évek elejétől a sízés is átköltözött a ma is létező felvonó mellé. Az ugrósáncot is használták, majd a nyolcvanas években egy kisebb sánc is épült mellé. A menedékházakat fokozatosan lebontották, és szállodák épültek helyükön – ennek ellenére Borsafüred sohasem vált nemzetközi téli sportközponttá.

A síközpont a 2010-es évek elején siralmas állapotban volt. Ám az elmúlt két évben Borsa város új polgármestere számos intézkedést hozott a központ felvirágoztatása érdekében. A folyamatos fejlesztés mellett nagy hangsúlyt helyeznek a régi létesítmények karbantartására, megóvására, így komoly lehetőség nyílt arra, hogy az idelátogató sízők, turisták nemcsak a téli sportokat, illetve a túrázásokat élvezhetik, de a régi olimpiai síközpont megmaradt létesítményeit, épületeit is megtekinthetik.

Az Anikó-menedékház

A Radnai-havasok 1600 méteres magasságában, a Lóhavas oldalában, a legnehezebb körülmények között épült fel az első európai színvonalú magashegyi menedékház Benedek Frigyes mérnök, műegyetemi adjunktus tervei alapján. Kivitelezésében a kor leg-

A Hóvirág régi épületrésze

modernbb építkezési technikáit alkalmazták, és mind belső elrendezésében, mind az építkezésben egyedül alkottak.

A menedékházat 1942. november 23-án avatták névadója, Iglóiné Eleőd Anikó jelenlétében, aki a kor neves magyar bajnoknője volt. Az épület huszonhét vendég részére biztosított hálólhelyet, illetve hidegmeleg vizes zuhanyt, így nem csoda, hogy az év túlnyomó részében telt házzal működött.

Az Anikó-menedékház felavatásának második évfordulóját már nem lehetett megünnepelni, hiszen 1944 őszén a front elérte a Radnai-havasok vonalát, a csaták során pedig a szovjet csapatok felgyújtották az épületet, amely teljesen elpusztult.

Ma már csak a létesítmény alapjai láthatóak a Ló-havas lábánál. Borsa város polgármestere viszont tervbe vette a menedékház újjáépítését, a régi helyén, az eredeti tervek szerint.

Az Olympia-síugrósánc

A síugrósánc munkálatainak legnagyobb részét 1943 folyamán végezték el. A sánc tervét is Benedek Fri-

gyes készítette a nemzetközi szövetség előírásainak figyelembevételével. A kivitelezés során 10 000 köbméter földet mozdítottak el; a sziklás terep miatt ennek egy részét robbantással oldották meg. A hatalmas kő- és földtömeget nehéz körülmények között, 38 fokban lejtőn távolították el.

1944 februárjára a teljes kivitelezési munkát befejezték. A sánc az „Olympia” nevet kapta, méreteit tekintve a kor negyedik, Európának pedig a legnagyobb ugrósánc volt. Korabeli leírás szerint „a kifutó átmenete és íves ellenlejtője tökéletes. Külön szépsége a sáncnak, hogy fa vagy vasépítmény (torony) nélkül épült, majdnem teljesen ráfekszik a terepre, s a töltés, illetve bevágás legnagyobb magassága négy méter. Csak a kifutó végén épült ellenlejtő végső magassága éri el a tizenkét métert, de kiképzése révén ez is kellemesen illeszkedik bele a környezetbe. A sánc berendezése kiváló. Az indulás helyén épült melegedő-viaszoló épület, az ötemeletes, fából épült pontozóbírói torony, az asztal, a feljárat, a lépcsőzet mind-mind nemcsak sportszempontból kifogástalan, hanem a sáncsal együtt tájilag is tartozékaivá vált a festői vidéknek.”

A sánc a kommunizmus éveiben is működött, számos nemzetközi és országos versenyt szerveztek itt, elsősorban kelet-európai sportolók részvételével. Az 1980-as években egy kisebb sánc is épült mellette, az utolsó versenyt 1990-ben szervezték itt. Érdekessége, hogy hosszú időn keresztül a világ legnagyobb természetes sánc volt.

Első nemzetközi rekordját, 88 métert, 1944-ben ugrotta a lengyel Stanislaw Maruzarz. Stanislaw a világháború kitörésekor a földalatti lengyel hadsereg tagjaként harcolt a németek ellen. 1940-ben elfogták, börtönbe zárták, majd halálra ítélték. A börtönből azonban sikerült megszöknie, és bonyolult körülmények között Magyarországra menekült. A magyar sízők felismerték és elbújtatták a Radnai-havasokban, ahol a háború végéig, Przustalsky Stanislaw néven, a magyar síugrók edzőjeként működött.

A síugrósánc utolsó rekordja is egy lengyel versenyző nevéhez fűződik. Bogdan Zwaijak 113 méteres ugrása a ma is létező rekord. A sánc modernizálása, illetve a nemzetközi versenybe való bekapcsolása lehetetlen, már nem felel meg a nemzetközi szövetség feltételeinek. Le kellene bontani, illetve át kellene építeni. Ugyanakkor az is igaz, hogy nagyobb értéket képvisel jelenlegi állapotában, hiszen így egyedülálló világvilágviszonylatban is. A helyi hatóságok számos in-

A MOVE menedékház, ma iskola

tézkedést hoztak annak érdekében, hogy a telek viszszerüljön a város tulajdonába, ugyanakkor tervbe vették a műemlékké nyilvánítást is.

Bár jelenlegi állapota lehangoló, a síugrósánc szépsége páratlan. Áll még a lépcső, amelyet (remélhetőleg) tavaszra kitakarított a polgármesteri hivatal, így bárki felsétálhat a síugrósánc asztalához, s megtaaszthatja, milyen a kilátás egy 90-100 méteres ugrásnál.

A Hóvirág sportszálló

Az olimpiai sikőzpont versenyzőit az olimpiai hotel várta volna. 1943 áprilisában történt a korszerű sportszálló alapkövetétele. A Hóvirág szálloda terveit szintén Benedek Frigyes készítette, a kivitelezés is az ő irányításával történt. A vendégek kényelme érdekében a központi fűtést kocsz-égetéssel oldották meg, emellett számos szobában és helyiségben kisebb kályhát helyeztek el arra az esetre, ha a központi fűtés nem működik.

1944 nyarán a sportszálló építkezése már befejezés előtt állott. A falak és a tetőzet elkészült, a belső kivitelezés pedig jól haladt, Európa egyik legmodernebb ilyen jellegű építménye volt. Megőrizte jelentőségét az elkövetkező évtizedekben is, a nyolcvanas évek elején viszont döntés született a lebontásáról. A helyére egy modern szállodát terveztek, ám ennek kivitelezői felhívták a figyelmet arra, hogy a létesítményt nem szabad lebontani, csak az emeleti részt

eltávolítani, hiszen ez fából készült. A hatóságokat sikerült meggyőzni, így az alsó, kőből készült földszinti rész megmaradt, emellett a torony formájú lépcső részt is megőrizték.

A szálló ezután a központ egyik ékessége volt, ám a kilencvenes évek után többször gazdát cserélt, végül pedig az egészségügyi minisztérium használta. A hiányzó karbantartás és elmaradt felújítások miatt az állapota mára teljesen leromlott. Ablakai betörték, a belső kivitelezés tönkrement, a földszinten egykor működő gyógyfürdőket is szétverték.

Nemrég a polgármesteri hivatal javaslatot tett a létesítmény visszavásárlására, így reménykedhetünk, hogy egy jó befektető hamarosan újra felvirágoztatja.

A MOVE menedékház

Az 1941-es kiépítési tervek megszületése után megkezdődött számos szakszerű szálláshely felépítése is Borsafüreden. Közülük érdemes megemlíteni a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) 60 férőhelyes „Borsvezér” menedékházát. (A MOVE 1918 novemberében alakított paramilitáris szervezet volt, amely a katonai előképzés biztosításával foglalkozott, ugyanakkor fontos szerepet játszott a magyar sportéletben is 1945-ig, a szervezet megszüntetéséig.)

Kovács László – „felügyelői” pozícióban – 1944-ig vezette az Anikó-menedékházat. Ebben az időszakban a magyar arisztokrácia számos képviselője

járt Borsafüreden a síszezonok során. Számos esetben éjszakákba torkolló kártyapartikat rendeztek, Kovács pedig – jó kártyajátékos lévén – komoly összegeket nyert el, majd a pénzt befektette Borsafüreden. Néhány héttel a front érkezése előtt megvette a menedékházat is, ám sohasem tudta bejegyeztetni tulajdonát. Várandós feleségével menekülniük kellett, így az épület tulajdonjoga odaveszett.

A második világháború után a menedékház megőrizte rendeltetését, később pedig iskolaként működött, illetve télen „visszaalakították”, hogy diákok számára szállást biztosítson a téli vakáció során rendezett sítáborok idején. Jelenleg az iskolát kiköltöztették, a felújítására pedig hamarosan tervet dolgoznak ki. A cél, hogy megőrizze eredeti stílusát, ugyanakkor megfelelő feltételeket nyújthasson a sízők számára.

Az olimpiai sípálya

Az „Olimpia lesiklópálya” az első kivitelezett létesítmény volt Borsafüreden, felavatására 1941 karácsonyán került sor. Budapestről, a Nyugati pályaudvarról indult egy síző csapat Borsafüredre, közöttük a magyar lesikló-válogatott edzője és tagjai, illetve a Magyar Sí Szövetség képviselői. A csapat meglepődött, amikor a borsai vasúti megállóban még alig hat centiméteres hóréteget találtak, ám az 1660 méteres magasságról induló pályán már 40 centiméteres friss hó volt a régi hókérgen. Az érkezés 830 méteres magasságban volt, így a pálya szintkülönbsége 830 méter, hossza 2840 méter.

A pálya felavatásakor a csapat tagjai egymást követve siklottak le. A sort a válogatott kapitánya, Herbert Heiss vezette. Mindannyian nagy élvezettel próbálták ki a hosszú egyenesekkel, hirtelen fordulókkkal, ugratókkal és huppanókkal tűzdelt pályát. Herbert Heiss az alábbiakat nyilatkozta az első lesiklás után: „A pálya a legszebbek egyike, mondjuk talán a legszebb, amit eddig láttam. Meredek és gyors, de mindazonáltal nem veszélyes, mert megfelelő széles. Bár egyes részei az erdön vezetnek keresztül, baleset ilyen pályán nem is igen fordulhat elő. Nagy előnye, hogy szélessége folytán gyors hó esetén mindenütt kötelező ellenőrző kapuk állíthatók fel rajta, amelyeket azután lassú hó esetén könnyen el lehet távolítani. Nézetem szerint az egész környék roppant alkalmas egy kontinentális télisporttelep létrehozására, mert először is minden nagyon szép, és másodsor minden meg lehet itt találni. Nemcsak a versenyző, hanem a turista is gyönyörű napokat tölthet majd el

Borsafüreden. Biztos vagyok benne, ismerve a magyar sportélet sportszerető és hozzáértő vezetőit, hogy Borsafüreden FIS-t, de talán még egy olimpiai versenyt is meg fogunk érni.” (Nemzeti Sport, 1942. január 4.)

A szakértők egybehangzó véleménye szerint a pálya egyedülálló volt Európában. Egyedüli hátrányt a felvonó hiánya jelentette, amely akkoriban még csak igen kevés helyen működött. 1944 nyarára már sikerült a felvonó oszlopait elhelyezni, így a sízők reménykedtek, hogy hamarosan átadják. Erre sajnos a háború miatt sohasem került sor, a kivitelezéshez szükséges utolsó befektetés is elmaradt, a sípályák pedig felvonó nélkül működtek a hetvenes évekig. Ekkor készült el a felvonó, ám nem az eredeti sípályák hegyoldalán, hanem a völgy másik oldalán, s azóta is ott működik.

2008-ban az akkori román kormány támogatásának köszönhetően egy modern gondolának a kiépítése kezdődött meg ugyanazon az oldalon, ahol hatvanhat évvel korábban az olimpiai sípályát kialakították. Az állami támogatás viszont 2011-ben megszűnt, a 80%-ban kész létesítmény pedig azóta is várja a felvonó beüzemeléséhez szükséges utolsó támogatást. Addig is óriási összegeket költ a városvezetés arra, hogy megőrizze a jelenlegi állapotokat, illetve hogy megelőzze a lopásokat.

Tervek a jövőre

Borsafüred, annak ellenére, hogy az elmúlt hetven évben több területen is fejlődött, sajnos ma már nem alkalmas nagyméretű versenyek lebonyolítására. Szép számmal születtek ugyanakkor új, korszerű létesítmények kialakítására vonatkozó tervek az utóbbi időben. Meg kell említeni azt is, hogy a vendéglátóiparból számos befektető érkezett Borsafüredre az elmúlt években.

Léteznek olyan, kifejezetten merész tervek is, amelyek „kiemelnék” Borsafüredet, hogy ismét regionális sportközponttá váljon, és visszanyerhesse valamikori síparadicsom státusát. Ugyanakkor fontos lenne a régi sportközpont emlékeinek megőrzése, megjelölése, illetve történetének bemutatása.

A ma is létező emlékek egyediek; megmentésük a következő évek feladata lesz. A táj szépsége, illetve a téli sportok üzésének lehetősége mellett pedig a múlt kuriózumainak megjelenítése külön értéket adhatna Borsának, illetve újabb élményeket a Radnai-havasokat felkeresőknek.

HAKLIK TAMÁS
Dugóhúzó

Azt még nem meséltem el, hogy az agyvérzésem miatt leszázalékoltak, vagyis húszévesen rokkantnyugdíjas lettem. Kevés pénzt tudtam leadni otthon – továbbra is édesanyámmal és a testvéreimmel élttem. Rendkívül bosszantott, hogy a veterán Skoda árát elbuktam, és folyamatosan pénzsűkében voltam. Nem tudtam se ruhára, se szórakozásra költeni, hiszen minden jövedelmem a családi kasszába került. Illetve majdnem minden jövedelmem, mert a tizenkétezer forintos rokkantnyugdíjból – a '90-es évek elejéről beszélünk – pár ezer forintot lecsíptem magamnak szteroidokra. Érdekes, hogy az agyvérzésem előtt sosem használtam doppingszereket, és éppen az orvosok gyanakvása miatt lettem kíváncsi rájuk. Azt hitték, hogy tiltott szerek miatt kaptam agyvérzést. Egyébként el is tiltottak a sportolástól, viccesen úgy fogalmazott a doktor, hogy a body building helyett a balkéz buildinget gyakoroljam. Természetesen engem a balkéz building nem vonzott, és nyolc hónap kihagyás után mentem gyúrni, mint egy vadállat.

Mivel a testvéreimmel gyakran veszekedtünk – az eltérő zenei ízlésünkéből, mentalitásunkból és életcéljainkból fakadóan –, egy idő után úgy döntöttünk, hogy külön utakat kellene járnunk. Egyszer a bátyámmal durván összeszólkóztunk. Egy nálam tíz évvel idősebb, elvált nővel jöttem össze, és ez bosszantotta. Györgyinek nem volt munkája, sem jövedelme, így őt is mi tartottuk el. Utólag én is úgy gondolom, hogy egy szemét ribanc volt, hiszen élőködött rajtunk, kihasználta minket. Az egy szem fiát is elveszítette a lustasága, nemtörődömsége miatt. Munkahely és állandó lakcím hiányában a fiút a bíróság az apának ítélte. Szóval a bátyámnak igaza volt, lényegében egy hajléktalan, nincstelen lotyóval jöttem össze.

Még a cinkotai házban éltünk – amit apámmal együtt kezdtünk el építeni. Györgyi egyébként nagyon csinos nő volt, formás keblű, melírozott barna hajú és szürkés-kék szemű. Elvárásolt az alakja, és imádtam vele szexelni. Az ágyon kívül még a főzés-

ben mutatott erényeket: nemcsak szexistennő volt, hanem konyhatündér is. Akkor kezdett feszkó lenni közöttünk, amikor találkozott a húgával, aki Budán lakott, és rábeszélte, hogy együtt melózzanak:

– Tudom, hogy le vagy égve, viszont azt is tudom, hogyan jöhetnél egyenesbe – mondta a testvére, Móni.

– Na és mégis mi az? Szopjam le a minisztert? – kérdezte Györgyi gúnyolódva.

– Őt nem, de ha megteszed ezt naponta három-négy férfivel, akkor tele lesz a zsebed – jött a frapáns és lényegre törő válasz.

– Tudsz ehhez helyet szerezni, meg pasikat, akikkel csinálom? Ha igen, akkor nem tartom szar ötletnek. Ha minden rendben zajlana, és végre sínen lenne az életem, akkor visszaszerezhetném a fiamat a volt férjemtől.

– Egy barátnóm örökölt egy családi házat a XVII. kerületben, és azt tervezi, hogy kuplerájt csinál belőle. Csak laza csajok kellenének, akik vállalják a melót. Én úgy döntöttem, hogy beszállok a buliba – mondta elszántan Móni, aki évek óta dugással kereste a kenyérre valót. Annyi emlékem van róla, hogy rövid fekete hajú, szoláriumozott bőrű csaj volt, és hobbiszerűen karatézott. Nekem kurvára nem jött be, fiúsnak tartottam.

– Oké! Átgondolom még, és megkereslek.

– Ne agyalj ezen túl sokat! Leszopnál pár faszt, meg is kefélnének, aztán meglenne a napi betevőd, és még félre is tudnál tenni. Nagyszerű iparág ez, nekem elhíheted! És sok esetben nemcsak a férfiak élvezik, több olyan fickó fizetett már nekem, akivel eléleztem.

Amint Györgyi hazajött, azonnal elmesélte, hogy mit mondott a húga, a vele zajlott teljes párbeszédet szégyen nélkül tálalta. Leginkább az bosszantott az egészben, hogy a testét és tapasztalatát munkaeszközként akarta használni, miközben velem volt. Meg sem kérdezte a véleményem, hanem szinte tényként közölte, hogy prostituált lesz. Én szerelmes voltam, de ezek után nem voltam biztos abban, hogy ő is így érez irántam. Talán csak azért jöttem be neki, mert fiatal voltam és sportos, de ezt már csak utólag gondolom így. Akkor a szerelemtől nem láttam semmit.

– Megpróbálok valami melót találni, vagy valamilyen úton-módon nagyobb összeghez jutni – próbáltam lebeszélni a marhaságáról, és komolyan is gondoltam.

– Jó, Zoli, rendben van. Ha felmutatod a lóvét, akkor abbahagyom, de amíg nem, addig csinálom. Te

Részlet az *Ami nem öl meg...* – Sipos Zoltán Nyitra igaz története című tényregényből

is tudod, hogy szükségem lenne saját kérére, és a fiamat csak így kaphatom vissza – érvelt elszántan. Az én szavaim eltörpültek a nálam érettebb nő magyarázata mellett. Így végül beleegyeztem a dologba, viszont elhatároztam, hogy valahonnan pénzt kerítek, amiből lakást vehetnénk, és nyugodt körülmények között, magasabb színvonalon élhetnénk együtt. Ismét az a nagy szívem hajtott előre.

Néhány hét múlva egy jó barátom kedvező ajánlattal állt elő. Golya Zoltánt az Ikarus testépítő teremben ismertem meg, és haverok lettünk. Igazi gyúró fickó volt: kopaszra borotvált fej, tetoválások, százkilencven centi, kilencvenöt kiló. Mindehhez negyvenöt centis bicepsz párosult. Később felgyúrta magát százharminchárom kilósra, de ezt a tömeget felesleges zsírpárnák nélkül kell elképzelni. Csúcspontján ötvenhat centis karja volt, pontosan akkora, mint Schwarzeneggernek versenyzői fázisában, amikor Mr. Olimpia volt! Tudtam, hogy Golya bűnöző, és komoly alvilági kapcsolatainak vannak.

– Szevasz, Sipi! – köszönt rám az Ikarus öltözőjében, vidáman, a szokásosnál elszántabb, villanó szemmel.

– Szeva, Zoli! – viszonztam, és közben azt gondoltam, hogy valamit kérni akar tőlem, vagy valami fontosat akar közölni. Csak mi voltunk az öltözőben, így könnyedén folytatta.

– Lenne egy akció, amihez három ember kell, és a harmadik, akire gondoltam, nem vállalja – mondta, és hatásszünetet tartva várta, hogy mit lépek.

– Miről lenne szó? – kérdeztem, és ebből már látta, hogy nem vonakodom a balhétől. Egyébként ez volt az első eset életemben, hogy törvényellenes cselekedetre szántam el magam.

– Ki akarjuk rabolni a nagytarcsai postát. Nem nehéz melő, mert azon a településen nincsen rendőrkapitányság, és gyorsan tudunk végezni.

– Mennyi pénz van ott? – Hirtelen megcsapott a gondolat, hogy rendbe hozhatom az életemet Gyöngyivel. Magam elé képzeltem a jövőt, a lakást, ahol együtt neveljük a gyermekét, és egy közöset is összehozunk.

– Lehet, hogy nagyon kevés, de az is lehet, hogy kurva sok. Nem tudok biztosat mondani. – Golya az első komolyabb bűncselekményére készült, korábban autólopásokban jeleskedett, így nem tudta behatárolni, hogy mennyivel lehetünk gazdagabbak. Én optimista voltam, ebből kifolyólag bíztam abban, hogy úgymond megnyerjük a főnyereményt.

– Oké Zoli, benne vagyok! – mondtam örömmel a druzsámnak. Hátha így Györgyi lemond arról, hogy a testével keressen pénzt.

– A napokban visszatérünk a részletekre. Szeva – zárta a beszélgetést Golya Zoli.

Egy héten belül egy másik nehézfiúval, a szintén hosszú priuszlistával büszkélkedő, Széna becenévre hallgató közös cimboránkkal jött értem. Széna évek óta karatézott, izmos, szálkás srác volt, aránytalanul nagy vádlival. Olyat még nem láttam azóta sem. Mivel nagyon tudott és imádott is verekedni, általában súlyos testi sértések miatt került a zsaruk kezére. Behuppantam az 1200-as típusú Ladájába. Az autó karosszériája egyedi volt, a motorháztetőt, az oldalsó ajtókat, a tetőt, a sárvédőket, a csomagtartó ajtaját mind más-más színűre fényezték. Fekete, kék, vajszínnű, barna, olajzöld, bordó. A kipufogó javításra szorult, mert olyan hangon zakatolt, mint egy átkozott traktor. Na, így indultunk el a nagy balhéba. A Városligetbe vezetett az utunk, azzal a céllal, hogy csőrünk egy autót a postarabláshoz.

– Baszki! Ez jó lesz! – mutatott Golya egy piros színű Wolkswagen Golf III-asra, ami akkoriban még újdonságnak számított. Ennek ellenére nem volt feltűnő darab, és a megbízható, erős motor is amellettszól, hogy tökéletes választás az akcióhoz.

– A nép autója! Vigyük el! – mondtam lelkesen.

Leparkoltunk az autó közelében, kiszálltunk a Ladából, és Széna meg én átsétáltunk az út túloldalára. Leülve egy padra kémleltünk, nem cirkálnak-e zsaruk errefelé. Eközben Golya lecsekkolta a Golfot, hogy nincs-e benne riasztó. Amikor látta, hogy nincs, elővette a dugóhúzó, az autótolvajok célszerszámát. Ezt pont olyan, mint a bolti dugóhúzó, annyi különbséggel, hogy egy lemezcsavar van a végén. Golya ügyesen, rutinosan használta az eszközt, és fél perc alatt kirántotta a zárbetétet. Ezután Golya és Széna elhajtottak a Ladával Újpalotára, amíg én maradtam a helyszínen figyelőnek. Újpalotán Golya felkereste az egyik spanját, és odaadta neki a zárbetétet. Miki – Golya haverja – kulcsmásolással foglalkozott egy lakókocsiban. Golya a zárbetét mellé adott neki egy Golfhoz való nyers kulcsot, azzal a kéréssel, hogy reszelje meg. Így a pár perces művelet után pontosan illett a zárba a kulcs, és nem kellett a gyújtással küszködni.

Visszaértek Golyáék, ám ekkor az utcában lévő Gundel étteremből néhány jóllakott ember sétált ki, köztük az autó tulajdonosa, egy középkorú, nercbundába

öltözött nő. Amint odalépett az autóhoz, észrevette, hogy lyuk tátong a zárbetét helyén. Az egyik ismerősétől kért segítséget. Úgy gondolom, nagyon fiatalok voltunk, és az ötletgazda Golya sem volt annyira profi bűnöző, hogy átgondoltan szervezze meg a balhét. Sokkal egyszerűbb lett volna, ha egy paneldzsungel közepén, vendéglátóhelyektől távoli parkolóban keresünk járgányt.

Mit ad Isten, amíg a nő az ismerősével pofázott, megjelent az utcában egy rendőrautó. A férfi leintette, és két zsernyák pattant ki belőle. Mi a közelből figyeltük az eseményeket, a járdán ácsorogva. Éreztük, hogy gyanús lehet a rendőrök szemében három nagydarab, kopasz férfi, ezért úgy döntöttünk, ideje elhagynunk a helyszínt. Odasétáltunk a Ladához, beszálltunk, és Széna beindította. A több színben pompázó autó ekkor azon a csodálatos traktorhangján zakatolni kezdett, azt hittem, szétrobban a kipufogócső. Naná, hogy a kékszörnyek felkapták a fejüket. Ők is bepattantak az autóba, a fehér-kék Golf III-asba, és üldözni kezdtek minket.

– Gyerünk, Széna! Nyomjad neki! – üvöltöttem Golyával együtt. Eközben Golya kihajította az ablakon a megreszelt kulcsot.

Széna tövig taposta a gázpedált. Igazi autós üldözés vette kezdetét, mint a filmekben. Az Állatker-tig jutottunk el, amikor a szirénázó autóval sikerült megelőzniük, és egy hirtelen manőverrel elénk vágta a faszoplice emberei.

– Fú, baszd meg, beszoptuk! – mondta Golya idegesen.

– Szálljanak ki a gépjárműből, és pakolják ki a zsebeik tartalmát a motorháztetőre! – hangzott az erélyes felszólítás. Lezajlott az ilyenkor szokásos procedúra, a személyi igazolványok megtekintése és a motozás. Amikor beszóltak a központba, hogy köröznék-e bennünket, kiderült, hogy tiszták vagyunk. Igazából nem mindegyikünk volt „tisztá”, Golya Zoli hamis személyi igazolvánnyal fedezte magát a hatóságok előtt. Az igazolványa szerint Gazi Sándornak hívták.

Benéztek a kesztyűtartóba, az ülések alá, a szőnyeg alá, keresve a bűnjeleket. Utoljára a kalaptartóra helyezett elsősegély ládát vette kezébe a rendőr. Golya ezt látva, odasúgta nekünk:

– Végünk van, srácok.

Amikor a hekus felnyitotta a dobozt, ott lapult benne a dugóhúzó és egy csomó nyerskulcs.

– Vége a dalnak, faszszopók! Kezeket hátra, döljete a motorháztetőre! – mondta katonás hangnemben a kék egyenruhás, és már nyúlt is a bilincsekért.

Robosztus mellkasom a motorháztetőt érintette – még meleg volt a nagy üldözés után –, és közben oldalra fordítottam a fejem, enyhén megemelve, hogy ne süsse arcomat a karosszéria hője. Arra lettem figyelmes, hogy a mellettünk elhaladó buszokban az utasok szinte rátapadtak az ablakokra, úgy bámulták a megbilincselte, borotvált fejű, izmos vadállatokat. Pár percen belül öt-hat zsarumobil vágott be körénk. *Úristen, mekkora felhajtás* – gondoltam. Nem ijedtem meg, bármennyire is váratlanul ért a letartóztatás. Tudtam, hogy semmi komolyat nem követtem el, és arra számítottam, hogy hamarosan ismét szabadlábbon leszek.

A XIV. kerületi rendőrkapitányságra szállítottak minket, a zuglói Stefánia út 83. vendégszeretétét élvezhettem. Egy-két órát várakoztam egy magánzárkában, mire rám került a sor, és vittek kihallgatásra.

– Jó napot, Sipos Úr! Foglaljon helyet – üdvözölt barátságosan az előadó egy kisméretű, ablakos irodában. A helyiséget nem úgy kell elképzelni, mint az amerikai akciófilmekben, hogy egy sötét szoba, amiben egy vasasztalon és két nehéz széken kívül semmi más nincs. Egy átlagos nyomozói irodahelyiség volt páncélszekrényvel, íróasztallal, kényelmes székekkel, írógéppel – számítógép-hálózata akkoriban még nem volt a rendőrségnek.

– Jó napot kívánok! – viszonztam kissé meglepődve, hogy egy gyanúsítottal szinte kedvesen bánik a törvény embere. Első büntényesként nem tudtam, hogy mire számítsak. Talán pszichikai terrort alkalmaznak, pofonok sorozatában – ez is megfordult a fejemben.

– Na, meséljen, Sipos Úr! Nagyon kedveli a III-as Golfokat? – váltott kedvesből humorosra az átlagos testfelépítésű, sötét hajú nyomozó. Ezt a mondatát hallva nem tudtam visszafogni egy vigyort.

– Igen. Nagyon tetszik nekem az a típus, ezért döntöttem úgy a haverokkal, hogy elvisszük néhány körre letesztelni, mit tud – próbáltam szellemesen válaszolni, és nemigen játszottam meg magam. Ahogy már említettem, sejtettem, hogy nem lesz nagy gondom ebből.

– Erre vannak kitalálva az autószalmonok és az autókölcsönzők. Ne vetítsen, Sipos Úr. Ez nem mozi-film! – A zsarú kezdett fenyegetővé válni.

Így zajlott fél órán keresztül a beszélgetés. Természetesen nem említettem meg, hogy rabláshoz akaruk felhasználni a kocsit.

Este átvittek a XVI. kerületi rendőrkapitányságra, és ott őriztek tovább, immár három másik fogva-

Keleti tánc

tartottal. Mindenki elmesélte, hogy milyen balhéval került be. Az egyik fickó – egy középkorú főszer – elmondása szerint politikai bűncselekménnyel. A másik kettő – hozzám hasonló korú – betöréses lopás miatt.

Mielőtt letelt volna a hetvenkét óra, amit a szabályok szerint nem lehet túllépni egy fogdában tartott gyanúsított esetében, bíróság elé állítottak mindhármunkat. A bíró mindannyiunknak elrendelte a harmincnapos előzetes fogva tartást, megakadályozandó a szökést, elrejtőzést és összebeszélést. Fellebbeztünk az ítélet ellen. Ekkor már tudni lehetett, hogy Golya nem ússza meg enyhe büntetéssel, ugyanis házkutatás volt nálunk. A házkutatás során édesanyámmal közölték, hogy mivel gyanúsítanak, és kik a bűntársaim.

– Gazsi Sándorral és Szénási Áronnal követte el az autólöpési kísérletet – mondta édesanyámnak ridegen a rendőr. – Tudjuk, hogy Gazsi Sanyi itt lakott albérletben Önöknél, ezért átkutatjuk az ő szobáját is – folytatta. Azt még nem említettem, hogy Golya

Zolit körözték, és anyukám tudta nélkül bújtattam a barátomat, ő nem volt beavatva a részletekbe.

– Gazsi Sanyi? Ez félreértés. Itt a Golya Zoli nevű barátja lakik – értetlenkedett édesanyám.

A rendőrök ebből tudták meg, hogy valami nincs rendben Golya személyi irataival, és lassan fény derült az eredeti személyazonosságára, vagyis arra, hogy ő nem Gazsi Sándor, hanem Golya Zoltán.

Tizenegy nap után szabadlábbon védekezhettem, Széna is megúszta a balhét. Golya Zoltánt viszont lecsukták a korábbi ügyei és az okirat-hamisítás miatt, két év letöltendőit ítélte neki a bíróság.

Amikor hazamentem, anyu örömmel fogadott, egyúttal ki is fejezte nemtetszését a történetek miatt. Végre ehettem egy jót, de a jóízű falatozás közepette hirtelen eszembe jutott, hogy Györgyi nincs otthon. Édesanyám azt mondta, hogy a párom elköltözött néhány napja. Tudtam, hol találom: a XVII. kerületben, a Péceli út és a Lemberg utca sarkán lévő családi házban, amit a húga említett neki.

Mivel ismertem a környéket, könnyedén odataláltam aznap este – pár héttel ezelőtt segitettem a ház felújításában, festésében, amikor muszáj volt elfogadnom Györgyi döntését, miszerint örömlány lesz belőle. Bemásztam a kerítésen, és a portán egy általam jól ismert argentin dog fogadott. Megsimogattam a fejét, erre ő adott egy nyelvest a kezemre, és odasétáltam az ablakhoz. Előre sejtettem, hogy milyen látvány fogad, mégis szíven ütött. Györgyi éppen egy kuncsaftját kényeztette szájával, ráadásul gumi nélkül, mohó élvezettel. Olyan kínos érzéssel párosult bennem a harag, hogyha lett volna nálam kézigránát, biztos bedobom azon a kurva ablakon. Bebizonyosodott számomra, hogy a barátnőm nem pusztán pénzszerzés céljából, hanem telhetetlen vágyból, szenvedélyből űzi a szexipart.

Kisétáltam a portáról, és felpattantam a Honda CB típusú, százhuszonöt köbcentis túramotoromra. Legszívesebben csutkára húztam volna a gázt, de nem tettem, mert csak kismocira volt jogosítványom. Nem akartam, hogy a zsaruk lemeszeljenek, elég volt a nemrég történt rendőri affér. Idegállapotom ellenére volt bennem annyi tartás, hogy ne kockáztassak egy igazoltatást.

Pár napig öröltem magamat a gondolataimban, és Györgyi iránti bosszúságom szomorúsággal párosult, mert a történetek ellenére is nagyon szerelmes voltam. Rettenetesen hiányzott. Hétfvégén felkerestem, és beszámoltam neki mindenről. Néhány szexi pillantással

és gyengéd csókkal sikerült ismét az ujsa köré csavarnia, és egy hosszan tartó, érzéki aktussal megpecsételtük a kibékülésünket. Továbbra is együtt maradtunk, emellett ugyanúgy folytatta a „munkáját”.

Fél éven keresztül külön éltünk, Györgyi a kuplerájnak használt családi házában, két kolléganőjével, én édesanyámmal és a testvéreimmel a cinkotai házában. Mivel kezdtek folyamatossá válni a tesóim közötti civakodások, és pénzsűkében voltunk, úgy döntöttünk, hogy eladjuk a házunkat. Rövidesen sikerült megválnunk tőle, cserébe egy viszonylag nagy összegért és egy másfél szobás, negyvenkilenc négyzetméteres panellakásért. A Rákoskeresztúr városközpontjában lévő lakás az enyém lett, így azonnal beleköltöztem, immár Györgyi társaságában. A pénzüsszegen a családom többi tagja osztozkodott, így édesanyám és a húgom egy árpádföldi kertészházba került. A bátyám, Lajos Hatvan mellé költözött egy kis községbe, Lőrincibe. Ott kialakított magának egy műhelyt, és autószereléssel kereste a pénzt. Ő sosem került összetűzésbe a törvénnyel, így én voltam a család fekete báránya. A golfos ügyem éveken keresztül húzódott, mire kaptam másfél év börtönt három év próbaidővel. Tehát nem csuktak le.

Györgyivel rengeteg erotikus élményem volt, ilyenkor sosem járt azon az agyam, hogy mit művel akkor, amikor dolgozik. Egyébként mindennap kíntott a tudat, és többször megkértem, hogy hagyja abba. Ezek a beszélgetések az esetek többségében heves vitákba torkollottak, és mindig az lett a vége, hogy ő nem hajlandó lemondani a könnyű pénzről. Fél óra szexért háromezer forint volt a tarifája, egy óráért ötezret is elkért. Akkoriban ez nagyon komoly összegnek számított, jóval meghaladta az átlagkeresetet. Ennek ellenére nem éltünk nagylábon, bár nem is szűkölködtünk semmiben.

Időközben megszüntették a rokkantnyugdíjamat, azzal az indokkal, hogy ki vagyok gyúrva. Tehát azt mondták a vizsgálóbizottság tagjai, hogy aki edzeni tud, az dolgozni is képes. Én ezzel nem értettem egyet, hiszen heti három-négy alkalommal edzettem, és ezek az edzések nem haladták meg a másfél órát. A bal kezem és lábam gyengébb volt, mint a jobb, tehát éreztem még az agyvérzés utóhatását, következképpen csökkent munkaképességű voltam, de hiába, ez nem érdekelte az orvosokat. Ha valaki észszerűen gondolkodik, akkor kikövetkeztetheti, hogy mi a nehezebb: heti hat óra edzés, vagy negyven óra fizikai munka.

Nem volt más lehetőségem, ilyen egészségi állapotban kénytelen voltam meló után nézni. Az egyik kapcsolatom éppen kapóra jött. Vargánya Csaba volt osztálytársam feketén autókat fényezett. Kerepestársán lakott a szüleivel egy családi házában, és a földszinten berendezett magának egy műhelyt. Beálltam mellé melózni. Jobbnál jobb autókat fényeztünk, festettünk újjá, így élveztem is a munkámat. Emlékszem, amikor egy Ford mikrobuszt fújtunk a festékszóró pisztollyal, szabályszerűen lerészegedtünk a hígító és festék belelegzett gőzétől. Röhögve írtunk az ujjunkkal különböző jeleket a frissen festett karosszériára, anarchia- és békejelek között kövér szmájlik tekintetek vissza ránk. Rövid ideig azon gondolkodtunk, hogy poénból így kellene visszavinni a gépet a tulajdonosának, de meguntuk a „rajzolást”, és inkább kimentünk levegőzni, nehogy detoxikáló legyen a mókából.

A melóm mellett a párkapcsolatom is elég jól működött – leszámítva a gyakori veszekedéseket –, mégis volt valami, ami hiányzott az életemből. Le akartam cserélni a panellakásomat egy tágas családi házra. Amióta az eszemet tudom, bolondulok a kertés környezetért. Miután meghirdettem a kecót, rövidesen sikerült eladnom. Szerencsémre akkor még az ingatlankereskedelem nem haldoklott, pár héten belül elkelt minden eladásra szánt lakás, főleg a fővárosban. A lakás árának egy részéből vettem egy gyönyörű Ford Escort RS Turbo típusú autót. Imádtam! Ezerhatos motorja volt, százharmincöt lóerővel, sportkipufogóval. Fehér színben pompázott, volt elektromos tetőablaka, központi zár, elektromos ablakok. Ez volt életem első modern autója, nyolcszázötvenezer forintért. Kétszázezer forintot beruháztam egy négyszázezer forintot érő illetékbélyeg-tömbre, amit Csabi intézett nekem. Fogalmam sincs, hogyan jutott hozzá, valószínűleg illegálisan, de ez nem érdekelt. Hogy a családi ház ne maradjon álom, azon agyaltam, hogy a megmaradt pénzemet valamilyen módon megforgatom. Csaba segítségét kértem ehhez, elmondása alapján tudott jó pár seftelési lehetőséget. Ekkor már egy kétszobás lakásban éltünk a Luther utcában, a Blaha Lujza tér és a Keleti pályaudvar között, az Erkel Ferenc Színház közelében. Az egyik szobában Csabi lakott a barátnőjével, Ivettel, én meg Györgyivel a másikban. Így a konyha meg a fürdőszoba közös volt, de ez nem feszélyezett minket, hiszen jól elvöltünk. A lakást Ivett örökölte, mi lényegében szívességi lakáshasználók voltunk. Egy alkalommal együtt

nyaraltunk a Balaton mellett, Siófokon. Nem sajnáltam a pénzt, amikor tele volt a zsebem, nagylelkű voltam. Én álltam a panzió árát, az étkezéseket, az italokat, egyszóval mindent, és ez nemcsak az üdülés során zajlott így, hanem mindig. Györgyi ekkor már kiszállt a szexiparból, és jövedelem nélkül élt, én tartottam el.

Teltek a hónapok, és a pénzem rohamosan fogyott. A Csaba által ígért seftelésekből semmi nem lett, az illetékbélyegeket sem tudtuk elpasszolni, és melónk sem volt mindennap. Amikor már csak az autóm, az illetékbélyegek és a Nokia 2110-es mobiltelefonom volt minden vagyonom, készpénzem szinte semmi, eluralkodott rajtam a pánik:

– Csabi, bazmeg! Ez így nem fog menni. Oké, hogy nálad lakom, de a számláktól kezdve mindent én fizetek! – Kezdtém kételkedni a baráti jó szándékában, és azon morfondíroztam, hogy csak kihasznál.

– Rendben van, nyugi! Pont ma akartam mondani neked, hogy tudok egy nagyon frankó üzletet. Az a lényeg, hogy egymillió-kétszázezerért olyan vámpapírokat tudunk venni, amikkel a külföldről behozott lopott autókat legalizálják az autótolvajok. Ezeket kétmillióért el tudjuk passzolni, haver! Ha ezt megforgatjuk, csak tovább nő az összeg. Néhány hónap, és olyan gazdagok leszünk, hogy megveheted a családi házat. Még medencéd is lesz, tesó! – közölte meggyőző stílusban, olyan beleéléssel, hogy ittam a szavait.

– Úgy legyen, testvérem! Csak egy a bökkenő. Ahogy már mondtam, fogytán a készpénzem. Honnan a faszból kerítsek elő több mint egymilliót? – mondtam ingerülten.

– Egyszerű a képlet. Zálogba helyezed az autót, az illetékbélyegeket meg a telefont azoknál a csávóknál, akiktől a vámpapírokat szerezzük. Amint megkapjuk a papírokért a két millát, kifizetjük az egymillió-kétszázezeret, és ezzel kiváltjuk a cuccaidat. Lesz négy-százezer haszon neked is, nekem is, és nem kell feláldoznod érte semmit.

– Oké a dolog! – mondtam, és belecsaptam a tenyerébe.

Egy héten belül átautóztunk Mogyoródra egy meleg nyári estén. Egy kereszteződés után leálltunk az út szélén, majd Csabi egy telefonfülkéből értesítette a vámpapírt kínáló gengsztereket. Pár perc múlva megérkeztek a helyszínre; hat csibész kinézetű, rosszarcú figura. Némelyik farmerban és fekete, rövid ujjú ing-

ben, a csapat másik fele sportos öltözékben mustrált minket, miután kiszálltak a járgányaikból. Felkészülve a legrosszabbra, vittem magammal egy borotva-éles kést, amit még a keresztapám készített, tőle kaptam ajándékba. Bemutatkoztam a fickóknak, csak a keresztnevemet használva, és ők átadták a vámpapírokat. A Dezső néven bemutatkozó csávó a kezembe nyomott egy üres adásvételi szerződést, hogy írjam alá. Ezután leparkolt a Fordom mögé egy fekete BMW 320 i, benne három magas, vékony fazonnal. Beültem hátra Csabival, és már indultunk is Kerepestarcára, hogy eladjuk a papírokat. Az volt a terv, hogy az eladás után visszamegyünk Mogyoródra, és átadjuk a hat csibésznek a részüket, ők meg visszaadják a Fordomat, a telómat és az illetékbélyeg-tömböt.

Pár kilométerre Mogyoródtól egy lakott területen kívüli szakaszon az autó elkezdett rángatni, csak araszolva haladtunk előre.

– Mi a fasz van?! – ordította a sofőr.

– Kinyírtad a motorját, ombre? – kérdezte a mellette ülő.

– Ne idegelj má’, baszod! Hé, Zoli! Te értesz hozzá, ugye? Csináld má’ meg! – utasított a sofőr, félbevágva a cimborája szavát.

– Megnézem, persze.

– Biztos kihagy a gyújtás, van egy nagy piros testkábél, ami időnként lelazul – vázolta az autó tulajdonosa.

Felnyitottam a motorháztetőt, behajoltam a motor térbe, hogy ellenőrizsem, mi lehet a gond. Amikor felegyenesedtem, az egyik tag hirtelen lefújta az arcomat gázspray-vel. Taknyom-nyálam egybefolyt, és nem láttam tisztán. Nem ijedtem meg, hanem megrendítettem a karomat, szinte vakon próbáltam rá mérni egy jobbot a faszkalapra. Nem találtam el. Erre ő elszaladt a szántóföldön, én pedig utána. Csak foltokban láttam, de az enyhe szellő és a könnyeim kezdték kitisztítani a szememet. Utolértem a vékony testalkatú, cingár palit, de ekkor megütött, és ismét menekülőre fogta. Jóval szélesebb, izmosabb voltam nála, és nem mert fair módon leállni verekedni. Több percen át üldöztem, ő többször kifulladt, de újra meg újra megütött, aztán ismét nekiiramodott. A késemért nyúltam, de eszembe jutott, hogy a kocsimban hagytam. Így a kis köcsögnek sikerült visszaérkeznie a cimboráihoz, bepattant a „bömösbe”, és elhajtottak a vámpapírokkal együtt. Közben vérzett az arcom, a bal szemöldököm felrepedt. Minden ütést ugyanarra a pontra mért a rohadék, ráadásul kifecamodott

a bokám a szántóföldön. Lehúztam a pólómat, amire az imádott Skoda Felíciám fotója volt rányomva – még a bátyámtól kaptam születésnapomra, hogy legyen egy emlékem a csodaszép veterán autóról. Letörölgettem az arcomat, apránként legalább egy deci vért itattam fel a pólómmal, majd idegesen elhajítottam az iszamós ruhadarabot. Forrongtam a dühtől, egyszerre éreztem lelkemig hatoló ideget és szomorúságot. Ha elvesztek a papírok, akkor az autóm és a többi értékem is odalesz, vagyis minden, ami az örökségemből maradt.

Csabi ott várt az út szélén:

– Tökön rúgtak, bazmeg! – kiáltotta eltorzult arccal.

– A kurva anyjukat! Gyerünk vissza Mogyoródra! Csak eljátszották, hogy bedöglük az autójuk, a rohadt gecik!

– A mogyoródiak majd segítenek, ne aggódj! Elkapjuk ezeket a faszszopókat, és visszaszerezzenek a papírokat – biztatott Csabi, egy vékonyka reménysugárral kecsgetve.

Legalább fél órába telt, amíg bicegős járással, fájós bal bokámmal visszaértünk a hat fickóhoz. Elmeséltük, hogy a három vézna kölyök lenyúlta tőlünk a vámpapírokat.

– Aha! Lenyúlták, mi? Tudod, ki a faszt nézz hülyének! – üvöltötték az alvilági arcok.

– Nem látjátok, basszátok meg?! Össze vagyok verve, a kurva életbe! – ordítottam remegő hangon.

– Persze, persze! Pitiáner, lehúzható köcsögöknek nézel minket?! Én is pofán baszhatnám magam ennyi pénzért! – mondta kifordult szemmel, nyálát fröcsögve a legnagyobb darab gengszter, aki valószínűleg a vezéregyéniség volt a másik öt mellett.

Ahogy ez elhangzott, már indult is felém, és a gyomorszájamba rúgott olyan lendülettel, hogy neki-vágódtam egy kerítésnek. Egy családi ház volt a közelünkben. Érdekes, hogy senki nem figyelt fel ránk, nem néztek ki az ablakon, és a jardot sem hívták.

A támadóm többször hasba rúgott ezután, közben a társai komoran és némán figyelték az eseményeket. Nem volt időm és merszem sem védekezni, mert a hozzánk legközelebb parkoló autó, egy sötétített ablakos, szép állapotú Audi A6-os volt. Csabi figyelmeztetett a balhé előtt, hogy a sötétített üvegek egy fegyveres gengsztert rejthetnek. A földre rogytam, majd az egyik gengszter beült a Fordomba, és pörgetve a kerekeket, elszárguldott vele. A többiek beszálltak a saját autójukba, és követték. Tudatosult bennem, hogy elbasztam az örökségemet, és szó szerint

összeszartam magam. Pár méterre tőlünk egy utcai közkutak használva, sikerült nagyjából tisztába tennem magam. A közeli telefonfülkéből Csabi rendelt egy taxit, majd elvitettük magunkat Árpádföldre, ahol édesanyám és a húgom élt.

– Egy perc, és hozom a lóvét – vettem oda a taxisofőrnek. Anyutól kértem el a fuvar árát, mivel nálunk egy forint sem volt.

Csabival együtt besétáltunk a házba, és ő anyukám előtt heves magyarázkodásba kezdett.

– Lia néni! Ezek vadállatok! Láttam, ahogy Zolit összerugdosták. Én is kaptam pár pofont, és nem tudtam közbeavatkozni – mesélte édesanyámnak riadt arccal Csabi.

– Értem. Azért érdemes lenne felhívni a telefonodat, Zoli! Hátha nincs még kikapcsolva, és meg tudtok egyezni. Menjünk át Lacihoz, ott van vezetékes telefon! – logikázott anyám a tekintetemet fürkésztve, őrlődve a gondolataiban.

– Rendben. Próbáljuk meg!

Láciéktől – anyám szomszédjától – felhívtam a mobilszámomat. A harmadik kicsöngés után beleszólt egy barátságtalan hangú férfi:

– Mit akarsz? Ki vagy? – A hangja alapján rögtön felismertem Dezsőt.

– Zoli vagyok! Hozd vissza a járgányomat a cucaimmal, de sürgősen, különben elintézem a sorodat, te rohadt gecik! – ordítottam a telefonba rekedten.

– Te itt nem fenyegetőzöl, öcskös! Az autó már az enyém, mivel aláírtad az adásvételit, nem tehetsz semmit. Ha szólsz a zsaruknak, ha nehézfiukat küldesz ránk, ha csak megfordul a fejedben, hogy viszszerzed, az egész családodat kinyírjuk – zárta le a beszélgetést Dezső, majd bontotta a vonalat.

Elgondolkodtatott a telefonbeszélgetés, és Csabi nyomatókosította Dezső szavait.

– Ezekkel tényleg nem érdemes baszakodni, Zoli! Ezek Mogyoród leghírhedtebb gengszterei. Képesek mindenre, ha feljelentést teszel – hadarta.

Úgy gondoltam, hogy az adásvételi szerződés miatt semmilyen jogi úton nem tudok lépni az ügyben, de ha mégis, akkor sem mertem volna. Nem tudtam, hogy mennyire veszélyesek ezek a fickók, meddig képesek elmenni, és nem kockáztathattam a családtagjaim épségét. A másik visszatartó tényező a priuszom volt, hiszen nem telt még le a három év próbaidőm. Az autóm és minden értékem odalett, csak porfelhő és fájdalmas ütésnyomok maradtak utánuk.

UGHY SZABINA

Az nem a mi dolgunk

*A bevásárlóközpontban volt szerelmeink tekintetét elkerüljük.
Becsukjuk az ablakot, ha a szomszéd a kutyáját üti.
Mikor anyánk kéri, vigyük az otthonból haza,
csak annyit mondunk,
majd holnap visszatérünk rá, mama.
Vacsorára megmelegítjük a maradék kínait.
Elmossuk a műanyagot,
mielőtt a szelektívbe dobjuk.
Letekerjük a fűtést.
Fogselymet használunk.
Vizet készítünk az ágy mellé.
Kicsit még olvasunk.
Megsimogatjuk a másik hátát.
Kattan az olvasólámpa.
Elmondunk egy miatyánkot.
Átgondoljuk a napunkat,
megtervezzük az újat.
Sziréna szól a távolban.
Mélyen alszunk, nehezen ébredünk.*

Téridő nélkül

*Nyitva felejtették a közös mosdó ajtaját,
tikkelő lámpabura, a Hold,
lüktet egy hipó- és húgyszagú űrben.*

*A fájdalom már épp nem elviselhető,
mégis elviselem, valaki elviseli helyettem.
Az örület itt kezdődhetne el.
Számolom inkább a csöpögő csap vízcseppjeit.*

*Hortyognak a szobatársak,
67-68-..., elfelejtem, újakezdem,
mintha a növekedésben juthatnék el afelé,
ahonnan ez az egész már csak emlék.
Ezer fölött járok, hajnali kettő, a nővér benéz,
már csak fél óra van hátra az újabb adag fájdalomcsillapítóig.*

*Csomóvá zsurmolom a párnán összegyűlt hajszálaimat.
A pontnak tömörségében
sem múlt, sem jövő nem fér el.*

„A jó versben több a csönd”

Beszélgetés Ughy Szabinával

A nyolcvanas években született költőnemzedék egyik legizgalmasabb, legígéretesebb alkotója Ughy Szabina. Ajkán született, gyermekkorát Somlósárhelyen töltötte, felsőfokú tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végezte. Jelenleg Budapesten él, a Lyukasóra folyóirat szerkesztője. Máig két verseskönyve jelent meg, 2016-ban Bella István-díjban részesült.

– Arthur Rimbaud egyik próza-versében a magánhangzók színéről töpreng. Szerinted van-e színük a magán- és mássalhangzóknak?

– Erre a kérdésre hamarjában költhetnék valamit, de holnap megint mást mondanék...

– Hozzád hasonlóan én is elég makacs vagyok, ezért átfogalmazom a kérdést: ma, január 10-én szerinted van-e színük a hangoknak, a betűknek?

– Makacsnak makacs vagyok. Ezt jól érzed. Január 10-én, Rimbaud magánhangzóinál maradva, legyen az *á* hang a rácsodálkozás, a meglepetés hangja. Vakítóan fehér, mint az éjszaka lehullt kevés hó, a fagytól kiféheredett beton. Az *é* csupa derű, erő, áradás. Kék, mint a tavaszi ég, mint egy kisbaba rugdalózdója, vagy a tenger Siracusa partján. Az *í* szikrázó, megsemmisítő fehér villanás, mint amikor egy szemközti ház ablakát kinyitják, és a visszaverődő napfénytől egy pillanatra az ember megvakul. Az *ü* vidám hang, mind között a legvidámabb. Egy növény világoszöld, friss, puha hajtásai jutnak eszembe róla. Az *ó* békés, örömteli, meleg hang, mint a gőzölgő tea párájának foszladozó szürkéje.

– És a *Te költészeted általában milyen színű?*

– Az én verseim is szürkék, mint egy sirály. Fehérbe hajlóan szürkék, mint egy vasárnap dél-

előtt, szürkék, mint Max Richter zenéje. Szürkék, mint az elfogadás.

– *Költőként nem jellemző rád a rímelés, a kötött formák használata. Ez persze önmagában nem baj – de hogyan alakult így? Írtál régebben kötött formájú verseket, szonetteket vagy időmértékes darabokat?*

– Nem vagyok játékos alkatú versíró. Soha nem okoztak örömet a metrum kihívásai, sokfélesége. Nálam a hangulatok képekbe, illetve a képek hangulatokba tömörítése a legnagyobb és a legizgalmasabb kihívás. Tanultunk persze kreatív írás órákon mindenféle versformákat – de saját vers, tehát olyan, amiről úgy éreztem volna, hogy ezt csak hexameterben tudom elmondani, vagy Balassi-strófában, soha nem jött.

– *2011-ben látott napvilágot bemutatkozó verseskönyved, Külső protézis címmel. Nemrégiben egy szerkesztőtől azt hallottam, hogy annak idején, még középiskolásként egy novellával kopogtattál nála, és verseket csak később írtál. Igaz ez?*

– Zelei Miklósnak hívják azt a szerkesztőt, és nagyon sokat köszönhetek neki. Rengeteget tanultam tőle, amikor életemben először nagyon tüzetesen átvizsgálta az írásaim, és sorról sorra haladva megvilágította, hogy a jó szöveg elsősorban a nyelv ismeretéből fakad, nem pedig a nagy érzel-

mekből. Neki köszönhetően az Irodalom Visszavágban, röviden IV-ben jelentek meg az első írásaim, egy novella és egy emlékirat. Annak idején még internetem sem volt, 2004 környékéről beszélünk, és a falu könyvtárából küldtem szét az írásaimat olyan irodalmi lapoknak, többek közt az IV-nek, amelyeket akkor még alig ismertem. Valamiért az a képzet élt bennem, hogy az ember attól ír, hogy publikál. Ma is így gondolom, csak a motivációról gondolkodom másként. Akkor azt hittem, attól leszek író, hogy a szerkesztők az írásaim minősége alapján publikálásra érdemesnek minősítik azokat. Ma azt gondolom, hogy az ember attól ír, költő, hogy mindenáron meg akarja osztani másokkal a gondolatait, az érzéseit. Ez utóbbi nem jellemző rám, ezért is vagyok zavarban, amikor írónak, költőnek neveznek.

– *Szembetűnően sok író, költő van ma Magyarországon...*

– Igen, és a mennyiségi felhígulás miatt a *költő* szó végérvényesen értékét veszítette. A közlés-kényszer rengeteget árt a művészet színvonalának. Talán a halálfélelem, talán az önzés vagy a becsvágy szorongatja ezeket az embereket, nem tudom. Nem is akarok pálcát törni felettük, dicsekedvén, hogy nézzétek: én, aki örülök, ha

Felolvasás a Művészetek Völgyében, Lackfi Jánossal

két-háromhavonta írok egy verset, én vagyok ám az igazi művész.

– *Bevallom, engem egyszerre fásaszt és bosszant az irodalom-esztétikai okoskodás, illetve az öntetszelgő művészkedés. Te miként vagy ezzel?*

– Nem igazán tudok mit kezdeni sem a formaművészettel, az önmagukért való, elvont irányzatokkal, sem a saját maga világában és sértettségében elmerülő, unalmas hazabeszélővel, sem a nagyon lírai, szép, nosztalgikus és üres lírával. Unom. Sokáig azt gondoltam, hogy a szó elértektelenedett, hazuggá vált. Az eredeti jelenségek elkoptak, bemocskolódtak, elferdültek, de mostanra ez a véleményem is megváltozott. A szó ugyanis maga az ember. Benne van minden mondatunkban az egész gondolkodásmódunk, hitünk, félelmeink, neveltetésünk, olvasmányaink, minden tettünk, hibánk, erényünk, minden. Ezért lesz valakitől hiteles egy sor, mástól pedig hiteltelen. Ezért vannak a költők és írók közt Költők és Írók, beavatott és kegyetlenül őszinte emberek. Őket kell megtalálni a káoszban.

– *A jelenlegi káosz visszarendezhető kozmoszá?*

– Azt hiszem, vagy inkább remélem, hogy minden művészet nagy változáson megy keresztül. Az embereknek szükségük van arra a szellemi pluszra, amit csak a művészet adhat meg. A művészet, vagy amit én annak gondolok, egyszerre tanít és gyógyít. Nekem ettől szép. Összeköt az igaz, időtlen valamivel, mondjuk ki a nyökögés helyett, Istennel. Fogynak az önségítő könyvek, az emberek önmegismerő körökbe járnak, írnak, fotóznak, és így tovább. Mert érzik, többek annál, mint amivel azonosítaniuk kéne magukat.

Igazán ihletett mű viszont kevés van, és azt hiszem, szükségszerű is, hogy egyre kevesebb legyen. Nem lehet ugyanis mások helyett elvégezni azokat a nagyon kegyetlen önvizsgálatokat, tanulási fázisokat, szenvedést, tévutakon járást, amikből igazán tanulni tudunk. Mindezekről és a saját belső munkánkról is szólni egyre hiábavalóbb emiatt. Az én utam nem lesz olyan, mint a tiéd. Lehetnek átfedések, inspiráló találkozások, ezért nem szabad teljesen hallgatni. Meg kell mutatni, el kell számolni néha magunkkal, és ezt csak másoknak megvallva, az ő

elképzelt, személytelen tekintetük előtt tehetjük. Miattuk. Hogy lássák, nincsenek egyedül, de aztán menni kell tovább.

– *Máris a költői mesterség magvánál, legmélyebb titkainál tartunk...*

– Ezeknél a „vallomásoknál” érnek össze a végtelen közhelyek és a nagy igazságok. Az igazán beavatottak képesek felhozni ebből a határmezsgyéből olyan szavakat, amelyek megindítanak valamit az ember lelkében. Őszinte tükröt tartanak, és az önmagunkra ismerésben fellelegezhetünk. Mások viszont hazug, ferde képet mutatnak, ahol szebbnek, izgalmasabbnak, és nem tudom, még milyenebbnek mutatják a megismerés nehézségét, holott ők is jót akarnak. Versírás helyett a tetteknek, a segítő, közösen létrehozott tetteknek kéne egyre nagyobb publicitást kapniuk. Nem arra gondolok, hogy kísérjünk át egy vak nénit a zebrán, és fotózzuk le magunkat, hogy nézzétek, milyen jó vagyok. Holott mondhatjuk, hogy ez is inspiráló lehet, de valójában csak gusztustalan öntetszelgés. A motivációinkat sokszor már észre sem vesszük. Nagyon nehéz most embernek lenni. Erkölcsileg egyre nehezebb helyzetben vagyunk, egyre nagyobb kihívások és bonyolultabb helyzetek előtt. Közhely. Unalom. Én meg egyre türelmetlenebb vagyok emiatt. Magammal különösen. Még egy interjú is fel tud bosszantani. Azt érzem: lehet, hogy itt meg tudom fogalmazni a céljaim, és hálás is vagyok a jó kérdéseknek és a lehetőségnek, de rögtön lelkifurdalásom is van, hogy már megint csak a számát jártatom.

– *A Lyukasóra folyóirat szerkesztőjeként rengeteg kéziratot ta-*

lálkozol? A szerkesztői munka korlátozza-e a saját versek írását?

– Sággy Ildikó és Szakonyi Károly viszi a hátán a lapot. Én többnyire csak interjúkat készítek, ezért szerencsére viszonylag ritkán zaklatnak kéziratokkal.

– *Amikor betöltöttem a harmincadik életévet, egy lengyel költő arra intett: kezdjem el írni az első regényem, mert harminc fölött minden költőnek kell írnia egy regényt. Te ezt már megcselekedted. Hasonló indítatásból? És mit gondolsz: egy költő prózáján érezni, hogy azt egy költő írta? Azaz: egy költő másképpen ír prózát, mint egy „csak” író?*

– A kezdetek kezdetén és az elmúlt években is a téma minősége indított prózáírásra. Vannak dolgok, tapasztalatok, történetek, gondolatok, érzések, mondanivalók, amelyeket versben lehet elmondani, és vannak olyanok, amelyeket prózában. A jó versben mindig több a csönd, mint a mondanivaló. A prózában pedig talán pont fordítva. Egy költő prózájában megmarad a költők „hangja”. Kosztolányi Dezső, Jékely Zoltán, Füst Milán, Tóth Krisztina jutnak most hirtelen eszembe.

– *Egy alkalommal azt mondtad nekem: regényed írásakor mindennap legalább egy óra kell ahhoz, hogy a szöveg visszaengedjen magához...*

– Így igaz. A hétköznapok, a lótas-futás széttöri a figyelmem. Ezért is döntöttem úgy, hogy ettől az évtől kezdődően kevesebbet vállalok. Idén harminckét éves leszek. Fialat, öreg, sosem tudtam mit kezdeni ezekkel a kategóriákkal. Mindenesetre most azt érzem, hogy változtatnom kell a dolgokon. Kevés dolgot szeretnék csinálni, de azt nagyon elmélyült, odaadó

figyelemmel. Írni is csak így tudok. Hangolódok, hordozom magamban, amíg a lelkifurdalás elviselhetetlen nem lesz. Akkor írom meg.

Igen, van egy kész regényem, de egyelőre még nincs kiadója. És annyira nem is töröm magam. Izgalmas volt megírni, érezni, ahogy egy új világot teremtek. És gyötrelmes volt, amikor a barátaimmal dolgoztunk rajta. De egyelőre bizonytalan vagyok afelől, hogy adok-e bármit is másoknak ezzel a művel. A minap közel ezer könyvet költöztettem át egyik helyről a másikra. Ahogy rendezgettem, poroltam őket, azon gondolkodtam, hogy a következő költözéskor mennyit vinnék magammal, vagy melyiket nyomnám a gyerekem kezébe, amikor egy nap a szemembe nézne, és azt kérdezné: miért születünk a világra? Nehéz erre válaszolni, de egyelőre még mindig a hallgatás tűnik a legjobb megoldásnak.

– *Köthető-e nálad valamilyen napszakhoz az írás, van-e kialakult alkotói munkarended?*

– Nincs sajnos munkarendem, holott nagyon szeretem a rendet. A regényem legnagyobb részét akkor írtam meg, amikor egy barátóm befogadott, és megkaptam a szállodája egyik lakrészét. Életem egyik legszebb hónapja volt. Dél előtt besegítettem neki a szálló ügyeiben, vagy bementem a piacra, aztán írtam. Francesca főzött rám, és amikor már nem volt erőm tovább írni, kitekertem a tengerhez. Verset ritkán írok. Csak akkor írok le bármit is, amikor már nem bírom tovább. Kézzel írom le őket, aztán ha már sokadszorra átírtam, átvezetem a számítógépbe. Teljesen más olvasata van egy versnek a képernyőn.

– *Egyetlen komoly szerző sem kedveli azt a kérdést, hogy „miről szólnak a verseid?”, „miről szól a regényed?” Ennek ellenére sajnos nem kerülheted el, hogy beszélj a regényedről. Mi a témája, és hogyan találtál rá – vagy a téma talált rád?*

– A regény fő témája után rögtön a narrátor hangja kezdett dolgozni a képzeletemben. Tudtam, hogy három elbeszélő lesz, miként három helyszínen is játszódik a történet. Szerintem minden térnek megvan a maga szellemisége. És ezt nemcsak a leírásokkal akartam visszaadni, hanem a leírói minőséggel is. Az első rész Szicíliában zajlik. Az elbeszélő egyes szám első személyben beszél. Gyorsan pörögnek az események. A déliek közvetlenségét, „éljünk a mának!” életérzését akartam visszaadni. Olyan az egész, mint egy jó lektűr. A második részben éles váltás következik. Átváltunk múlt időbe és egyes szám harmadik személybe. Általában óvatosan bánok a nemzetkarakterológiával, itt mégis megteszem. Ránk, magyarokra nagyon erősen jellemző a múltban élés, a bizalmatlanság és a távolságtartás. A főszereplő visszatérni kényszerül Magyarországra, Zugló és a Kékgolyó utcai onkológia valóságába. A harmadik fejezet egy reptéren játszódik, a narrációk egyfajta szintézise ez: egyes szám harmadik személyben, de jelen időben láttatjuk az eseményeket, mintha egy térfigyelő kamera objektívén keresztül figyelnék. A történet egy anya és lánya kapcsolatát dolgozza fel. Mások szerint nemzedéki témákat boncolgat. Nekem nagyon fontos motiváció volt a regény megírásakor Perszephoné és Démétér története. Külön öröm volt, amikor

Székelyudvarhelyen Murányi Sándor Olivérrel, Jász Attilával és Oravecz Péterrel

a mítosz különféle olvasatai után kutatva rátaláltam egy olyan feltételezésre, miszerint Hádész pont Sziciliában, a Pergusa tónál rabolta el a naiv istennőt.

– *Igaz-e, hogy már a következő, második regényed foglalkoztat? Talán már el is kezdted a munkát?*

– Erről nem szeretnék beszélni. Egyelőre az elsőt kéne kiadatni, már ha úgy döntenek.

– *Lengyelországban hallottam egy költő szájából: „Az irodalom köztársaság.” Szerinted mennyire közösségi az irodalom? Másképpen: önmagad magányos alkotónak tartod, vagy igényeled a műhelymunkát, a társakat?*

– Az egyedüllét ismerős, otthonos közegem, ezért nem szenvedek tőle. A magány csak akkor szorongat, amikor azt érzem, valami megállt, bezáródott, nem viszl előre. Alkotás közben viszont soha nem vagyok magányos. Az pont azok közé a ritka pillanatok közé tartozik, amikor összekapcsolódom valami nagyon izgalmas, bölcs valamivel. Igényelném a műhelymunkát, akár csak az egyszemélyes műhelymunkát, az olvasást is. De sokszor csak esti olvasások-

ra futja. Mindennél jobban vágyom egyébként arra, hogy közösségi ember legyek, de eddig egyetlen közösségben sem bírtam megmaradni. Az irodalmiakban különösen nem. Ám még mielőtt hálátlannak tünnék, mindenképp meg kell említenem Lackfi Jánost és Vörös Istvánt. Ők voltak a tanárim a Pázmány Péter Katolikus Egyetem kreatív írás kurzusán. És vannak emberek, akikre elsősorban nem tanárként gondolok: Osztovíts Ágnes, Szakonyi Károly, Végh Attila, Molnár Krisztina jó barátaim, sokat köszönhetek nekik. Nagy segítség az is, hogy egy költővel élek együtt. Az utóbbi időben Pétertől tanultam a legtöb- bet a világról, költészetről, önma- gamról.

– *Igen, társad, Oravecz Péter költő és zenész. Irodalmárként fontosak számodra a társművészetek?*

– Viszonylag sok filmet nézek, és ilyenkor, télen bizony beszipant egy-egy sorozat is. Színházba havonta egyszer-kétszer jutok el. Képzőművészet terén vannak talán a legnagyobb elmaradásaim, de például Döbrönte Zoltán, Kont- ra Ágnes képeihez jól tudok kap-

csolódni. Egy időben a távol-keleti fotóművészek, a kínai festészet, a japán divattervezők letisztult vi- lága is izgalmas felfedezés volt.

– *Az írás mellé használasz háttérzenét?*

– Egy időben folyton szólt valami a háttérben, munka mellé különösen jól jött néhány instrumentá- lis zeneszerző. Ma már ez sem fontos. Főzés, házimunka mellé, szövéskor inkább rádiót hallgatok, mert amúgy alig követem az aktuá- lis híreket. Tévé nem nézek, újságot sem járatok.

– *Beszélgetésünk elején Max Richtert említetted. Hazánkban na- gyon kevésbé ismert ez az 1966- ban született brit–német zeneszer- ző. Miként találtál rá?*

– Nem vagyok tudatos zene- hallgató. Általában valahogy meg- találnak bizonyos zenék, előadók, akiket addig hallgatok, amíg meg nem unom őket. Kevés előadó van, akiket bármennyig tudok hall- gatni, de például Erik Satie, Dus- tin O’Halloran vagy Philip Glass köztük van. Az ortodox kórusmü- veket is szeretem. A Szent Efrém Férfikar koncertjein például gyak- ran ott vagyok.

– *Életed fontos szellemi-lelki kalandja Olaszország, annak is a déli csücske. Mikor és hogyan lépett be az életedbe?*

– Az egyetem utolsó évében Erasmus-ösztöndíjjal kerültem ki Sziciliába. Egyfajta szellemi újjá- születés színhelye volt. Megtanul- ni egy új nyelvet felér egy új én életre keltésével. Ott született meg bennem valaki, akit addig nem is- mertem. Ez a valaki csak akkor él, ha olaszul beszélhet. Gondtalan és felszabadult. Minden, ami egyéb- ként nem vagyok.

– *Olaszországi otthonosságod, az olasz kultúrához kötődésed szá-*

momra meglepő. Hiszen igaz, hogy külsőre töről metszett signorínának tűnsz (haj- és bőrszíned alapján), ám vérmérsékleted inkább a visszafogottabb, csöndesebb népekkel rokoníthat. Mi fogott meg az olasz világban?

– Igen, külsőre olasznak lát-szom, kivéve a száznyolcvan centis magasságomat. Az olaszok nagyon szeretettel emberek, mint minden déli nép, amely nem ismeri az évszakok körforgásának szélsőségeit. Szorongás nélküliek, mint minden olyan ország szülöttei, akik nem ismerik a teljes megszűnés lehetőségét. Emiatt ők például nagyon nehezen értették meg az én érzéseimet, vagy például a lengyel barátainóiméit. Miért vagy szomorú? – kérdezték sokszor. Nem értették a mi kelet-közép-európai szorongásunkat. Veszélyes dolog volna nemzetkarakterológiai köz-helyekbe bocsátkozni, de tény, hogy kezdetben egy nagyon színes, multinacionális közegben mozogva gondolkodtam el először a magyarságomon, és az új nyelvvel bajlódva a saját nyelvemhez fűződő viszonyomon. Egy-két hónap után leváltam az erasmusos köze-gről. Egyre több szicíliai ismerősöm lett, köztük néhány igazi jó barát, akikkel aztán rengeteget utaztunk a fél magyarországnyi szigeten. Tőlük tanultam meg, hogy ha nem tervezel és aggódsz, minden jól alakul. Egyfolytában azt éreztem, hogy megrendezett film-jelenetek szereplője vagyok. Még a szemetet is szerettem az utcán. Nincs erre épeszű magyarázat. Genius loci? Előző életek? Nem tudom, mindenesetre a mai napig visszajárok, és a csoda ugyanúgy megtörténik.

– *Második verseskönyved, a 2015-ben megjelent Séták peremvidé-*

Borlovaggá avatnak Tállyán

ken egyik kulcsszava: tenger. *Mesélj nekünk erről a viszonyról és lírai tartományáról!*

– Messze van már ez az élmény, és minél többet beszélek róla, annál inkább valami mássá alakul, mint ami akkor volt. A tenger számomra még ma is leginkább az elvagyódás valamilyen ismeretlen, emlékeken túli tartományba. A tenger ajtó, a horizont a küszöb. Honvágygal gondolok a mögötte lévő világra. Azonban a hiányon túl ott van benne a remény is. Hiszen hogyan is hiányozhatna valami, ami korábban nem létezett...

– *Somlóvásárhelyi lányként, a somlói borvidék szülöttjeként szinte elvárható tőled, hogy tisztelője légy a bornak. Miként lettél a messzi tokaji borvidék egyik borlovagrendjének tagja?*

– A tállyai Oroszlános Borhotel két évvel ezelőtt elindított egy nagyon tiszteletre méltó kezdeményezést. Fiatal művészeket láttak vendégül egy hétig, cserébe pedig nem volt más dolguk, mint inspirálódni, és valamilyen művészi formában megörökíteni a tapasztalataikat. Az idő tájt elvállaltam, hogy írok egy könyvecskét a ma-

gyar borról, kapóra jött a lehetőség. Jó barátok lettünk a helyiekkel, talán ezért is gondolták azt, hogy méltó vagyok erre a kitüntetésre. Ettől függetlenül továbbra is csak annyit szeretek elmondani egy borról, mint egy versről: jó vagy rossz.

– *Társalkotója vagy egy különleges szellemi értéknek, a Kis Hungarikumhatározóknak...*

– Ez a kiadvány Szabó Zsófi grafikus diplomamunkájának indult, aztán mivel nagyon jó fogadtatása volt, sorozattá nőtte ki magát. Zsófi szerette volna megreformálni a hazai szuvenírkinálaltot egy kicsit frissebb, ízlésesebb, ugyanakkor praktikusabb ajándéktárgyakkal, mégpedig kis, színes, humoros könyvecskékkel, amelyek most már öt nyelven olvashatók. A könyvsorozat nagy részét csak szerkesztettem, de a piac-, pusztá- és borhatározókat én is írtam.

– *A Versek Szódával című irodalmi sorozat szervezése, moderálása során milyen tapasztalatokat szerezte?*

– A sorozat szervezésében én csak segédkeztem. A *Versek szódával* sikere, és egyáltalán létrehozása Szentmártoni János és Gré-

ger Zsolt érdeme. Alapvetően rendezvényszervezői tapasztalatokkal gazdagodtam az idő alatt, meg egy párkapcsolattal, hiszen ott ismerkedtünk meg Oravecz Péterrel.

– *E sorozat tükrében, de azon túllépve is, milyennek látod kortárs irodalmi életünket, a kortárs lírát?*

– A kortárs irodalmi életet elszomorítóan megosztottnak, párbeszédképtelennek látom. Azt hittem, hogy a mi generációnk már túllép ezen. A népies, urbánus, konzervatív, liberális kategóriák után még mindig nagyon erős a felosztásban gondolkodás igénye. Napjainkban ezt leginkább talán az a helyzet hívja életre, hogy az írók, költők többsége egzisztenciálisan függ az irodalomtól. Ki a kereskedelmi szféra igényeinek kíván megfelelni, ki pedig állami támogatásokból és pályázatokból próbálja fenntartani magát. Mindkét helyzetben ugyanaz lesz a végeredmény: elveszítik művészi szabadságukat, hiszen mindkét fő támogatónak megvannak a maga igényei, elvárásai. Az alkotók is tudják ezt jól, ezért vannak sokan meghasonlott helyzetben. A legjobb védekezés a támadás elvén azonban sokan a másakra mutogatnak, ahelyett hogy felismernék, hogy csak nagyon nehéz helyzetben vannak, de a céljaik, ha valóban művészekről és nem szócsövekről van szó, közösek.

– *A huszon- és harmincéves nemzedék hajlandó átvenni az idősebbektől a stafétát – vagy inkább a saját útját járja, csak azzal törődik?*

– A huszon-harmincévesek, vagyis a korosztályom látszólag tiszteletlen a nagyokkal szemben, holott egészen másról van szó. Egyszerűen más kommunikációs és érintkezési formáink vannak.

Az Orpheusz Kiadó legsikeresebb szerzőjének járó díj 2015-ös átadásán, Jókai Anna, Szakály Sándor és Szentmártoni János társaságában

Ennek következtében változik az is, hogy kiket és hogyan szólítunk meg, illetve kik szólítanak meg minket. Sokan nem azért nem küldik el az első kötetüket ennek vagy annak, mert nem hallottak róla, vagy ne tisztelnék, hanem mert egyszerűen már levelezni sem leveleznek, ez a kapcsolatindítási mód nem él bennük lehetőségként. Nehéz fiatalnak lenni azért is, mert ma már tényleg alapjaiban formálódik át a gondolkodásunk. Én magam is, ha beugrik egy sor, mondjuk József Attilától, de nem jut eszembe a vers címe, akkor nem csapom föl és olvasom végig a kötetét, hanem beírom a keresőbe, és huss, már ott is van, hogy *Medáliák*. Ezzel pedig alapjaiban fosztom meg magam az elmélyülés és a felfedezés élményétől, holott ez minden befogadói vagy alkotói munka alapja.

Ugyanígy a nagy „öregek” is bajban vannak. Fogalmuk sincs, hogyan gondolkodunk, milyen felgyorsultan, szétszakadva élünk. A minap interjúztam egy addiktológus doktornővel többek között az internetfüggőségről, és ennek kapcsán elmondta, hogy míg a generációs szakadékok néhány évvel

ezelőtt még húszévente alakultak ki, ma már ötéves periódusokról beszélhetünk. A technika gyors fejlődését ugyanis már nem tudjuk követni, holott a kommunikációt, és ebből fakadóan egyre több területet az életünkben egyre inkább ez határoz meg. Sajnos.

– *Szinte mindenkihez létezik egy személyes út, csak rá kell találni...*

– Ha valakiben igazi érdeklődés és szeretet van, akkor kialakulhatnak kortalan barátságok. Ha Szakonyi Károllyal például nem találkoztam volna hetente a Lyukasóra szerkesztőségében, és nem fordul felém olyan nyitottsággal, közvetlenséggel és szeretettel, soha nem mertem volna megszólítani, megmutatni neki az írásaim, vagy csak egyáltalán beszélgetni vele. Ez persze az én önbizalomhiányomról tanúskodik, meg talán egy rossz beidegződésről is, arról, hogy a „nagyok” túl messze vannak. Éppen ezért hiszem: ha a szándék és a nyitottság megvan, akkor találhatunk mestereket, jó barátokat, de ennek az intézményesített módszereit ugyancsak kétségbe vonom.

Zsille Gábor

Az alagút végén Vári Fábián László:
Ereimben az idő,
Magyar Napló Kiadó,
2015.

Vári Fábián László legújabb verseskötete szerves folytatása az öt évvel korábban megjelent *Jég és korbácnak*. Ezt nem csupán a versek hangulata és üzenete támasztja alá, hanem az a tény is, hogy néhány korábbi írás visszatérően megjelenik az új kötetben is – mintegy refrénszerű, ráerősítő érzést indukálva.

A négy ciklusra épülő gyűjtemény első szakaszának címadó verse (*Az alagút végén*) egyúttal a könyv nyitódarabja is. Megrendítő már az első oldalon szembesülni azzal, hogy „valaminek” a „végéről” kell beszélnünk. Pedig az alagút vége hétköznapi értelemben a sötétből a világosba való érkezést jelenti. Csakhogy itt az élet alagútjáról van szó.

Ha az első pillanatban még vitatkozni akarnánk is a szerzővel, miszerint ennyire azért nem sötét a lét, bizonyos eszünkbe villan, hogy az alagút sem szűkszerűen sötét. Annyi fény van benne, amit az ember magának megteremt. Vagyis amit az emberi érzékek és az emberi tudat képes befogadni a körülötte lévő világból, az nem több, mint amit egy alagútban végigbotorkálva megtapasztalhatunk. Hisz a mindenség parányaként eleve egy zárt világban élünk – korlátok, falak között. S e korlátokat olykor még magunk is növeljük.

A remény azt súgja, hogy az alagút végén fény, tisztaság, lelki megkönnyebbülés vár ránk. Vári Fábián László verse azonban nem ilyen képet vetít elénk: „Az alagút végén / hideg lesz nagyon. / Szellőt, madarat / nem ringat a lomb”. Riasztó, dermesztő a teljes kiüresedés. Ám ott a válasz a következő szakasz első négy sorában: „Itt végképp véget / ér az ember útja: / az árnyak fázva összegömbölyödnek”. A halál tehát, mint egy újfajta létnek a kezdete van jelen: az összegömbölyödő árnyak egy új születés fájdalmát vetítik elő („a jövő tornya / máris fáj a földnek”).

A kötet címadó verse a „mik voltunk – mivé lettünk” kérdését is rendkívül plasztikusan festi meg: „Anyám szikla volt, apám a szél... // Anyám elfogyván sivatag lett... // Apám nélkül egy holt víz a tenger” (*Ereimben az idő*).

Az európai tudatban a halál és a gyász színe fekete. Nem csoda, hogy a következő vers „megfeketedik”

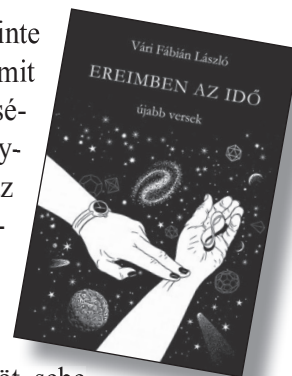
(*Fekete rímek*). A szövegben szinte minden olyan elem megjelenik, amit a magyar köznyelv – akár a mesében, akár a természettudományban, akár a történelemben, akár az irodalomtörténetben – fekete jelzővel illetett (fekete péntek, fekete bojtár, fekete özvegy, fekete holló, fekete tó). Fekete világban élünk, ahol „csak a Megváltó öt sebe tiszta”, de a költő egy másik képpel is ellenpontozza az örökös feketeséget: „hófehér galamb vár a kereszten / fekete lelkelem hozzá eresztem”.

Isten – és a Megváltó – folyamatosan jelen van ezekben a versekben. Van, ahol kimondatlanul, van, ahol nevesítve. Az élet és halál, a múlt és a jövő, továbbá a jelenben megfogalmazódó vágy és remény – egyáltalán a lét – elképzelhetetlen a teremtő erő nélkül. De Madách óta tudjuk, hogy a teremtett lény nem minden ponton tudott élni ezzel a bizalommal.

Az ember hajlamos túlértékelni önnön szerepét, holott „embernek lenni semmiség” (*A földről régóta*). De a kapaszkodók nélkül élő – saját fontosságátudatába beleszületett, belenevelt – új generáció már csak azért is nehezen tudja feldolgozni a mindennapok megpróbáltatásait, mert a „válságkezelő nincs velem”, és „Szegény bús bolondja / a világhálóba gabalyodva / lesipuskás bloggerek által / blokkoltan, ficamodott szárnyal / nyeli a kommentek tucatjait” (*Az angyal és a hold*).

Nem is annyira az alagút vége félelmetes tehát, hanem maga az alagút. A próbatétel. Pedig a mi próbatételeink elenyészően szelídek apáink, nagyapáink megpróbáltatásaihoz képest. A sztálini gulag-korszak képeit villantja fel példaként a költő: „Nagydonbásztól Krasnojarszkiig / felszántok minden gulag-telket //... // De ha vége a razzianak, / visszamehetek – mondják – bátran, / megláthatom, ha azt akartam, / apám s anyámat rabruhában” (*Már ma éjjel*).

A második ciklus (*Halál ellen*) minden darabja dedikált vers. A megszólítottak (Görömbei András, Nagy Gáspár, Utassy József, S. Benedek András, Fekete Gyula, Antall István, Kutlán András, Jókai Anna, Oláh János, Hajdú Lajos, Jánosi Zoltán) régi jó barátok, alkotótársak – vagy olyan elődök (József Attila, Nyíró József), akiknek életében és halálában (halál utáni meghurcoltatásában) talált figyelemre érdemes mondanivalót a költő.

„Amnéziában élek én, // mi végre szültek, nem tudom, / jégvirág minden bánatom” – írja Görömbei Andrásnak ajánlott versében (*Jégangyal*). A ciklus-cím szerint a halál ellen szólnak ezek a versek, de mindjárt a nyitódarabban leszögezi a költő: „A varázsige itt mit sem ér”. Mert nem is varázsigékre van szükség, hanem tartalmas emberi kapcsolatokra, barátságra, együttérzésre, összetartozás-tudatra – és soha nem fakuló, nem homályosodó emlékezetre. Ezt lett volna fontos megérteniük azoknak is, akik annak idején Nyirő tervezett újratemetése kapcsán tiltakoztak. Holott csupán a legemberibb gesztusról volt szó – miként azt a hazátlanul bolyongó lélek nevében a költő megfogalmazza: „szedd össze csontkezem, Jézusom, vezessél engemet haza”. Az otthonhoz, a házához, a szülőföldhöz való ragaszkodás napjainkban mintha már nem volna olyan fontos érték, mint a korábbi időkben. Tapasztalhatjuk, hogy – a jobb megélhetés reményében – sokan cserélnek házat és hazát. S olykor szükségképpen nyelvet is. Nem véletlenül szakad fel a fohász a költőből: „Telepítsd újra nyelvedet” (*Szent a föld*).

Rendkívüli erővel hatnak a mostanában szinte már teljesen elfelejtett (2007 januárjában elhunyt) Nagy Gáspár emlékének szánt vers sorai is: „most titkosítják az arcodat / már dekódolták a verseket / és gumibot gáz könny-áldozat / vár Pesten az égi madárra”. Különös hangsúlyt kapnak ezek a gondolatok, ha visszaemlékszünk a 2006-os esztendő magyarországi viszonyaira, az őszi tüntetésekre.

A ciklus talán legsúlyosabb darabja a már említett *Változatok a halotti beszédre* című alkotás, amelyet Zoltán fiának ajánlott a szerző. Több jeles költőnk, írónk is megkísérelte már, hogy legrégebbi magyar nyelvű szövegemlékünket alapként használja alkotásaihoz (például Kosztolányi, Márai). Vári Fábián László saját családi hagyományaiból és a kárpátaljai kisebbségi létből építkezve veti papírra sorait, és rajzol meglehetősen vészterhes képet: „Apai nagyapám kitett magáért, / két fészekalja utódot nemzett. / Őt fiút csak a megmaradásért, / három lányt halott, hős fia helyett. / Jaj, hogy e pompás vérörökséget / fiai jórészt elpazarolták! / Segített benne Prága és Moszkva, / s egy reggel nem volt már Magyarország. // Négy apa után hárman maradtunk. / Félárbocon nevünk lobogója. / Jimmy Fébien fent Kanadában, / s az ő öcs-

csének sem lesz már utóda”. Önsorsrontó, fogyatkozó nemzet, meg nem született gyermekek, elhagyott haza, elfelejtett (lecsérélt) nyelv vízióját vetíti elénk. Mindez tökéletesen rímel a ciklus egyik versében (*Jég és korbács*) szintén megszólított Fekete Gyula 20-30 évvel ezelőtt felvetett gondolataira.

A fenti komor képet enyhíti némiképp a harmadik ciklus (*Lágyabb énekek*) könnyedebb hangvétele. Ezekben az írásokban a szerelmes-erotikus témák a klasszikusok (például Szabó Lőrinc, Babits) modorában, vagy tőlük átvett motívumokra építkezve jelentkeznek.

Szikár tárgyilagossággal indul („Midőn még szerelemképes voltam, / öleltük egymást ínszakadásig”), majd finom vallomással folytatódik a feleségnek ajánlott költemény (*Megkésett vallomás*): „Szerettelek szőnyegen, széken, / kádban, megroppant gerincű ágyon”, hogy aztán a „megtagadtalak mégis tavaszra” kitétel teljes súlyával rátelepedjen a dadogó emlékezetre, és az egyszerűt felejthetővé, a megtartó vágyat pedig örökérvényűvé emelje.

A záró ciklus (*Versek a Lúdas Matyiból*) szójátékokon alapuló versparódiákat, vagy alkalmakra írott vidám rögtönzéseket, tréfás szövegeket tartalmaz. Itt is megjelenik természetesen a bővérű erotika: „Vízen ring a katamarán, / tenyerem a Kata farán” //...// de rándul a Kata izma: / nem lesz ebből kataklizma?” (*Kata-strófák*). Ugyancsak poénra kihegyezett a Petőfi-motívumra építkező *Őszi panaszok* című alkotás: „Aludjál hát, szép természet, / záruljon be lágy öled. / Másként az erkölcsrendészet / kattint rád erényövet”.

Teljességre törekvő, érzékeny költészet Vári Fábián Lászlóé. Az élet felől közelítve fogalmazza meg látleteit – felvállalva az érzelmi kiszolgáltatottságot, a védtelenséget. Az olykor a sorok mögé csempészett szelíd irónia pedig markánsná teszi a mondanivalót (pl. „Ki belegondol, bele is szédül. / Itt lenn és ott fenn államcsíny készül”).

A költő ezúttal ismét bizonyította, hogy nem csupán ragyogóan tud játszani a szavakkal, a formákkal, hanem napjaink minden posztmodern törekvése ellenére sem érzi korszerűtlennek, hogy írásaiban erkölcsi tartalmú üzenetet fogalmazzon meg az olvasó számára.

Oláh András

Nagymama arca Papp-Für János: *Árnyékapa*,
Magyar Napló Kiadó, 2016.

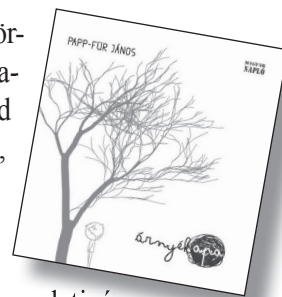
Nemrégiben rendszeres délutáni vonatútjaimon ismerkedtem meg Papp-Für János *Árnyékapa* című kötetével, vonatfütyös, zakatolós húszperces magánymorzskákat szedegetve Budapest és Rákosliget között.

Ezek a versek végérvényesen felnőttekhez szólnak egy gyermekszájból, olyanokhoz, akik azonban megőrizték gyermekszívüket: „anya soha nem fért bele az iskolatáskámba. / tegnap hajnalig hallgattam, ahogy sírt. / apa egész éjjel a konyhában szégyellte magát, / könyökölt az üres üvegek között, / átlátszó tekintete lecsorgott az asztal széléről.” A könyvben a megszépítő messzeségből is tragikus gyermekkor létélménye tárul elénk: egy család élete elevenedik meg, egy olyan családe, ahol semmi sem idilli, legfeljebb az emlékezés és a gyermeki tudat, látásmód teszi azzá a múltat. Az apa úgy van jelen, hogy nincs: többnyire a kocsmából kell hazahozni, illetve Sport szeletért cserébe falazni neki, hogy tovább maradhasson ott; az anya a megkeseredett, gyenge csontú és lelkű háziasszonyok otthoni viszállyokkal terhes életét éli. A *Valami után* című vers a nagymamáról fest megejtően szép képet: „nagymama fekete kendője napok óta / elő van készítve a régi varrógépre, / aminél üldögélve meghajlott a háta. [...] sír, ha rózsafüzért vesz a kezébe, / ha bibliát, akkor megölel. / egész életében szüntelenül imádkozott, / és ettől egyre szebb az arca.”

Feltűnnek még más gyermekek is a történetekben: hűg, unokatestvér, központi helyen természetesen maga az elbeszélő. Aki elmondja, miként kell lerajzolni a fájdalmat: „végül egyszerű grafitceruzával rajzolom / meg az egész családot, éppen csak / néhány vonallal, ki sem satírozom. / kivéve a szemek alatt, de azt elmárgálom. / legnehezebb a sírást lerajzolni. / nem elég lefelé görbíteni a száját, / mint a rajzfilmekben.” Felidézi az ünnep örömet, amely a kisgyereket elvarázsolja: „felragyog szemünkben egy újabb ünnep / és a megbocsátás esélye. [...] apát várjuk. azt ígerte, siet, / és belefáragja a karácsonyfát a tartóba”; visszaemlékezik a hétköznapok megalázó, ám gyermekként maguktól értetődő eseményeire: „az iskolában mindig azt mondták, / hogy mi szegények vagyunk. / anya háttal állva keni meg a kenyéret, / ne vegyem észre a penészes oldalát.”

Az emlékezet mélyrétegeiből törnek felszínre ezek a lendületes szabadversek; míg a megszólalásmód a prózai stílusú élőbeszédet idézi, addig a szövegvilág nagyon is lírai: igazi, expresszionista töltetű, energiadús költészettel állunk szemben. Az teszi többek között eredetive ezt a költészetet, ahogy a költő összedolgozza a narratív megszólalást a szubtilisabb, fragmentáltabb és elvontabb lírai dikcióval, lásd erre példának a hosszabb elbeszélő versek közt elhelyezkedő háromsoros csoportképet: „istenke megnézi magát a tükörben, / hasonlít-e még ránk. / levetkőzik, majd újra fel.” Értelmezésem szerint itt arra történik utalás, hogy Isten a maga képmására teremtette az embert, aki most mégis ilyen rozoga állapotban van; végig-méri magát ruhátlan is, tüzetesebben szemügyre véve kreációja prototípusát. S mivel Isten nem teremt rosszat, azt kell hinnem, mégis valami szépet, valami teremtésre érdemeset lát a tükörben. Érdekes, hogy a nagymamát a költő másutt csúfnak láttatja: „olyan lettem, mint nagymama arca. / vagy mint az a főzelék, / amitől mindig hánynom kellett, / és elsápadtam már a szagától is.” Ez a tematikus ellentmondásosság – korábban a nagymamát öregségében is szépnek, angyalszerűnek ábrázolja, majd pedig a hányást okozó főzelékhez hasonlítja – másutt is tetten érhető a szövegben.

A kötet ciklusokból építkezik, melyeket egy-egy gondolatfutam tagol, gyakorta egyetlen mondat, amely cikluscímeként is értelmezhető: „magány az, ha már nem hiányzik senki”; „úgy nézel rám, mint akit ma elfelejtetek”; vagy „nem az fáj, hogy nem láthatlak, hanem az, hogy láttalak”. Ezek a kis kiszólások már a meglett költő hangján csengenek, a gyermeki dikció eltűnik, komorba vált, végérvényesen felnőtt az, aki e sorokat kimondja. A gyermek még nem érzékeli a maguk súlyában az otthoni eseményeket – noha kiderül karácsony után, hogy apa elcserélte a szánkót két felesre és egy sörre –, a saját gyermekszemüvegén át látja a maguk rettentében is természetesnek azokat, s látjuk vele együtt mi is. Mégis a felnőtt ember szavait olvassuk: komoly, kiérlelt megszólalásmódú, izgalmasan dimenzionált versbeszéddel találkozunk Papp-Für János legújabb kötetét olvasva.

Simon Adri

„Jelet hagyni
versekben”

Pécsi Györgyi (szerk.):
*Októberi stációk. Nagy
Gáspár és 1956. Válogatott
írások*, Nap Kiadó, 2016.

„Hirdesd az ígét, állj vele elő, akár alkalmas, akár alkalmatlan... mert jön idő, amikor... az igazságot nem hallgatják meg, de a meséket elfogadják. Te azonban maradj mindenben megdöntve, viseld el a bajokat, teljesítsd az ige hirdetőjének feladatát, töltsd be szolgálódat.”

(Szent Pál apostol 2. levele Timóteushoz)

Pécsi Györgyi az 1956-os forradalom 60. évfordulója alkalmából figyelemreméltó kötetet szerkesztett Nagy Gáspár emlékére. A válogatás nemcsak a költő – ’56-ot és az azt követő „amnésiás éveket” megidéző – lírai és prózai alkotásait, valamint „rendszerelő versei”-t foglalja magában, hanem olyan interjúkat és esszé-iztikus szövegeket is, amelyek jól megvilágítják az említett művek hátterét.

A kötetet két emblemikus alkotás vezeti be. Az első egy olyan költemény, amely a költőnek a fegyvert kereső pufajkásokhoz fűződő, hosszabb távon is meghatározónak bizonyuló gyermekkori élményét mutatja be. A másik pedig az általa Bécsben, 2000-ben elmondott októberi emlékbeszéd. Hosszú út vezet az 1956-ban mindössze kilencéves kisfiú eszmélkedésétől az ifjúnak az 1968-as prágai és gdański eseményekre, majd az érett férfinak a ’89-es fordulat(ok)ra való reflexióin át az idősödő embernek a demokráciába vetett hit megtorpanásával való szembesüléséig.

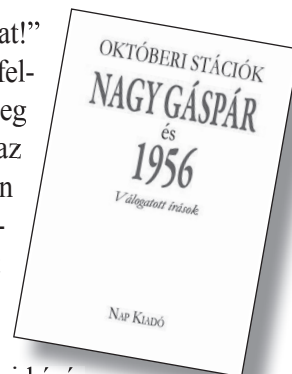
Ki is tehát a költő, aki a megrendíthetetlennek tűnő hatalommal szembeszállva mer önmaga lenni? Az emlékbeszédben szerényen és őszintén szól önmagáról: „Csak költő vagyok, csak a legnagyobb költőapostol, Petőfi Sándor rendjéből való legkisebb Nagy. [...] Nem voltam bátor... Csak éppen nem merem félni.” Azaz nem félt „verspetárdák”-kal vállalni a küzdelmet, „az »emelkedő nemzet« egykori büszke részeseként” őrizni ’56 erejét a nemzet tudatában.

Nagy Gáspár azért sorakozik fel a nyugatra menekült „búvópatak nemzedék” mögé, hogy „Magyarországon is beszéljünk arról, ami a legjobban fáj: a takart sebről, a felejtés ragályáról, és a temetetlen holtakról, a mártírok méltó végtisztességének szükségességéről”. Alig húsz éves még, amikor 1969-ben megfogalmazza költői elhivatottságáról szóló vallomását: „Ki bérelt föl a porlekedésre? / S ki fogta be a szádat? // Ki döntötte el / hogy ki lesz a gyáva? // Kezét ki mosta csendben? / [...] / Az bérelt föl a por-

lekedésre, / aki befogta a számat!” (Ki?) Kérdőjelek sorjázása után felkiáltójeles csattanóban kapjuk meg a választ: paradox módon éppen az egyént és a társadalmat kordában tartó, az ellenvéleményt hangoztatót némaságra ítélő hatalom volt az, amely őt megszólalásra és küzdelemre készítette. Az 1956 emléket meggyalázó, azt feledtetni kívá-

nó rendszer még 1985-ben is emlékeztetvesztést remélt. Nagy Gáspár így felel erre: „Azt hiszem, írók számára különösen embertelen aszkézis: lemondani történelmünk bizonyítható sebeiről.” A nemzet szabadságésgményei szolgálatába szegődő írókról beszél – azokról, akik a rendszer által kijelölt irányjelző hatalmi sarokpontok fókuszaival – 1848, 1919, 1945 – szemben, új időléptékben – 1848, 1956, 1989 hármában – határozták meg történelmi fejlődésünk mértékadó vonulatát. A költő kötetei – *Koronatűz*, *Halántékdob*, *Földi pörök*, *Kibiztosított beszéd*, *Műlik a jövőnk*, *Fölös ébrenlétem*, *Ezredváltó sűrű évek*, *1956 fénylő arcai...* – már „beszédese” címükben is magukban hordozzák azt a vívódást és szembeszegülést, amellyel korához viszonyult.

Az *Októberi stációk*ban közölt Nagy Gáspár-írások, továbbá az értelmezést elősegítő tanulmányok, méltatások és interjúrészek szerzői feltárják azokat a motivációkat, amelyek különösen nagy szerepet játszottak abban, hogy az alkotó „ítéletidőben, pusztországon”, a lehallgatások és elhallgattatások, a megfigyelések és megfigyeltetések korában is vállalta a küzdelmet. (Itt érdemes idézni a költő 1986. november 30-i írószövetségi felszólalásának egyik legélesebb mondatát, amely pontosan érzékelteti a kor atmoszféráját: „A nézetek bármilyen elnyomása is – még a helytelen nézetek elnyomása is – következményeiben az igazság ellen irányul, mert az igazságot csak egyenjogú és szabad nézetek dialógusában lehet elérni.”) Bizott költői törekvéseinek igazában: „tudjuk, hogy lesznek Pilátusok, lesznek Heródesek, csecsemőgyilkosok, lesznek Júdások, de a kised meg születik, az igazság meg születik, semmiképpen nem lehet eltiporni”. Az igazság ugyan győzedelmeskedett: az 1990-es országgyűlés 1956 történelmi jelentőségét törvénybe iktatta, de a költő országjáró útjain azt is megtapasztalhatta: „mindjárt utána látszott, hogy a nemzet nem fog együtt menetelni ezzel a felszabadultsággal”. Joggal jegyzi meg tehát a kötet

szerkesztője: „keserőséggel töltötte el a rendszerváltás drámai ellentmondásossága, a régi hatalom új köntösben való átmentése, a társadalmi, nemzeti megosztottság, és különösen ’56 megítélésének és emlékezetének elsikkasztása, elmaszátolása, az erkölcsi rehabilitáció elhúzódása”.

A kötet segítségével az olvasó azonosulhat mindazzal a gonddal, amivel Nagy Gáspárnak szembe kellett néznie. Elsősorban azt a felelősséget élheti át, amit ő költőként megfogalmazott: „Lefokozott szívűeknek [...] a kapuk alatt [...] kell valami szabadítót mondani / a kapuk alatt / mielőtt tompán becsukódnak” (*Szabadítót mondani*). Sorsában egyértelműen megnyilvánul az elbukó, mégis folytonosan lázadó jelen; verseivel jelzéseket akar küldeni mindarról, amiről beszélni sem volt szabad. S ő mégis tetemre hívja kora Kreónjait, az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című költemény – „egy csokor virág, egy nem létező síron” – magányos kiáltás volt a pártállam rideg ürében. A „Nincs sehol” háromszoros ismétlése – félreérthetetlen utalással a kivégzett miniszterelnökre – számon kéri a jeltelen sírt, az eltemetett testet, a csontokat, a „se ITT”, „se OTT” kiemeléssel utal az ismeretlen gyilkosokra, s mintegy összegző utóiratként inti feladataira kortársait: „egyszer majd el kell temetNI / és nekünk nem szabad feledNI / a gyilkosokat néven nevezNI”.

Ugyancsak a nyolcvanas évek bátor költői tette volt *A fiú naplójából* című költemény. A sor eleji három ponttal négy gondolati egységre tagolt mű első része a hatalmat jelképező „drága júdásfa” szolgáinak öntömjénező gyakorlatára utal. A második „a szegényes alkuvások”, „a teletömött gyomor békességével” érzékelteti a bűnös feledést. A harmadik az „el kéne hinned... de nem hiszed” ellentétpárjával szemlélteti a magukat álságosan „független kutyák”-nak nevezők törekvéseit (akik úgymond „ideológia-mentesen” magyarázzák azt, amit megmagyarázni nem lehet). A negyedik egységben pedig az addigi harmadik személy elsőre vált: „...nem tudom még hogyan viselem tartósan a szégyent / hogy együtt néztük ugyanazt az eget folyót hangyafészket / és

másképp vert a szívem másért pirultam el / másért szorult ökölbe a kezem és másképp láttam / ugyanazt a fát ezüstlő éveinkkel sújtva súlyos emlékek / alatt recsegni-ropogni-hajladozni büszkén – / de ha több szégyen is társul velem akkor is csak így / mondhatom: míg szemem él *látni kell fele-Barátaim!...*”

A „napló” költői megnyilatkozása szándékosan lépett túl a literatúra határain, s politikai következményekkel is járt: a Tiszatáj – a korabeli „magyar szellemi élet egyik legfontosabb folyóirata” – megjelenésének felfüggesztését, szerkesztőinek menesztését, elnémíttatást az alkotó számára. Ám az is politikai következmény volt, hogy „száztizennégy író, művész és más értelmiségi” kiállt a költő mellett, s meghátrálásra szólította fel a hatalmat. Mindez visszaigazolást jelentett számára: „Istenem! – valamit mégis jól tehettem, / ha most hétfelől jő ellenem az Ellen, / valamit úgy, ahogyan kellett, / és bocsásatok is meg: csak ennyi teltelt!” (*Anno Domini MCMLXXXIV*)

A kötetben megtalálhatjuk a *Karácsonyi ár(v)ulás* című, négyszer négy soros költeményt is, amelyben mind a tizenhat sor a „gyanútlanul” szóval kezdődik, hogy ráébredje olvasóját, mi minden történik körülötte a társadalomban (minden érték elveszett, minden eladó...). Továbblapozva a versantológiában nyomon követhetjük a társadalom elégtételre váró hangulatképeinek alakulását, egyre csak várva, remélve azt a „fátyolos bocsánat szavaeská”-t, de mindhiába. „Nálunk / – két vállrándítás között – / történelmileg úgy alakult / hogy a hóhérok / a vérbírák / a sortűz-vezénylők / a szadista államvédelmiek / a legfőbb ügynökök / és a megzsarolt kis besúgók / sem tudnak (képtelenek) / megbocsátani / áldozataiknak” (*Magyar abszurd*).

A költő mégis járja tovább az októberi stációkat; tapasztalásai nem tántorítják el attól, hogy minden gondolatával, versével „a szent tizenkét nap” emlékének megmaradását szolgálja. S így vitathatatlanul érvényesek rá Szent Pál apostol szavai: „a jó harcot megharcoltam, a pályát megfutottam, a hitet megtartottam”.

Máriás József

Szépség és alázat Takács Gábor: *A szépség szolgálatában. Beszélgetések Somogyi Győzővel festészetről, grafikáról, esztétikáról,* Magyar Napló Kiadó, 2016.

Kényelmesen elhelyezkedve kedvenc fotelemben, magam mellé készítettem a keresztzemes hímzéses könyvjelzőt, arra az esetre, ha megszakadna az olvasás folyamata, s kezembe vettem Takács Gábor kötetét. A riportkönyv, amely Somogyi Győző életpályáját mutatja be, olyan erővel ragadja meg az olvasót, hogy egyetlen lendülettel száguldottam végig a közel kétszáz oldalt, s nemhogy nem lankadt a figyelmem, hanem inkább az az érzés vett rajtam erőt, hogy ezt már én is el akartam volna mondani, vagy gondoltam valami hasonlót, csak nem tudtam így kifejezni, vagy: nahát, ezt nem is gondoltam volna! A beszélgető könyv hat témakör, hat hívó szó köré szerveződik, úgymint: *Tanulóévek, Grafika, Színek bővölete, Költődés, Újrateremtés, A szépség szolgálatában*. Hat fejezet vezet végig a még korántsem lezárt életművön, de a részek nem a szorosán vett kronológiát követik – ahogyan a cím is utal rá, a szépség szolgálata felülírja az időrendet és az egyéni sorsot is. Aki a szolgálatot választja, tudnia kell, hogy ez elsősorban nem saját magáról szól. A papi hivatásnak, éppen úgy, mint a művészi létnek, a közösség alá kell rendelődnie, még akkor is (mint esetünkben), ha a személyiség vállalja a környezetében élő emberek szellemi vezetését.

Több ízben is szó esik arról, hogy milyen Somogyi Győző viszonya a kritikához. Kérdés, hogy van-e egyáltalán értő bíráló, ami nem marad meg a felszín üres, ámbar filozofikusnak tűnő frázisainak szintjén. Érdekel-e valakit maga a kép, a titkaival, technikai leleményeivel, a lelkével? A XX. századi művészet velejárójává vált a kommentárigény, a mindenáron való „kontextusba” helyezés, a nóvum elszánt hajszolása, a megfelelés kényszere – „szabadságba” ágyazva. A „szabad” szellem úttörői Somogyi nagyfejű Krisztusait, kicsavart végtagú melósait csak úgy tudták befogadni, ha groteszknak mondták őket; a mester – úgymond – görbe tükröt tart reszkető kezében; pedig erről szó sincs, mert ő egyszerűen az ezeréves hagyományokat folytatta. Krisztusai az Árpád-kori freskók és országúti kopott bádoggal feszületek lelki

testvérei. Festészete nem a valőrökről, lokálszínekről szól, hanem a sárgák, rózsaszínek, cölinkékek ragyogásáról – amennyire csak a tojástempera lehetőségei erre felhatalmazzák.

Szó esik a kortársakról, a kortárs művészetről. A mai művészet meghatározó körei szerint az egy időben létezés nem jelent feltétlenül „kortárságot” is, csak akkor, ha betagozódik a „mainstream”-be, a (Somogyi kifejezése szerinti) „sátáni” értékrombolásba. Lucifer ebben a felfogásban „Fényhozó”, egy új világ ígéretével rombolja a konvenciót, a világrendet, ahogyan ezt a XX. századi izmusok manifesztumai is megfogalmazták, viszont a szépség szolgálatának minden igaz művész kortársa, aki – a barlangok őskori rajzolóitól Michelangelón át a jelenkorig – szeretettől vezérelve hozzátesz az isteni műhöz valamit.

A szerző mindvégig törekszik arra, hogy a háttérben maradjon, és nem akarja ráerőltetni saját gondolatmenetét a riportanyra. Intelligens kérdések nélkül természetesen nincs jó riport, de itt ennek szerencsére csak jó példáit tapasztalhatjuk. A könyv meghatározó része akár *oral history*-nak, avagy személyes történelemnek, esetünkben személyes művészettörténetnek is felfogható. Olyan eredeti, eddig feltáratlan, publikálatlan információkat kaphatunk a hatvanas, hetvenes évek művészetéről, amelyekről más források nemigen vagy csak elferdítve szólnak. Ez a tény felveti azt a kérdést is, hogy vajon az ilyen jellegű írások, visszaemlékezések tükrében nem kellene-e újraírni a XX. századi – egyelőre csak magyar – művészet történetét? Vagy görgessük tovább azokat a megkövesült dogmákat, amelyeket még jórészt az ötvenes években fogalmaztak meg (és ebben azóta az internet is teljes mértékben partner lett).

A Szilágyi Ernő köré szerveződött kör és az ő személye minden bizonnyal több figyelmet érdemelne. Somogyi felidézett emlékei és sommás megállapításai a neoavantgárról és meghatározó személyiségéről, Erdély Miklósról egyrészt forrásértékűek, másrészt a ma kissé szándékosan elmaszatolt kép tisztázását segíthetik. Rámutat a mester és epigon viszonyának örök kérdésére, ez esetben az egyik a hagyomány hátaírt igyekszik kitágítani, és a kor szellemébe ágyazni, míg a másik, akaratlanul is, épp az alaphelyzetet nem értve, a szembeszegülést, a bár szellemesen és ötletes módon megfogalmazott pusztítást hordozza,

gondolati rokonságot vállalva „a múltat végképp eltörölni” tétellel (*Helyettes Szomjazók*).

Ha esszé, tanulmány születik egy-egy alkotóról vagy műveiről, akkor a legtöbb esetben az életpályáról vagy a kész alkotásokról tudhatunk meg fontos – vagy annak vélt – információkat. Itt azonban Somogyi Győző érzékletes előadasmódjában maga az alkotói folyamat tárul fel előttünk, és a legapróbb részletekről szerezhetünk ismereteket – hogy miért éppen ezt a technikát választotta, miért annyi a példányszám, s milyen objektív, szubjektív tényezők voltak sikereinek, kudarcainak okai. Bepillantathatunk alkotói módszereibe, mi több: megtudhatjuk azt is, hogy milyen hétköznapi, prózai okok határozták meg egy-egy mű, grafika, rézkarc létrejöttét, nevezetesen, hogy milyen méretű papír, rézlemez fért el egy akatáskában, amit a gyárból a lebukás veszélye nélkül el lehetett vinni.

A *Színek bővölete* fejezet többek között azért is igen tanulságos, mert a mai festészetben eluralkodott fotóalapú ábrázolás problémáira világít rá. Elmondása alapján ő is rengeteg fényképet gyűjtött össze, és használ folyamatosan, de ezek egy sajátos belső képpé állnak össze benne, amely nem szolgai módon másolja egy kamera által rögzített kép – adott pillanatnak megfelelő – fényviszonyait. A képalkotás folyamata egy sajátos újratерemtés, rekonstrukció, azaz nem hegyet, dombot, völgyet fest, hanem képet. „A rekonstrukció az egyik legkedvesebb gondolatom.” A képteremtéshez azonban anyag is szükséges; a kifejezéshez meg kell találni a megfelelő technikát, amely természetesen visszahat a képre is. Somogyi Győző a kezdeti festészeti próbálkozások után a tusrajzban, majd az ebből – a nyomdászéveknek köszönhetően – kibomló szitanyomásban találja meg a kifejezés igazán megrendítő lehetőségeit: „Ezt tudja a szita: a nagy fekete felületek mellett rögtön hófehér, illetve hajszálvékony kis pontok és vonalak jönnek át.” Az út innen a színes szitanyomatokon át vezetett a festéshez.

Hála a szerző finoman irányító kérdéseinek, Somogyi olyan lírai hangon szól az anyagról, a festészet technikájáról, ahogyan csak a szakma iránt igazán elkötelezettek képesek. Az a sajátos színvilág, ami kibontakozik tájképein, arcképein, történelmi tablóin, csak a középkori receptúra alapján készített tojás-temperával lehetséges. Talán azért, mert ez egy „élő” anyag, és a pigmentek így képesek kihozni magukból legjobb tulajdonságaikat. Bár az olajfesték tűzessége

semmihez nem mérhető, de a tojás-tempera hamvas-sága kárpótolt ezért, és mentes annak zsirosságától. Ez a technika száradása és fedőképessége miatt olyan gondolkodásmódot igényel, ami a hetvenes évek nyomdatechnikájának színre bontásához hasonlatos, így nem véletlen, hogy az alkotó nyomdász múltja okán választotta ezt a lehetőséget.

A *Kötődés* című fejezetben Somogyi kifejti, hogy „a kultúra igazából helyi jelenség, kötődik a földrajzi helyhez, meg az ottani tradíciókhoz, történelemhez”. Nála a történelemben élés a mindennapok valósága, nem hagyományörzés, sokkal inkább újratерemtés, a történelmi arcképcsarnokról ránk tekintő hősök, szentjeink velünk élnek, hiszen újratерemtődtek, ha hiszünk kultúránk folyamatosságában. A bányós nosztalgiazás vagy az értéktelen „retro”-zás helyett valós hősöket, „szenteket” állít elénk, akikkel érdemes azonosulni. A Salföldön való élet nem a divatos kivonulás, hanem a ténylegesen, mélységében megélt lét, a hétköznapiok gyötrelmesen édes szenvedélyeivel, küzdelmeivel, sikereivel.

A könyv abból a szempontból is izgalmas olvasmány, ha valaki meg akarja érteni a rendszerváltás utáni évek kulturális és művészeti helyzetének sajátos változásait, az erőviszonyok sajátos újrendeződését, az egykor lázadó elit uralomra kerülését, ami megmutatta, hogy a hatalom természete mindig ugyanaz. Elmesél egy történetet arról, hogy amikor Csohány Kálmánnal együtt zsúriztek, eléjük került egy fotóeljárással készült neoavantgárd mű. Csohány ezt mondta: „A két kezével csinálta? Nem, géppel. Ez nem grafika.” Somogyi vitatkozott vele, hogy csak az eredmény számít, mire ő: „Te pártolod ezeket. De meglátod, ha hatalomra jutnak, te leszel az első, akit be fognak tiltani.” A többit tudjuk, láttuk, látjuk. „A korábbi avantgárd megkapta a hivatalos magas művészet, szinte az akadémiai művészet státuszát... Ha Erdély Miklós tovább él, legalább a Képzőművészeti Egyetem igazgatója lett volna...” Aggódik a fiatalokért, az eddig soha nem tapasztalt médiamanipuláció miatt: „aki demonstrál, kiáltványozik, tüntet, az egy pillanat alatt a birodalom szolgája lesz, mert ezt tudják kezelni.” Hogy ezek a megállapítások mennyire aktuálisak, azt nap mint nap tapasztaljuk.

Azonban a düh vagy harag helyett inkább a féltés és a szeretet hangja a meghatározó a megállapításai-ban. Különösen nagy szeretettel beszél pályatársairól, művészkollégáiról, kiemelve azt is, hogy rá soha senki egy rossz szót sem szólt. Szépség, szeretet,

szolgálat: Somogyi Győző értelmezésében ezek a szavak egy töről fakadnak, művészete mindezek megjelenési formája. Takács Gábor lendületesen megírt írásához talán csak egyetlen szót tudnék hozzátenni: *alázat*. Ez az a fogalom, ami összeköti az írásmű szerzőjét a képzőművésszel, mert nem az „ego” megjelenése a cél – ami századok óta rombolja a művé-

szetet és a társadalmat –, hanem maga a tanítás. Úgy vélem, a könyv nemcsak művészettörténeti, művelődéstörténeti, történelmi szempontból hasznos, hiánypótló dokumentum, hanem a szépség és a szeretet szolgálatában eltöltött, megélt évek bölcsességeit is hordozza mindannyiunk tanulságára.

Szepessy Béla

Sísport és történelem Killyéni András-Péter:
Olimpiai álom a Radnai-havasokban,
Magyar Napló Kiadó, 2015.

Minden könyvnek megvan a maga története, így Killyéni András kötetének is. Az *Olimpiai álom a Radnai-havasokban* megírásának terve 2011 őszén vetődött fel, amikor egy Házsongárdi temetői séta során a szerzővel arról beszélgettünk, hogy milyen sporttörténeti témákat lehetne/kellene megírni.

Nem sokkal előtte találtam rá egy kis doboz fotóra, mely Tatár Istvánnak, a Magyar Sí Szövetség egykori ügyvezető alelnökének a hagyatékával együtt került a Magyar Olimpiai és Sportmúzeum gyűjteményébe. Killyéni András akkor disszertációja védésére készült, ezernyi elfoglaltsága volt – ennek ellenére lelkesen fogadta az ötletet. Maga is rácsodálkozott a témára, mely akkor még az erdélyi sporttörténet kutatói számára is ismeretlen volt.

Ami nem véletlen, ha arra gondolunk, hogy a komoly hazai „síélethez” mindössze két, átmenetinek nevezhető korszakban voltak adottak a földrajzi feltételek. Először a sportág művelésének kezdeti időszakában: a XIX. és a XX. század fordulóján, illetve az új század első éveiben, amikor a Magas-Tátra hegyei és hóviszonyai szolgálták alapul a téli sportélethez; másodszer akkor, amikor – 1938 és 1940 között – visszakerült Magyarországhoz a Kárpátok északkeleti karéja.

A magyar havassportok, így a sísport kezdetei is a Tátrához kapcsolódnak: itt indult meg a sportág hazai művelése – elsősorban a Magyarországi Kárpát Egylet tevékenységének köszönhetően. A század elején egyre jobban terjedő síelés legfőbb hazai területe is ehhez a hegyvonulathoz köthető. Majd a világháború hozta törést (a sportolók a frontra mentek) katasztrófa követte: a vesztes háború után a trianoni

diktátum az összes magashegységet elszakította az országtól.

A sísport ennek ellenére – a Magyar Cserkészszövetség erőfeszítéseinek eredményeként – egyre szélesebb körben terjedt. Az elérhető árú, viszonylag könnyen beszerezhető felszerelésnek és a sportág népszerűsítésének köszönhetően egyre többen sieltek, főként a középhegységekben kiépített pályákon.

Ebben a helyzetben jelentős javulást hoztak az 1938-ban, 1939-ben és 1940-ben Magyarországhoz visszacsatolt magashegységi területek. Előbb a Kassa környéki és kárpátaljai hegyvidékek, majd a téli sportra még inkább alkalmas észak-erdélyi hegyek. A visszakerült hegyekben a Magyar Sí Szövetség és tagegyesületei komoly szervező- és építőmunkákba kezdtek, átvéve, illetve megteremtve a sportág műveléséhez szükséges feltételeket. Amikor 1940-ben a Radnai-havasok is újra magyar fennhatóság alá került, a Szövetség vezetése elérkezettnek látta az időt arra, hogy megteremtse a sportág nemzetközi mércével is kiemelkedő központját Borsafüreden. Az ezt követő néhány év elegendő volt ahhoz, hogy téli olimpia rendezésére is alkalmas téli sportcentrumot építsenek ki a semmiből, lesiklópályákkal és imponáló méretű ugrósáncsal. Az egyre javuló közlekedési kapcsolatok és az épülő szálláshelyek jó alapokat adtak a könyv címében is megfogalmazódó „olimpiai álom” szövögetéséhez. Eszerint egy gyorsan lezáruló háború után 1948-ban Magyarország – Borsafüred adhatna otthont a következő téli olimpiának. Az a Magyarország, amely alapító nemzete az olimpiai mozgalomnak, és valamennyi téli olimpián részt vett.

A történelem azonban szétfoslatta az álmokat; a háború végén Magyarország ismét a vesztes oldalra került. Nemhogy olimpiát nem rendeztünk, hanem a visszaszerzett területeket is elveszítettük. Borsafü-

füred – a háború után még meglévő létesítményekkel együtt – Romániához került; a további fejlesztések elmaradtak. A periférikus, ismét határszélre került, Románia központi területei felől nehezen megközelíthető síterek további fejlesztésére nem került sor. A sportcentrum gyorsan tönkrement, majd a léte is feledésbe merült. A borsafüredi kiemelt idegenforgalmi fejlesztésre azóta sem került sor, és ma sem tűnik reálisnak, hogy e tekintetben előrelépés történik.

A könyvnek – a sísport történetétől nem függetlenül – van még két olyan szála, amely külön figyelmet érdemel az olvasótól. Az egyik a hazánkba kerülő, itt bújtatott lengyel menekültekhez kapcsolódik. A borsafüredi létesítményeket megteremtő szakemberek egyike az a Stanislaw Marusz volt, aki halálra ítélt ellenállóként szökött meg a nácik elől, és Prestalky néven dolgozott Borsafüred felépítésén. A másik a Kovács család története, amely egyszerre különleges és tipikus a háború alatt. A brassói születésű ismert síelő, Kovács László volt az Anikó menedékház első

gondnoka, akinek az esküvőjét is Borsafüreden tartották a család barátja, Szent-Györgyi Albert jelenlétében. Ám a friss házásoknak néhány hónap múlva már menekülniük kellett a front elől: az utolsó vónattal hagyták el a térséget. László akkor már terhes felesége egy budapesti óvóhelyen szülte meg első fiukat, Gedeont. Így az *Olimpiai álmom* nemcsak sporttörténeti munkaként, hanem kalandos eseményekben bővelkedő családi krónikaként, dokumentumregényként is olvasható.

Ez a gazdagon illusztrált könyv arról a hősi és lelkes munkáról szól, amelynek során a magyar sízők a háború alatti nehéz időkben téli olimpia rendezésére is alkalmas síközpontot teremtettek a Radnai-havasokban. Ha a történelem másképpen alakul, Borsafüred lehetett volna a magyar sízők Mekkája. A feltételek adva voltak ehhez. De Killyéni András hiánypótló könyvéből minderről még sokkal többet is megtudhat az olvasó.

Szabó Lajos

Csók

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas (1984). Kecskeméten él. Legutóbbi kötete: *Tornai József* (kismonográfia, 2016).

Biró Máté (1985, Budapest) középiskolai tanár az ELTE BTK magyar–pedagógia szakán végzett. Erasmus-ösztöndíjjal tanult, majd szakmai gyakorlatot is folytatott Grazban. Pályáját a budapesti Than Károly Ökoiskolában kezdte; jelenleg is ebben az intézményben tanít.

Bodó Ibolya (1937, Balassagyarmat) könyvtáros, színháztörténész. Az ELTE BTK magyar–történelem (és esztétika kiegészítő) szakán végzett. Több éves tanári munka után egyetemi könyvtáros a szegedi JATE-n, majd nyugdíjazásáig az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosa, tudományos kutatója. Kutatási területe: recepciokutatás (modern amerikai dráma Magyarországon és a diaszpóra színháza). E témában írt tanulmányai a *Magyar színháztörténet* 2-3. kötetében jelentek meg. Legutóbbi kötete: *Amerikai magyar színháztörténet 1869–1970* (2001).

Bolla Eszter (1995, Pápa) a Károli Gáspár Református Egyetem magyar szakos hallgatója. Jelenleg gyakornokként dolgozik a Magyar Naplónál, emellett Szendrey Júliáról írja szakdolgozatát. 2016-ban a Ráció Kiadónál volt segédszerkesztő.

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistája, a Nagyítás főszerkesztője volt. József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Angyaldekameron* (2015). Tavaly jelent meg róla Vitéz Ferenc monográfiája *Csontos János, az ezredváltó magyar Dante* címmel.

Czákó Gábor (1942, Decs) író, kritikus, képzőművész, a magyar katolikus újságírás megszervezője, a Duna Televízió *Beavatás* című esszé-sorozatának szerzője. Jogi diplomája megszerzése után szerkesztőként dolgozott a Mozgó Világnál (1978–1983), az Igennél, a Magyar Szemlénél. Többek között József Attila- (1975), Arany János- (2000), Babits Mihály- (2000), Pro Literatura- (2008), Stephanus- (2009) és Kossuth-díjas (2011). Legutóbbi kötete: *Nyelvédesanyánk* (2016).

Deák-Sárosi László (1969, Székelyudvarhely) költő 1990 óta Budapesten él. Az ELTE magyar–filmelmélet szakán és nyelvtudományi doktori iskolájában végzett. Munkatársa a Hazanézó című irodalmi folyóiratnak. Legutóbbi kötete: *A szimbolikus-retorikus film* (tanulmány, 2016).

Haklik Tamás (1980, Ózd) szociálpedagógus, a hajléktalan-ellátásban dolgozik. Első regényéből, amelynek egy fejezetét közzétettük, először a Helikon irodalmi folyóiratban jelentek meg részek 2015-ben. Ózdon él.

Jánosi Zoltán (1954, Miskolc) egyetemi tanár, irodalomtörténész, a Magyar Napló és az Irodalmi Magazin folyóirat főszerkesztője, a Kölcsey Társaság elnöke, 2007 és 2015 között a Nyíregyházi Főiskola (2016. jan. 1-től Nyíregyházi Egyetem) rektora volt. József Attila-díjas, legutóbbi könyve: *Ratkó József* (kismonográfia, 2016).

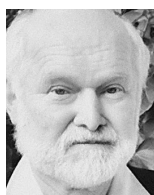
Killyéni András (1979, Kolozsvár) informatikus mérnök, sporttörténész. 2011-ben PhD-fokozatot szerzett a budapesti Semmelweis Egyetemen *Kolozsvár sport-kultúrtörténete Trianon előtt* című dolgozatával. 2008-tól a Babeş-Bolyai Tudományegyetem külső munkatársa. Legutóbbi kötete: *Olimpiai álom a Radnai-havasokban* (2015).

Kiss Anna (1939, Gyula) költő, író 1979-től él írásaiból. Többek között József Attila- (1975, 1992), Artisjus Irodalmi (1986), Déry Tibor- (1993) és Babérkoszorú-díjas (2008). Legutóbbi kötete: *Gyolcs I–II.* (összegyűjtött versek, 2014). 2014-ben jelent meg róla Cs. Nagy Ibolya *Kiss Anna* című kismonográfiája.

Kovács Imre Attila (1956, Budapest) irodalomtörténész, tanár, író. Tanított a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola irodalom tanszékén, vendég-tanárként a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem és az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar tanszékén. Jelenleg a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ kutatója. Legutóbbi kötete: *Méj* (2013).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. *A gyermekkor tündöklete* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. József Attila- és Babérkoszorú-díjas. Legutóbbi kötete: *Érdek és szeretet. Lengyel visszaemlékezések a szabadságharcra 1848–1849* (2016).

Kő Pál (1941, Perespuszta) szobrász, egyetemi tanár. Munkácsy Mihály-, Kossuth-, Prima Primissima és M.S. mester díjas, Érdemes Művész, a Nemzet Művésze, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. 1966 óta van jelen szobraival köztereken, legutóbbi alkotásai: Károly Róbert-szobor, Gyöngyös, 2015; Egressy Béni szobra, Miskolc, 2016.

Lázár Balázs (1975, Szolnok) költő, színművész. 1997-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Egyetemen. 2000-ben Fulbright-ösztöndíjasként Kaliforniában tanult. Legutóbbi kötete: *Maszka-land* (tanulmány, 2016).

Marcsák Gergely (1990, Kárpátalja, Kincseshomok) költő, irodalmár 2015 óta a Debreceni Egyetem Irodalomtudományok Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, kutatási tárgya Vári Fábián László költészet. A beregszászi székhelyű Kovács Vilmos Irodalmi Társaság alapító tagja. Írásait eddig az Együtt, a Partium, a Napút és a Helikon folyóiratok közölték. 2017-ben munkáját Együtt nívódíjjal jutalmazták.

Máriás József (1940, Felsőbánya) újságíró, irodalomkritikus. Évtizedeken át volt Újságíró Nagybányán, illetve Szatmárnémetiben. 2002-től Nyíregyházán él. Irodalomtörténeti, -kritikai munkásságának előterében Németh László életműve, illetve az erdélyi magyar irodalom áll. Legutóbbi kötete: *Az írás: szolgálat* (2016).

Oláh András (1959, Hajdúnánás) Bánkuti Miklós- és Ratkó József-díjas (2016) költő, drámaíró. A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen végzett. Jelenleg Mátészalkán él, a Partium szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A szökevény / Az utolsó játszma* (drámák, 2014).

Simon Adri (1974, Szeged) 1998-ban diplomázott a JATE bölcsészkarán, magyar-irodalomelmélet szakon. Szegeden OKJ rendszerinformatikus képesítést szerzett. Versek, recenziókat publikál. 2010 óta Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Földrengés* (versek, 2015).

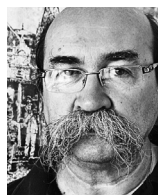
Sergiusz Sterna-Wachowiak (1953, Leszno) lengyel költő, író, műfordító. 2008 óta a Lengyel Írók Egyesületének elnöke. Az ezredfordulón egy évtizedig a poznańi Új Színház művészeti vezetője. Rádiós hangjátékok, filmes és televíziós forgatókönyvek szerzője. Műveit nyolc nyelvre, köztük magyarra fordították le. A Magyar Napló 2013/10-es számában vele készült nagyinterjú olvasható.

Szabó Lajos (1958, Doboz) sporttörténész. 1990-től a Magyar Olimpiai és Sportmúzeum igazgatója. 1997-ben védte meg testnevelés-történeti témájú kandidátusi disszertációját. 2003-tól tagja az MTA Neveléstörténeti albizottságának. Legutóbbi kötete: *Vermes Lajos (1860–1945) – Az első magyar sportfényképész* (2016).

Széki Soós János (1960, Szék) író, költő, szerkesztő, népzeneész 1990 óta Budapesten él családjával. A folkMAGazin szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Holttengeri idő* (2008).

Szepessy Béla (1960, Nyíregyháza) grafikusművész, a Nyíregyházi Egyetem oktatója. Doktori fokozatát 2010-ben szerezte meg a Magyar Képzőművészeti Egyetemen. 2016-ban habilitált. Kutatási területe: a grafika története. Legutóbbi kötete: *Nyomódúc és/vagy számítógép – A tradicionális grafikai eljárások és a számítógépes grafika kölcsönhatása* (2016).

Tornai József (1927, Dunaharaszti) költő, író, műfordító. Volt a Kortárs munkatársa, 1992–1996 között a Magyar Írószövetség elnöke. József Attila- (1975), Arany János- (1998), Babérkoszorú- (2001), MAOE-nagy- (2007) és Kossuth-díjas (2013), Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztel (1997), Balassi Bálint-emlékkarddal (2012) és a Magyar Érdemrend tisztikeresztjével (2012) tüntették ki, 2014-ben a Nemzet Művészevé választották. Legutóbbi kötete: *Világtojásban* (versek, 2016).

Ughy Szabina (1985, Ajka) Bella István-díjas költő, író, újságíró tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végezte. A Lyukasóra folyóirat szerkesztője, Bach Máté fotós oldalán *A pesti nő* című blog szerzője. Legutóbbi kötete: *Séták peremvidéken* (versek, 2015).

Vári Fábián László (1951, Tiszaujlak) költő, műfordító, folklorista. Kárpátalján, Mezőváriban él, a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának elnöke és az Együtt című folyóirat főszerkesztője. Többek között József Attila- (2003), Balassi Bálint-emlékkard-díjas (2004), a Salvatore Quasimodo-életműdíj (2015) és a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje (2011) kitüntetettje. Legutóbbi kötete: *Ereimben az idő* (versek, 2015).

Végh Attila (1962, Budapest) költő, filozófus. A Gödöllői Agrártudományi Egyetemen (1989), majd a Debreceni Egyetem filozófia szakán (2004) végzett. Nagymaroson él. József Attila-díjas (2012). Legutóbbi kötete: *A víz könyve* (esszék, novellák, 2015).

Vörös István (1964, Budapest) többek között József Attila-, Füst Milán- és Déry Tibor-díjas költő, író, műfordító, irodalomtörténész. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Nyugati Szláv Nyelvek Tanszékének vezetője volt, a kreatív írás program oktatója. Legutóbbi kötete: *Csavad fel a szöveget* (Lackfi Jánossal közösen, 2016).

Wehner Tibor (1948, Sopron) író, művészettörténész. 1971 óta többek között a tatai Kuny Domokos Múzeum muzeológusaként, a szentendrei Art'éria Galéria művészeti vezetőjeként, a budapesti Képző- és Iparművészeti Lektorátus munkatársaként és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma művészeti főosztályvezetőjeként dolgozott. Legújabb kötete: *Kerámia, textil, üveg* (2016).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar PEN Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István- (2008) és József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Össze* (válogatott és új versek, 2015).